

M. Irod. O.

12311

Magyar

I R O D A L M I
R I T K A S Á G O K

Szerkeszti Vajthó László

58.-60.

**DEBRECEN A RÉGI MAGYAR
IRODALOMBAN**

(Irodalomtörténeti szöveggyűjtemény jegyzetekkel.)

A Magyar Irodalmi Ritkaságok eddig megjelent számai:

1. Bessenyei György: A törvénynek útja. Tudós társaság. Ara 1— P.
2. Péterfy Jenő dramaturgiai dolgozatai. Ara 2— P.
3. Benyák Bernát: Joas. Piarista iskola-dráma, 1770. Ara 1-50 P.
4. Bessenyei György: Egy magyar társaság iránt való Jámbor Szándék. Bécs, 1790. Ara —80 P.
5. Károlyi Gáspár: Két könyv... Debrecen, 1563. Ara 1-50 P.
6. Szemelvények Temesvári Pelbárt műveiből. Ara 2— P.
7. Péterfy Jenő zenekritikái. Ara 1-50 P.
8. Édes Gergely: Eredeti oktató mesék. Ara 1— P.
9. Dugonics András: Magyar példabeszédek és jeles közmondások e. gyűjteményéből. Ara 1— P.
10. Kazinczy világa. Ara 3— P.
11. Szent Erzsébet legendája. Szent Elek legendája. Halál Himnusza. Ara 1— P.
12. Siralmas panasz. Ara 1-50 P.
13. Péterfy Jenő dramaturgiai dolgozatai. Második sorozat. Ara 1-50 P.
14. Vedres István: A Tiszát a Dunával összevekapcsoló új hajókázható csatorna. 1805. Ara 1-50 P.
15. Bessenyei György: Anyai oktatás. Ara 1— P.
16. Bessenyei György: Magyarság. A magyar néző. Ara 1— P.
17. Hajnal Mátyás: Az Jesus szivét szerető sziveknek ájtatosságára. 1629. Ara 2— P.

MAGYAR IRODALMI RITKASÁGOK
SZERKESZTI VAJTHÓ LÁSZLÓ

LVIII. SZÁM

DEBRECEN
A RÉGI MAGYAR
IRODALOMBAN

D. DR. RÉVÉSZ IMRE

püspök előszavával

Szerkesztette és sajtó alá rendezte:

DR. MOLNÁR PÁL

a debreceni ref. Kollégium gimnáziumának tanára

a gimnáziumi

„Arany János Önképzőkör“

tagjainak közreműködésével.

Megjelent a Tiszántúli Ref. Egyházkerület

Sajtóalapjának támogatásával.

KIRÁLYI MAGYAR EGYETEMI NYOMDA

867508

020.022

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

M. T. AKAD. KÖNYVTÁRA
I. sz. Növedéknapló
1942-1940
II. sz.

BÉKESSÉG AZ OLVASÓNAK!

Ez a gyűjtemény ugyanolyan rétegződésben mutatja be Debrecen négy-öt századának szellemi életét, mint amilyen rétegződés akkor tárulna fel, hogyha a régéstudományok módja volna rendszeresen megváltatni Debrecen belterületének azt a legszűkebb és legtörténelmibb körzetét, melynek határoló pontjai a Kollégium, a Nagytemplom, a Vár- és Csapó-utcák összszögelése, a Városháza meg a Bika-fogadó. Talán még előkerülne egy eldugott tárogatósip, amelyet a XVIII. század diákja tógája alá rejtve hordozott ki alkonyi órákon a Nagyerdőre, hogy ott a vadonban megszólaltassa; innen-onnan kuruc és hajdú fegyverek csörrennének föl; esetleg még meg lehetne találni valamit az alapjaiból az Enyingi Török-család földesúri kastélyának, amely a reformáció drámai jeleneteinek egyik fő színtere volt, meg a franciskánus klastromnak, mely legtovább állotta a régi egyház debreceni intézményei közül a reformáció ostromát, s melynek falai közé temetkezett még — nyilván a jólelkű s talán a vallásreformmal szemben sem egészen idegen barátok iránti hagyományos rokonszenvből — a különben „lutheránus nőoroszlán“ Enyingi Török Bálintné Pemflinger Kata nagyasszony is. A Nagytemplom körül és alatt pedig az ősi Szent András-templom alapfalai bukkannának elő, tört sírkövekkel, középkori kegyesek porladó csontjai maradványával egyben — ámbár a tapasztalat azt mutatja, hogy éppen a debreceni homok nagyon „eszi a halottakat“: száz évnél régibb debreceni sírokban nemcsak csont-, hanem még koporsódeszka-maradványokat is alig lehet már találni.

Azok a talán ásatagnak tetsző rélegek és reliquiák, amelyeket ez a gyűjtemény Debrecen irodalmi életéből majdnem félezer évet átkutatva feltár, kiválóan alkalmasok arra, hogy önmaga és mások előtt a maga teljes történeti mélységében és szélességében tudatossá tegyék azt a bizonyos sokat emlegetett „debreceni szellemet“. Ime, Debrecen lelki talaja nem ette meg a holtakat! Nem vághatunk elébe annak

a képnek, amely erről a szellemről e gyűjtemény tanulmányozása közben olvasói lelkében ki fog alakulni. De talán annyit a pártosság színe és a befolyásolás szándéka nélkül elmondhatunk, hogy az egymástól annyira különböző százados irodalmi rétegeken és reliquiákon át főleg két vonás folytonossága teszi felismerhetővé az önmagával mindig azonos debreceni szellemet: az egyik a gondolkodásbeli függetlenség, a másik a gyökeres magyarság. A még mélyebbre tekintő előtt aztán az is jól fog derengeni, hogy ez a két vonás egy harmadikban: Debrecennek a középkor legértékesebb hagyományával nem szakító, de azokat keményen és egyénien átformáló négyszázados vallási meghatározottságában van megfundálva.

Meggyőződésem szerint a tudomány és a közhasználat a magyar szellem önismeretének legértékesebb adalékai és enchiridion-jai közt fogja nyilvántartani ezt a nagy tudással, nagy gonddal és nagy szeretettel összeállított szöveggyűjteményt, amely a kiváló tanár és a méltó tanítványok közti eleven munkaközösségnek kiemelkedően szép tanújele s mint ilyen is tiszta tükröképe a debreceni szellemnek. Hiszen a Kollégium nevelő-oktató munkájának egyik legismertebb sajtósága és legnagyobb erőssége éppen ez a tanítók és tanítványok közti munkaközösség volt négy századon át, formáiban sokat változva, de lényegében híven megmaradva a bibliafordító Félégyházi Tamástól s vele még önkéntes számkivetésbe is elmenő diákjaitól kezdve Molnár Pálig és derék diákjaiig.

Az ő irántuk való nagy és hálás elismeréssel bocsátom útjára könyvüket, ezt a „toga viridis“-be öltözött kedves és ódonságában is örök ifjúságot lehellő Pallas Debrecinát.

D. Dr. RÉVÉSZ IMRE

a tiszántúli református egyházkerület
püspöke, egyetemi ny. r. tanár.

BEVEZETŐ.

A magyar tájak irodalmi szerepét vizsgálni és tudatosítani bizonyára nem fölösleges vállalkozás, hiszen az egységes nemzeti művelődést regionális erők hatótényezői alakították ki nálunk is.

Ez okból óhajtjuk bemutatni Debrecen irodalmi multját e sorozatban a következő szöveggyűjteménnyel.

Távol áll tőlünk, hogy e könyvvel táji elzárkózást, kicsinyes lokálpatriotizmust hirdessünk, de annál fontosabbnak tartjuk a magyar szellem színeképének elemzését, a helyesebb, komolyabb önismeretet, s irodalmunk „tájszólásainak“ megbecsülését. Ahogyan ma mindenben mélyebb, gyökeresebb magyarságra törekszünk, úgy kutatjuk mi itt körünkben szerény erőnkhez képest irodalmunk ősi provinciális gyökereit.

Gyakran emlegetik ma nemzeti művelődésünk szervei hibáját; a túlzott központosítást: hogy a főváros kultúrkapitalizmusa elnyomja és asszimilálja a vidéket; a magyar tájaknak, városoknak nincs többé számottevő irodalma, önálló szellemi élete és igénye, eredeti kulturális jellege — a vidéki irodalom, ha van ilyen, a fővárosi silányabb képemása.

Ez az igazság ma csupán egy magyar városra nem érvényes, Erdély fővárosára, a sokáig elszakított Kolozsvárra.

A mult századaiban azonban Debrecent, az alföldi református magyarság ősi művelődési gócpontját is egy jellegzetesen magyar kultúrtáj eredeti szellemű képviselőjének látjuk.

Történeti multja, vallási, faji, gazdasági egyisége, polgári önkormányzata formálta ki egyéniségét, mely mindenkor határozottan megnyilatkozott nemzeti és felekezeti magatartásában, polgári öntudatában, önérzetében és erős szabadságszeretetében. Lényegének e vonásai s Európával mindig együttjáró művelt magyarsága tették méltóvá magas kulturális hivatása betöltésére.

Debrecennek éppoly kevés a történeti emléke, mint a többi alföldi nagyvárosnak, mégis történelmi levegőjű város. Ennek fuvallatát a Kollégiumban és a Déri-múzeumban érzi először az idegen. De nemcsak történelmünkben volt súlya; szellemi multja is gazdag és jelentős — a magyar vidéki városok közt csak Kolozsvár versenyezhet vele.

A köztudat Debrecent „kálvinista Rómá“-nak, „magyar Genf“-nek tiszteli, mások a Kazinczytól és Petőfitől megbélyegzett elmaradt, konzervatív cívisvárost látják benne, a vallási, irodalmi és nyelvi orthodoxia fellegvárát. Pedig ugyanakkor teológiai alapú kultúrája ellenére is igazi melegágya magyar földön az európai felvilágosodásnak, s virágzó szigete az irodalomnak (Csokonai, Fazekas). Műveltsége arisztokratikus zártságú, teológiai-humanista kultúra, mégis demokratikus magatartással közvetíti ezt a Kollégium az egész Alföld magyarságának. Ezen ellentmondások,

mind a történeti Debrecen lényegéből adódnak, s mindez szerves összefüggésben tárul fel ma már a Debrecen szellemtörténeti szerepét ismerők előtt.

Addig azonban elmélet és fikció lesz minden magyarázat, míg csak üres neveket hangoztatunk, de nem ismerjük szemtől-szembe Debrecen gazdag irodalmi hagyatékát. Elsárgult, kezdetleges nyomású régi nyomtatványok és fakultírású, szálkás betűjű kéziratos gyűjtemények őrzik ezt a holt kincset a Kollégium könyvtárában.

Három évszázad (1519—1815) kincseiből csillogtatunk meg itt egy néhány darabot. Talán töredékes, elszórt daraboknak látszanak ezek, értékben is nagyon eltérők, sőt első látásra talán nem is bontakozik ki belőlük az a szellemi egység és szerves fejlődésre valló folytonosság melyre itt hivatkoztam. Éppen azért a mélyebbre tekintő olvasót a szemelvényeket kíséző jegyzeteimen túl *Zsigmond Ferenc* művére,¹ vagy az én áttekintésemre² kell utalnom, mely szélesebb összefüggésben tárgyalja Debrecen szellemtörténeti multját. E kis szöveggyűjtemény mintegy e műveknek illusztrációja.

A reformáció kezdetétől *Péczely József* professzor működése kezdetéig (1815) terjednek szemelvényeink. A záró dátum éppen Debrecen önálló irodalmi jellegének és szerepének megszűné-

¹ *Zsigmond Ferenc*: A debreceni kollégium és a magyar irodalom. Debrecen, 1940. A Tiszántúli Ref. Egyházkerület kiadása.

² *Molnár Pál*: Debrecen a magyar irodalom történetében. Debrecen, 1941. Dr. Bertók Lajos bizománya.

sét és epigonizmusba süllyedését jelenti, a központosított romantikus-nemzeti irodalom diadalát. (Mondolat-Felelet; Kölcsey elszakadása Debrecentől.)

E három század irodalma természetesen nem csupán szépirodalom, hanem kiterjed a tudomány egész területére, sőt az irodalomalatti diákköltészetre és versgyűjteményekre is. Eleinte kizárólag vallásos, vitázó, bölcséleti és tudományos irodalom fejlődik ki a Kollégium körül — a Kollégium professzorai is nagyrészt tudós polihistorok voltak. (*Maróthi György, Hatvani István P. Szilágyi Sámuel, Budai Ézsaiás, Péczely József, Kerekes Ferenc, Lugossy József.*)

A kéziratos lappangásból csak a felvilágosodás korában nő ki és izmosodik meg a sokáig üldözött magyarnyelvű irodalom, mely európai szellemmel átítatva a korszak legjava magyar irodalmává válik. (Csokonai, Fazekas.)

Még egy pár szót kiadványunk létrejöttéről.

Könyvünk terjedelme bővebb, mint e sorozat többi köteteié; ez tárgyunk gazdagságából adódott, — sajnos így is sok érdekes író és dokumentum közléséről le kellett mondanunk a helyzüke és anyagi okok miatt.

A szemelvények összeállításában a vezetésem alatt állott „*Arany János*“ Önképzőkör ifjúsága, elsőrenden az 1940—41. évi VIII/a osztály buzgólkodott. Tanácsaikkal, felvilágosításaikkal és segítségükkel értékes szolgálatot tettek kiadványunknak *dr. Zsigmond Ferenc, dr. Nagy Sándor, dr. Gulyás Pál, dr. Juhász Géza, dr. Kovács Máté,*

dr. Törös László, Kónya József, dr. Ember Ernő és dr. otrokcsi Nagy Gábor kartársaim, míg a könyv kiadásában és terjesztésében *dr. Végh József* tanár úr is tevékeny részt vett. Hálás szívvel mondok köszönetet e helyen mindnyájuknak. Munkánk megjelenését főként a Tiszántúli Református Egyházkerület Sajtóalapjának megértő támogatása és az Önképzőkör jelentős hozzájárulása (két ünnepélye jövedelmével) tette a nehéz gazdasági viszonyok között is lehetővé.

Munkaközösségünk igazi jutalma az lesz, ha e könyvecske olvasásából minél többen kedvet és ösztönzést nyernek városunk és Kollégiumunk kultúrtörténeti multjának megismerésére, a megbecsülésére és a magyar tájkultúrák tudományos vizsgálatára.

Debrecen, 1941. június havában.

Dr. Molnár Pál.

Az ifjúsági munkaközösség tagjai.

A kézirat készítésében, másolásában, összevetésében s átírásában résztvettek az 1940—41. tanévben.

A VIII/a osztályból: Barna János, Batta János, Borús István, Fábry Gyula, Gyenge Károly, Kocsis Dániel, Medgyesi László, Nagy Béla, Nagy Szabolcs, Paksy Sándor, vitéz Pólya László, Pótor Aladár, Újházi Soós Attila, Szilágyi László, Szűcs Béla, Tóth János, Tuba Elek, Varga Zoltán, Vértessy László, Virág Géza, Zsíros József.

A VIII/b osztályból: Ágoston Károly, Balogh István, Benedek Attila, Hiripi Endre, Jakab Tibor, Kiss László, Nagy Árpád, Nagy Kálmán, Nagy Zoltán, Szűcs Ferenc.

A VII/a osztályból: Hadady Barnabás, Molnár Dezső, Papp László, Szolnoky Lajos.

A VII/b osztályból: Csáthy Károly, Fekete Andor, Gál Sándor, Hajdú Béla, Kállay Ferenc, Kormány Géza, Kovách Elemér, Ohning Miklós, Pass Miklós, Vámos Imre, Veress Pál.

Az V/a osztályból: Botos Géza, Jeney Pál, Molnár Sándor, Nagy József, Nyilas István, Szűcs Gyula, Tóth Ferenc, Török Pál.

Debrecen, ó-kikötő.

Körülötte népek viharja, nézett át bérces Biharba,
 nem védte falait bástya, torony, csak a hit.
 Áros jármai jádva görögtek egész le Bizáncba,
 hajcsárnépe Budán túljuta Bécs kapuján.
 Hajtottak lovat, ökröt, mégis az égi körök közt
 Méliusz lelke alél, ujjain egy falevél.
 Marhákkal, tele vérrel, tölgyekkel, televénnyel
 gömbölyödött a tatár háta mögött a határ.
 Így nőttek a mezői, bővültek temetői,
 mint a vakondok, alant bújt meg, s a lelke harang.
 Sátrat tett a homokra, pántot tett a borokra,
 sirra nehéz köveket, Bachusa így született.
 Egy pint nárduszi vinkó, flóta, planéta, tilinkó,
 hajnala hádeszi ház, alkonya trópusi láz;
 nőtt mint földben a gomba, széthullt teste atomra,
 lelke elektromosan rezgeti folytonosan:
 így bírt egy birodalmat, vidított lakodalmat,
 mint a cigány hegedült, mint a bűvár lemerült.
 Itt fekszik a Tiszán túl, benne pihen a Dunántúl,
 ércpiramidja lakat: őrzi a szép utakat . . .

Mint a klaviron a skálát, futod át az Alföld határát:
 napkeleten futamod sárga halápi homok,
 napnyugaton színeket vált s lejt a Tiszának a löszhát
 s lent a gulyát terelik szíktavas ártereid . . .

Eltűntek alattad a sátrak, csordád kolompja kifáradt,
 új paloták köde kél . . . Mondd, hova lett a gyökér?
 Hozd vissza a hajdani düllöt, menekülj befelé kívülről,
 járd fel a Föld köreit, tárd fel a rétegeid!
 Már torryodon trónol az este, kösd a holt csontokat egybe,
 lelket a csontba fuvallj, törd fel a régi ugart!
 Meddig esedez még árván egeden a Fönix meg a Bárány?
 Új népek kürtje riad, — viszik ezredes álmaikat!
 Fogadd ismét be hajódat, eltemetett lobogódat,
 Debrecen, ó-kikötő, tájakat összekötő!

GULYÁS PÁL.

**SZEMELVÉNYEK DEBRECEN RÉGI
IRODALMÁBÓL.**

DEBRECENI KÓDEX.

Alexandriai Szent Katalin legendájából.

Ezth lathvan az Chazar nemynemew tyzth-tartoya eleybe yarola ez megh zelhewth feyedelmnek es ymere¹ tanachoza hogy harmad napyg neegy kereket chynalnanak, es mynd kewnyel be fyzneyek eles Borthwakkal es was zeghekkal, hogy az zywzeth yllyen rewttentes kynnak myatta zagathnayak el, es az egyeb kerezthyeneketh ez yllyen kegyethlen halalnak peldyawal megh rewttentenyek No azerth meg zerzeek wgy hogy az keeth kerek egyetembe fel forogvan metelneyek, az kethtey kedegh esmegh wyzzon, ala foroghwan zaggathnayak az ew zent testeth Ezth lathwan ez Bodogh zywz zent kate-rina Legh ottan wrhoz folyamek es ymadsagoth ten, hogy az ew nevenek dycheretyre es az kevrnyewl allo nepnek megh fordulasara az kynnak ew Algyoyath² el ternenye, es yme legh ottan vrnak angyala nagyhertelensegghel elthere az negh keiekeketh es yme nagy chyodalatos dologh ez zywznek ymadsaghanak myatta ez negh kereketh wrystennek angyala mynd elthere, es az folthyawal negh' ezer poganth elew megh ez chyodath hogy lata az keral'né azzon az palotabol ky felyewl

¹ ím erre.

² álgyúját = fegyverét.

nyzy vala ee dolgoth, ky mynd Akoryg az kerez-
 thyensegheth el tythkolta vala legh ottan ala
 zala az palotabol es az Chyazarnak eleybe mene
 es az Chazarth ez fele kegyethlensegherewl nagy
 kemenyen megh fedde es megh dorgala, ezht
 halwan az Chazar yghen megh haragwek es monda
 az keral'ne azzonnak hogy yghen hamar Aldoz-
 neek az ysteneknek ez Chyazarne kedeghlen nem
 akara aldozny az Balwanyoknak es monda nagy
 felzowal || Aldozom en az aldoth Iesus xpsnak³
 kyth az katerina predycal es hyrdeth ezth lathwan
 az Chyazar hogy az ew felesege alhatatos volna
 az kerezthyen hythbe es hogy nem Akaina aldozny
 paranchola zolgaynak hogy ew neky emleyeth
 mellyevel ky vonnayak es el zaggathnayak es
 ennek wtanna nyakath el vagnayak. ky mykoron
 az Martyromsaghra wytethneek terdie le eswen
 zent katerinanak elette es kere ewtet hogy erette
 ystent ymadna zenth kateryna felele ewneky es
 monda, Ne felly ystentewl zeretteteth kyralne
 azzon merth ez maynapon ez elmulando orzagherth
 addattatyk teneked walthsagh zerent ewiek orzag,
 es ez hythwan halando yegyeserth hallathathlanth
 nyerz es ezth halwan az keralne azzon alhatatos
 len es az kyn || zokath onzollya es kery vala
 hog' ne keslelneyek az Chyazarnak paranchol-
 lattyat, Az kynzok kedegh ewteth Az waras
 kywewl wywek es az ew emleyeth was vazzewel
 Awagy gherebennel zaggathwan es kyuonwan
 Annak vtanna neky nyakath wagak es ekeppen
 vywe menyorzagnak Bodoghsaghat.

³ Krisztusnak

Mai nyelven.

Ezt látván a császár egyik tisztartója a fejedelem elé járult és azt tanácsolta, hogy három napon belül készítsenek négy kereket, és köröskörül fűzzék be éles borotvával és vasszegekkel, hogy a szűzet ilyen rettenetes kinnal szaggassák széjjel és a többi keresztyéneket e kegyetlen halál példájával rettentsék el. Ezt azért úgy szerkesztették meg, hogy a két kerék együtt felfelé forogva, a másik kettő pedig lefelé forogva szaggassa széjjel az ő szent testét. Ezt látván a boldogságos szűz, Szent Katalin, legott az Úrhoz folyamodott és imádkozott, hogy az Ő nevének dicséretére és a köröskörül álló nép megtérítésére a kín fegyverét törje el. Ime az Úr angyala nagy gyorsasággal eltörte a négy kereket. Ime mily csodálatos dolog ez, hogy a szűz imádsága miatt mind a négy kereket eltörte az Úristen angyala és darabjaival négyezer pogányt ölt meg. Ahogy ezt a csodát látta a palotából a királyné, aki felülről nézte ezt a dolgot és mindaddig keresztyénségét eltitkolta, rögtön lejött a palotából, eléje ment a császárnak s keményen megfeddette és megdorgálta kegyetlensége miatt. Ezt hallván a császár igen megharagudott és azt mondotta a királynénak, hogy azonnal áldozzék az isteneknek. A császárné azonban nem akart áldozni a bálványoknak és fennszóval mondta: „Áldozom majd az áldott Jézus Krisztusnak, akit Katalin hirdet és prédikál“. Mikor látta a császár, hogy felesége a keresztyén hitben állhatatos és nem akar áldozni, megparancsolta szolgálainak, hogy kebléből említi húzzák ki

és szaggassák meg s azután vágják el a nyakát. Ő pedig, mikor a mártírságra vitték, leborulva Szent Katalin előtt, kérte őt, hogy imádkozzék érte Istenhez. Szent Katalin pedig felelvén neki ezt mondta: „Ne félj Istentől szeretett királyné, mert e mai napon e mulandó ország helyett a váltság szerint örök ország jut Neked, és e hitvány halandó férj helyett halhatatlant nyersz.“ Miután ezt hallotta a királyné, állhatatosan kitartott és unszolta a kínzókat, hogy a császár parancsát ne halogassák. A kínzók pedig kivitték a városból és emlőit vasvesszővel vagy gereblyével kivonva és összeszaggatva elvágták a nyakát s ekképen vette a mennyország boldogságát.¹

A LUGOSSY-KÓDEXBŐL.

Dicserlek tegőd menybeli Isten en edős terömtöm,
hala teneköd mert te en velem igön sok iot tóttel,
de kerlek tegőd adgyad is vegre mit mastan kezdöttem :

Mely igön nagy volt Uram en hozzam te io akaragod,
mert regtul fogvan ez maij napig velem volt io voltod,
tudom mastanis nem hagy engömet szent Irgalmassagod.

Meg fogyatkoztam en ez vilagi mindön szuksegömben,
nagy buneimert elkesoröttem ez földön laktomban,
de kerlek tegőd edős Istenöm hogy leg segetseggel.

Nem kel enneköm egyeb segetseg az te szent nevednel,
ki hatalmasb vagy mind ez vilagi sok feiedelmeknel,
erösbe tehecc engöm Ur Isten en ellensegimnel.

Vallion ki volna ellene allo te akaragodnak,
ki tarthattya meg ő nag' erejet az te Job karodnak,
melyel meg rontod mindön hatalmat az kegyötlenöknek.

¹ Paksy Sándor átírása.

Nem arthat neköm semmi kesertet nag' vesződelmemre,
csak te legy velem edős Istenöm en segetsegömben
es te visellied mindön gondomat az en életömben.

Meg őrzöd vala az te nepedet regön o törvenben,
el veszted erte pharao kiralt az vörös tengörben,
nem hagyod vala meg nyomorodni semmi insegökben.

Lam regöntenis tegöd halgattak mind az Patriarchak,
nag' erős hittel tegöd vallottak mind az szent Prophetak
igeretödöt segetsegödöt vartak az szent Atyak.

El bizza magat az Hollofernes hatalmassagaban,
te föl tamaztal egy özveg' Aszszont Betuliaban,
am feiet veve az özveg' Judit önnön satoraban.

Kerunk Ur Isten legy segetseggel illi nag' szükségünkbe,
jusson eszödben is Magyar orszag az te io kedvedbe,
es ne hadgy minket meg' nyomorodnunk illi nag'
szuksegünkben.

Sok is adassek menyön es földön az Feidelmeknek
kik nag' örömmel veszik igejet az mi Istenüknek,
es igyeköznek gondgyat viselni az kőroztyenőknek.

DÉZSI ANDRÁS:

Makhabeusról.

Benedictio magistratus.

Felejtsetek immár minden félelmet,
Adjon az úristen oly bátor szívet,
Hogy mind halálíg vallhassátok ötet,
Megmaradhassatok igaz hit mellett.

Oltalmazza Isten ti élteteket,
Megáldja tinektek szerencséteket,
Jóra igazgassa bölcsességeteket,
Békével bírjátok mind az községet.

E sok részegséget már elhagyjátok.
Az méltatlanságot megtagadjátok,
Az ártatlanságot megtanuljátok,
Régi jó szerencsét hogy valhassatok.

Csak hagyjunk el immár sok gonoszságot
 Teszen Isten vélünk irgalmasságot,
 Megszabadítja jó Magyarországot,
 Megépíti ez nagy sok pusztaságot.

Isten ezt megadja higyjétek, néktek,
 Szent fia nevébe hogy ha kérítek,
 Szent parancsolatja szerint ha éltek
 Örök menyországot adja tinéktek.

Tanúságot adá egy jó kedvében,
 Nevét ki megjedzé versnek fejében,
 Születettül fogva ennyi időben,
 Másfélezer negyvenkilenczedikben.

MÉLIUSZ (JUHÁSZ) PÉTER

Magyar Predikatiok, *kit Postillanac neveznek,*

*a Profetac es Apostoloc irassabol a regi Doctorok-
 nac, Origenes, Chrisostomus, Theophilactus, S.
 Ambrus, S. Hieronymus, S. Agoston, es a mastani
 bölcz Doctoroc magyarazassoc szerint.*

Döbröztömbe Nyomtatott Török Mihál által
 Anno MDLXIII (1563).

Harmadik Praedicatio.

Caput XII.

A szorgalmatos tisztbe es gondviselesbe röstök
 ne legyetec. A lelekbe buzgoc legyetec'. Az időnecc
 szolgalliatoc. A remēsegbe őiüllietec. Az haboru-
 sagba tūröc es szenvedöc legyetec. A könyör-
 gesbe szorgalmatossan meg maraggyatoc. A szent-
 tec szükségseibe, tijs reszessec e segitöc legyetec.
 Kövessetec à szeretetből valo gazdalkodast es
 vendeg fogadast. Algyatoc azokat ackic titeket

üldöznek es iot mongyato^c nekie, es ne atkozzato^c őket. Ői üllietek az ői ülőckel, Siritoc à sirokkal. Azon egy io ertelemben es indulattal legyetec egymashoz. Nagy keueliec es fel fualkodasba ne legyetec, de szabiato^c es alazzato^c magatokat egyenlőséggel az alazatosokhoz. Ne legyetek czac a ti magatoc iteleti szerint eszesek.

Sommaia.

Elő számlalia megis amminemő ioszagoc az hitből à szeretet által ki szarmazzanac.

Igy szol azért :

A *szorgalmatos igyekezet*, valami hivatalba, akar p^redikatorsag, kaplansag, mesterseg, feidelemseg, kereskedő, szanto, kapas, mies ember tisztibe, es hivatalaba legyetec, de szorgalmatosoc róstóc abba ne legyetec ammit isten reato^c bizot. *I. Pet. I 3. 4. 5.* Fel őuezzetec agyektokat. *Ebr. 12. 13.* Le eset terdec, czuszo maszo tagoc erős legyetec, es igyenesseggyetec fel. Lampas legyen nalatoc, ug' variatoc à vő legent.

Buzgo lelkűec legyetec. Az mennieij dologba buzgoc szorgalmatosoc, hiuec, gyorsac io keuanoc legyetec. *Apocal. 3.* Hidegec, tuniac, czac alig melegec, assetoc, kellene s nem kellene az hit, a keresztienség, foghatnad, s nem foghatnad. Mikor halgatodis az isten igeiet aluszol, alig varod hog' vege legien, izzad à niakad, furdal az haidu őrdőge; mert à telhetetlenség, urasag, gazdagsag, ez a vilagi rutsag vagion eszedbe. *Luc. 7. 10.* Mint *Mathe Ioan. 7. 6. 8. 10. Matt. 13.*

Buzgo színő legy à tanetasba prędikallasba, halgatasba, hitelbe, szived lelkőd, szerelmed, keuansagod legien raita. Psal. 1. 19. 119. 130. 45. Mint a szen eg, es meg főzi az etket, így à S. lelec a Christus Jesus szeneuel, erdemeuel à szeretetet hitet, tudomant geriessze fel bennunc, eggien ki à bűn, à test restsege romollion, kőszuenies, kolikas, tagia szakadot modra, ne niullionc az keresztyēseghez. Utallyatoc è vilagot, es à bűnt, es szeressúc à mennyorszagot. *I. Joan. 3. 5. Col. 3.* Gyűtsűnc az egbe kéntset. *Matthe. 7. Hier. 4.* Atkozot, acki rőstőn mieli az Ur dolgait. Hát hęre bődő papoc, baratoc, hypocritac, urac, halgatoc, kic alnokul es rőstűl szolgaltoc az Urnac, atkozottac vattoc. *S. Ambrus.*

Az időnec szolgalliatoc, az az Occasiot, modot keressetec minden dolgotokba, alkalmatlanul semmihez ne niulliatoc, botrākozasra senkinec ne legietec. A győngeuel győngec, à erőssel erősec. *I. Cor. 8. 10. 9.* Minden czelekődetinknec, hatara, czellia, rendi legien, bolondul, oktalanul ne czelekeggyűnc, hanem circumspectè, az az Mindenec legien ideie *Eccle. 4.* Mikor egiőnc, igionc, trufallionc, iol szollionc, feggiűnc, circumstantiat, minden dologba nezzűnc. *Matt. 18.*

Remensegbe. Noha itt ez vilagon haborutoc vagion, sirtoc, bankottoc. De ebbe őřullietec, hogy halhatatlan őřoksegtec, koronatoc, szabadsagtoc, es boldogsagtoc vagion az egbe. Istē titeket minden haborutul meg mēt, őřocke meg niugot, őřoc bodogsag követkőzic az haboru utan. *Rom. 8. Col. 3. 2. Cor. 456. I Pet. I. 1. Cor. 4.*

A könyörgesbe meg, az az szünetlen könyörög-
ietec. I Thess. 2. 3. 4. 2. Thess. 2. 3. 4. A tudom-

A szentec szüc. Valami szüksegec à keresz-
 tyeneknec vagiõ, fogsagba, az az rutsagba, ehsegebe,
 szegēsegebe, tij ne haggyatoc, hanē segetsetec,
 szabadetsatoc. *Esai. 61. 58. Matt. 10. 7. 25. 2.*
Cap. 7. 8. 9. II Lucae. 18. Ezzetec tijs az õ
 nyaualiaiokat, mint egy tagoc, mint à kez à
 lab faidalmat erzi.

A könyörgesbe prokaterontes azaz benne meg ne
 alliatoc, ha mit kertec s mindgyart meg nem aggya,
 ne essetec ketsegebe. Mert igereti, kötése vagion
 erre, hogy ammit Christus neuvebe kerünc az õ
 akarattia szerint, nem ammi kiuansagone szerint
 meg aggya. *Matth. 6. 7. 18. Joan. 16. 15. Psal. 50.*
 Hy segetsegre smeg halgatlac. *Joan, 3. 4.*

Parantsolat istentül es igeret, hogy ammit
 kerünc meg aggya. *Luc. 17. 7.* De azt keuannia
 hogy untassuc, ketsegebe ne essünc, ha mindgyart
 meg nem aggya. Eiel nappal kerünc, *Jacob 1, 2. 4.*
Psalmo. 9. 10. 34. 106. Te read hagyatott arva à
 szegen, Egy szegen könyörge smeg halgata. Buz-
 gosaggal, bizodalommal hittel kell könyörigeni hat,
 nem barat modra bõrbitelni aue mariat breuiart.
 Hanem istent meg kel gyõzni az õ fogadasual es
 esküuseuel. Christus erdemeiert, hituel isten
 akarattia es parantsolattia szerint az Attianac
 lelki es testi szüksegert kel könyörigeni.

Szallas fogadas, Philoxénian, az az szeretetbõl,
 io akaratbol aggyatoc szallast az uton iaroknak,
 pokol keduel ne üzzetec ki hazatokbol.

Algyatoc az ũldózóket. az hitlenec, kiket ũldóz-
nec az hitert, algyatoc, s ne szidalmaztatoc, ha
ő szid, te algyad, kergy istentũl iot, boczanatot
neki, acki tudatlanul kerget, mint czelekednec
à Christus, Szent Istuan. *Matt. I. 27. Esai. 53.*

Órũlletec az. Ha kiknec órómc, lelki vagy
testi vagion, hazassagba, vagy egyeb lakodal-
maba tijs órũlletec. Ne iregkeggyetec. Ha kinec
lelki testi siralma vagion es haborua, tijs szanni-
jatoc, siriatic, Mikor a giomor ep, órũl a kez.
Mikor megvesz à giomor, sír a kez, tijs igy. Hát
illic keresztyen modra órũlni, vigadni, tanczolni,
hegedũlni, mint à iambor szentec, mert à tisztanac
minden tiszta. *Tit. I.* Az io órómról, nem à
parazna, tobzodo órómról szol, hanem acki isten
szerint vagion. *I. Cor. 5. Rom. 13.*

Azon egy ertelem. Egy sziuel lelecker es aka-
rattal, io szandecker legyetec egy mashoz, *Phili.*
1. 2. Ephe. 4. Coloss. 2. 3. Egbe foglaltalac es
ószue enuesztetők legyetec à szeretetbe. Eggy-
kũnk masonc felől iot ertsũnc, eggyet ertsũnc
Joan 17. legyenec egyec mint mi.

Feleteb ne ertsen, Senki fel ne fualkoggiec, es
ne higgie el magat, mast meg ne utaliö, magahoz
kepest, mast semminec ne alletson, meg se utallion,
nem mind ő kaszalta, ne mind őue à diofaig.
Ne legietec magatoc. Ne aletsatoc azt, hogy czac
te vagy tudos. Atte iteleted szerint ne aletz magad
bólcznec eszesnec, hanem had masra az iteletet.
Te doctornac veled magad, mert el hiteted ma-
gaddal, hogy Sido Góióg, Deac vagy, soc kónued
vacion Cani propina, ebet tanetz, értē eszt en

mint te. No ne tanetz, Nem Conferalz, mast neuetz, maga ha disputalásra kelsz meg nemul à Sido Góróg, à tettetes tudoman, mint a cygan loua el farad. Hat mastulis ertz, massalis conferaly. Ertz mas-tulis, mint à Prophetac, Apostoloc eg' massal conferaltac. Gal. 1. 2. 3. Acto 15. Te fel fualkottal a nag' doctorsagba, nagy kofiomos szakallal, doctor kóntóssel. Had mas itelien, Acki czac maganac, magaba bölcz, keuel, senkinec, sem Istenec sem emberne c nem bölcz. Ro. 10. Origen.

Az úrvacsora osztogatásának idején éneklendő isteni dicséret.

Tertia pars.

Ad notam: Bódog az ember ő az nagy Uristen.

Szilády Áron kiadása után rövidítve. R. M. Költők Tára. 122—127 l.

Beszéde mellé szerze szent jegyeket,
Kik bizonyíták Istennek jó kedvét,
Hogy erőssítenék Isten ígéretit,
Lelkünkben az hitet.

Az vacsorában ezt jelenti nekünk,
Hogy elég váltság lenne miérettünk,
Testét halálra, vérét miérettünk
Ontá, hogy élhessünk.

Így temette és mosta, elrontotta
Mi bűneinket, átkunkat lenyomta,
És életünket magában meghozta
És feltámasztotta.

Két részből szerzé ő szent vacsoráját,
Testéből, lelkéből szerzé ez szent jegyet,
Mert az embernek látá testét, lelkét,
Kettőből lételét,

Testének nevét az kenyérre adá,
 Vérének nevét az borra is adá,
 Új testamentomnak az pohárt is mondá,
 Ezzel azt példázza.

Mint az jegyekre nevét jegyzendőknek,
 És mint pecsétit adja mi testünknek:
 Ekképpen testét, vérét mi lelkünknek,
 Adja híveinek.

Nem teste állatját, sem vére állatját,
 Az mi testünknek nem adta rágását,
 Hogy fogainkkal rontsuk ő szent testét,
 Szájunkkal ő vérét.

Két külömb dolgot ád az vacsorában,
 Lelkit lelkünknek ád az ígéletben,
 Szent lélek által és az igaz hitben,
 Adja ígétében.

Az testi kenyért, bort testünknek adja,
 Az tanító által azt minékünk nyójtja,
 Hogy mindenképpen lelkünket bíztassa,
 És bátorítsa.

Két kézzel szükség nekünk hittel vennünk,
 Az testit szánkkal, kezünkkel kell vennünk,
 Az lelkieket lelki kézzel vegyük,
 Igaz hittel együk.

Igaz értelemmel hittel, jó étellel,
 Ez vacsorához járuljunk két kézzel,
 Az kétféle jókat elveszszük Istentől,
 Mint édes atyánktul.

Minémő legyen az kenyér formája,
 Avagy állatja, az bornak formája,
 Minémő asztal, szék, kő legyen avagy fa,
 Hitünk nem forgatja.

Az vacsorának hasznát, végét nézzük,
 Mint életünknek és igazságunknak,
 Légyen szent jegye egyesülésünknek,
 Hittel ezt forgatjuk.

HERBARIUM AZ FÁKNACFVV

EKNÉC NEVEKRŐL, TERMESZETEK-

ről és hasznairól. Magyar nyelvűre, és ez

rendre hozta az Doctores Könyveiből

az Horhi Melius Peter.

Nyomtatott Colofuárát Heltai Cásparne
Műhelyebé, .i. 5. 78. Eftendőben.

Az Mondola ennyű az etzetben el olvasztuán
bőr hámlást, és rihet, sòmórt meg gyógyit.

Az keserű Mondola gyökerét ha borba' főszed,
sòmórt, fekélt gyógyit.

Az Mondola fánac és a Mondola héyanac hamu-
jából ha lugot czinálsz, minden rút rihet le mos és
igen tisztit.

HUSZÁR GÁL.

Praecatio ad Deum Spiritum Sanctum.

Ante sacram concionem.

Könyörögjünk az Istennek szent lelkének,
Bocsássa ki magas mennyből az ő világát,
Vége el mi szívünknek minden homályát,
Hogy érthessük Istenünknek mindenben akaratját.

Ó szent lélek árváknak kegyelmes atyja,
Szegény gyarló bűnösöknek bátorítója,
Hitőkben elesteknek erős gyámola,
És az ő gyöngé hitőknek csak te vagy táplálója.

Te vagy az mi lelkünknek édes vendége,
Az mi szomorú szívünknek igaz öröme,
Lelki háborúinknak csendesítője,
Az örök életnek bennünk csak te vagy elkezdője.

Te tanítád régente az profétákat,
Igazgattad ő nyelveket és írásokat,
Te tötted bölcsesé az szent apostolokat,
Hogy megtérítsék te hozzád mind e széles világot.

Vedd el az mi szívünknek hitetlenségét,
Világosíts meg elménknek nagy setétségét,
Rontsd el az gyűlölségnek kegyetlenségét,
Engedd az te szent hitődnek mindenütt egyességét.

Válassz minket magadnak élő templomul,
Vegyed mi könyörgésünket szent áldozatul,
Vedd ki mind ez világot az kárhozatból
Engedj igaz hitből való kimúlást ez világból.

Dicsértessék felséges atya Úristen,
 Legyen áldott az te neved fiú Úristen,
 Ezekkel egyetemben szent lélek Isten,
 Maradjon az te áldásod az te bűnös népeden.

SZENCI MOLNÁR ALBERT:

Kálvin Institutioja fordítása (1624).

Hetedic Rész.

Summája az Keresztyen életnek; holott az mi magunknac megtagadásáról leszen az tanítás.

Az hívőknek tisztet az, hogy az ő testöket az Istennek adgyác élő, szent és nékie kedves áldozatul és hogy abban állyon az igaz Isteni szolgálát, az mellyel mi ő neki tartozunc. Innet vétetic oka ez intésnek, hogy az hívőc ne szabjác magokat ez világ hasonlatosságára, hanem megváltoztassanac az ő elméjeknek megnyitása által, hogy megpróbálhassác mi legyen az Istennek akarattya. Immár nagy dolog ez, hogy mi az Istennek ajánlattattunc és szenteltettünc; hogy mi ennekutánna semmit nem gondolunc, szólunc, kezdünc sem czelekedünc egyebet, hanem czac az ő tisztességére valót. Mert az mi egyszer az Istennek szenteltetött, azt nem fordíthatni nagy bűnelkél ismét szentségtelen dologra és szokásra. Holott azért nem mi magunké, hanem az Uré vagyunc, megtettzic mind az miket elkellyen távoztatnunc, hogy ne tévelegjünc, és az is megtettzic, hogy hová kellyen egész életünkbe minden dolgainkat igazítanunc. Nem vagyunc mi magunké: nem kell azért az mi tanaczinkban és czelekedetinkben, sem az mi okosságunknac sem

pedig akaratumknac uralkodni. Nem vagyunc mi magunké; tehát nem kell magunknac olly tzilt tennünc, hogy azt keresnóc, az mi minékünc test szerint hasznílatos. Nem vagyunk mi magunké; annakokáért mind mimagunkat, s mind penig azokat mind az minc vagycn, az mennyire lehetséges, el kell feleytenünc. Viszontag, az Istené vagyunc; tehát ő néki élyünc, és őneki hallyunc megis. Az Istené vagyunc, annakokáért minden mi dolgainkban az ő bölczesége és akarattya járjon elől. Az Istené vagyunc; annakokáért az mi egész életünket czac ő reá, mint egyetlen egy tzilra, ugykell igazítani

Az idvességnc egyetlen egy uta ez, semmit magatul nem okoskodni és akarni; hanem egyedül az mi előttünc járó Urat követni. Annakokáért legyen az első lépés, hogy az embeinec ő magatul el kellyen szakadni, hogy ecképpen az ő értelménc minden erejét az Ur Istenec szolgálattára adhassa. Szolgálá'nc nevezem nemczac az igéhez való engedelmességet, hanem az melly által az embeinec elméje, minden ő testi értelmétül megüressitetvén, magát tellyességgel az Istennek akarattására és vezérlésére igazittya és bizza. Ez megváltozást (melyet szent Pál Elmenec megúyulásának nevez) az Philosophusoc mindnyájan sem tudtác, noha ez vólna az első bemenetel az életbe. Mert őc azt tanittyac, hogy egyedül czac az okosságnac kellyen az embert igazgatni és vezélni, és azt tartjác, hogy egyedül czac ezt kellyen halgatni, és illyenképpen az

<p>Storos Kapu, keskeny út</p> 		<p>Széles Kapu, tágas út</p>
<p>Melly nyílván az életre RELIGIO</p> 	<p>AZ KERESZTYENI RELIGIORA ES IGAZ HITRE VALO TARITAS. Mellyet Deakül irt CALVINUS JANOS. ES OSZTAN FRANCIAI, ANGLIAI, Belgius, Olasz, Német, Cseh és egyéb nyelvekre fordítottanak: Mostan pedig az Magyar nemzet- ves Isten igazságban való épületire Magyar nyelvre fordított MOLNAR ALBERT, Hasonló és hivatalos Regisztratschól egyttben, NYOMTATTA HANOVIABAN, AUBRIUS DANIEL S DAVID, és SLEIKIUS KALEMEN Költségeekkel. M. DC. XXIV.</p>	<p>az veszedelmre Matt 7.</p>
<p>Inter apostolicas, post Christi tempora, charitas Mox peccatores libere sculo nulla pœnem T ruit.</p>	 <p>INSTITUTIO CHRISTIANA RELIGIONIS</p>	<p>Abbas Hieronymus et alii in oratio D. n. J. Christi del 6</p>
<p>Prompte & sincere</p> 		

egész életnek igazgatását az okosság alá vetic és arra bizzác. Ez ellenben azt akarja az Keresztyeni Philosophia, hogy az okosság térüllyön, és felen állyon, hogy ő az szent Léleknek helyt adgyon, és annac vezérlésétül elnyomattasséc, hogy az ember immár nem ő maga élyen, hanem az élő és regnáló Christus legyen ő benne és annac regnálását szenyvedgye.

MARTONFALVI GYÖRGY.
PETRI RAMI DIALECTICAE LIBRI DUO.

Debrecen 1664.

ELŐSZÓ.

Amplissimo Scholae Debrecinae Coetui.

D. Georg. Balkányi, Seniori,
D. Laur. Laskói, Contrascriptor,
Pis, Doctis ac providis Scholae Officialibus;
D. Thom. Bethfalvi,
D. Johan. Bonyhai,
D. Steph. Altai,
D. Georg. Kereszturi,
D. Paul. Pathai,
Doctis ac eximiis scholae Cantoribus ;
D. Martin. Szilágyi,
D. Matth. Halászi,
D. Johan. Debreceni,
D. Paul. Csekei,
D. Mich. Modosi,
D. Basil. Kölgyesi.

Ornatis ac eruditis Scholae Collegis, et Caeteris
Scholae nostrae civibus ad magna quaeque natis.

Salutem in Domino.

Praestantissimi ac Doctissimi Juvenes, Audi-
tores ac Discipuli Charissimi.

Non est mihi anxie laborandum, quorum tute-
lae Petri Rami Philosophi acutissimi Dialecticam,
nuper commentario a me illustratam, hodie vero

recognitam, denuo commendem. Nam nimis ingratus atque iniurius in vos essem, si eam aliis non vobis consecrarem. Vos enim eam a primae editionis suae principio tantopere amplexati estis, ut eius gratia e locis dispositis ad nos confluxeritis ; prae Logica Peripatetica eam publice doceri volueritis ; deficientibus exemplaribus describere non difficultaveritis ; eamque (quod aeterna memoria dignum pii omnes censebunt) sumptibus vestris recudi curaveritis. Quamobrem pro tanto amore et favore vestro eam vobis (ut in votis dici solet) lubens merito, dico, dedicoque ; vosque maiorem in modum rogo, et eam, ea mente, qua vobis offertur, suscipere et in posterum etiam amare, a Momis et Aristarchis defendere, aliisque verae Logicae cultoribus commendare, pergatis.

Vobis enim Dialecticam hanc non ut meam, verum ut Authoris Classici et supra laudes Logi-
corum omnium constituti, consecro, offero atque inscribo. Quod si facere non dedignati fueritis, me ad graviora quaeque instimulabitis, gravissimumque Scholastici laboris nostri onus non parum sublevabitis. Deum Optimum Maximum ex animo veneror, ut vos Philo-Rameos diutissime conservare, mentesque vestras porro etiam praeclaro verae Logicae lumine perfundere atque illustrare velit.

Valete.

Debrecini 15 Decembris Anno Christi 1664.

Vestri Studiosissimus
Georgius Martonfalvy.

FORDÍTÁSA :

A Debreceni Iskola Tekintetes Coetusának . . .

Üdvözetet küld az Úrban.

Nagytekintetű és Tudós Ifjak, Kedves Hallgatók és Tanulók !

Nem szükséges nekem aggódva fontolgatnom, hogy kiknek az oltalmába ajánljam megint Ramus Péternek, az éleselméjű filozófusnak Dialektikáját, amelyet csak nem régen láttam el magyarázatokkal, most pedig újból átnéztem. Mert túlságosan hálátlan és igazságtalan volnék veletek szemben, ha másoknak és nem nektek ajánlanám. Ti ugyanis az első kiadás kezdetétől fogva annyira megszerettétek, hogy távolfekvő helyekről hozzánk sereglettetek a kedvéért s azt akartátok, hogy Aristoteles logikája helyett ezt tanítsuk. Miután a példányok elfogytak, nem sajnáltátok a fáradságot a leírására és (ezt minden derék ember örök emlékezetre méltónak fogja ítélni) saját költségeken kinyomtattátok.

Ezért hát a ti ekkora szeretetek és ragaszkodások miatt (mint a fogadalomtételekben mondani szokták) azt szívesen érdemetek szerint nektek szentelem és ajánlom és titeket igen kérlek, hogy olyan lélekkel fogadjátok, amilyennel azt nektek ajánlom. Igyekeztek azt a jövőben is szeretni és a Momusoktól és Aristarchusoktól megvédeni és másoknak, az igazi logika művelőinek figyelmébe ajánlani. Nektek ugyanis ezt a dialektikát nem mint a magamét szentelem, ajánlom és tulajdonítom, hanem mint az összes logikusok dicsérete

szerint egy klasszikus szerzőnek munkáját. S ha kedvetek szerint fogtok így cselekedni, engem még nagyobb munkára fogtok ösztönözni és a mi tudományos munkánkknak igen súlyos terhét jelentősen megkönnyítitek. A Mindenható Istent szívemből kérem, hogy titeket, Ramus híveit, nagyon sokáig megőrizzen és lelketeket továbbra is az igaz logika dicső fényével kegyes legyen áthatni és megvilágítani. Isten legyen veletek!

Debrecen, 1664 december 15-én.¹

Martonfalvy György.

ÖRVENDI MOLNÁR FERENC:

Lelki Tárház.

Debrecen. 1666.

Esdrás könyve.

1. Az Cyrus király lelkét Isten fel indítá
S' fogságból a' Sidókat mind haza botsátá,
Sok drága kenettel népit meg ajándékozá
A' Templom edényit is Cyrus meg adatá.
2. Babylonból a' Sidók haza készülének
Kik negyvenkét ezernél töbre terjedének,
Barmok, s' egyéb jószágok sok vala nékiek
Egy más közt ajándékot Templomra szedének
3. Csinálának egy Oltárt benn Jerusálemben
És azon áldozának nagy vig örömeben,
Templomhoz hozzá fognak másod esztendőben
S' Isteneket dítirik lantban hegedűben.

4. De építés tsak hamar meg gátolaték
Juda népe Királynak mert bé vádoltaték,
S' meg háborításokra szabadság adaték
Azért templom rakása félben hagyattaték.
5. Építéshez ismétlen meg hozzá kezdének,
Tattenai ellenek áll vala nekiek
Dárius Királynak is levelet küldének,
És apológiáját meg írja a' népnek.
6. Fel találák egy könyvben a' Cyrus mondását
Sidóknak meg engedik a' Templom rakását.
És osztán el végeznek minden csinálmányát,
Áldozását végben vévén meg szerzik a' Páschát.
7. Gazdag ajándékokkal Esdrás is meg téré
Az el maradt nép közzül véle sok meg jöve,
Esdrás Papnak Dárius szép levelet küldé,
Istennek az Esdrás Pap hálát ad érette.
8. Hazájokban indultak, itt meg írattnak,
Casiphiából Leviták hozattatának,
Bőjtölvén, a' sok kintset adá a' Papoknak,
Haza érkezvén, osztán vígan áldozának.
9. Izrael egyesüle a' sok pogányokkal,
Esdrás haját, szakállát szaggatá azonnal,
Nép előtt földre ülvén, síra nagy fel szóval
De Istennek kegyelmét kéri óhajtással.
10. Kiki az ő vétkeit Esdrásnak meg vallá,
Esdrás a' Sidóságot mind öszve hívatá,
Pogány feleségeket vélek el hagyatá,
Osztán személyek szerint ezeket le írta.

KÖLESÉRI SÁMUEL: ARANY ALMA.

Hiten való uralkodás tilalmas vadászás.

XV. Predikatio.

2, Cor. I: 24.

1672-ben 12: Aug.

Nem hogy uralkodnánk a' Ti hiteteken, hanem, hogy segítői vagyunk a Ti örömtőknek.

TUDOMÁNY.

Nem szabados dolog valaki hitin vagy lelki isméretin uralkodni, valakit erőszakkal kényszeríteni a' Religiora. Innet jó ki, mert Sz. Pál, noha rendkívül való Apostol volt, de még sem akart uralkodni a' Chörinthusiak hitin.

Csel. 15:10. Miért kisírtitek az Istent a tanítványok nyakára olly igát vetvén, mellyet sem az mi Atyáink, sem mi el nem hordozhattunk.

Gal. 5:1. A' szabadságban azért, mellyel minket a' Christus megszabadított, álljatok meg és ne kötelezzétek meg ismét magatokat szolgálatnak igájával.

Két rendbéli megmutogatásokkal (demonstratiokkal) megmutogattatik a' Tudománynak igazsága.

Először, hogy a' tisztább időkben (seculomokban) nem volt szabados, nem is gyakoroltatott a' Hiten való Uralkodás.

I. Mert, az igaz Hitnek s' Vallásnak Authora az Ur Jézus Christus nem kényszerítéssel, hanem az Evangeliomnak hathatós predikállása és a' Csuda tételek által hozta az Embereket a' hitre; Sőt szabadságokra hadta az ő követőinek, hogy ötlet kövessék-é vagy ne. *Ján. 6:67.* A' Tanítványokban megfeddette amaz bosszúállásra való

igyekezetet. *Luc. 9 : 54.* A' ki az Ecclesiát nem halgattya, arra egyéb büntetést nem vettetett, hanem csak hogy mint fukar és publicanus úgy tartassék. *Matth. 18 : 17.*

II. Mert, a' Tanítványok is csak Békességet hirdettek azoknak az Városoknak, s' háznépeknek, a'kik köziben bémentenek.

Matth. 10 : 12—13. Nem azért bocsáttattak ki széles e' Világra, hogy tűzzel vassal kénszericsék az embereket, hanem, hogy prédikállyák az Evan-géliomot és kereszteljenek, Atyának, Fiunak és Sz. Léleknek nevében. *Matth. 28 : 19.*

III. Sz. Pál is az Eretnek ember felől nem azt tanácsollja, hogy e' világból ki végeztessék, hanem hogy egy s' két intés után eltávoztassék. *Tit. 3 : 10.*

IV. A' Cselédes gazda az elvesztett juhot, nem fegyverrel hajtotta vissza az akolban ; hanem vállára vévén, úgy vitte a' többi közzé. *Luc. 15 : 5.*

Kérdés : *Micsoda okokra nézve nem kell- a' Hiten uralkodni, vagy valakit erőszakkal kénszeríteni vallásának változtatására ?*

F. I. Mert, a' Vallásnak fundamentumi (Principiumi) nem a' természettől vadnak mibennünk, hanem Isteni jelentésből ; ezeknek be'vételére pedig kénszeríteni valakit nagy oktalanság, holott azoknak bévétele az Istennek megvilágosító kegyelmétül függ. Isten az kit akar megkeményíteni, megkeményít, a' kin pedig akar könyörölni, könyörül. *Rom. 9 : 15.*

II. Mert, az ilyen kénszergetés nem illik a' Christus Evangeliomához, mivel az békességnek

Evangeliuma. *Rom. 10 : 15.* Maga is a' Christus békesség Fejedelme. *Esa. 9 : 6.*

Az ő népe is, szabad akarat szerint való Nép. *Solt : 110 : 3.* Azért nem illik ide a' kényszergető erőltetés.

III. Mert a' hiten való Uralkodás képmutatókká teszi az Embereket, féltekben külömbé válván szájokkal, attul a' mit vallanak szívekben. Sokan Péterrel ijedtekben azt mondgyák : Nem ismérem a' Christust, holott szívekben jól ismériük. *Matth. 26 : 7.* NB. Egy iffiú, szorongattatván egykor üldözőktül, kérdik tőlle ; micsoda vallásra áll : Amaz ijedtében azt feleli : Valamellyikre akarod jó Uram, hogy álljak, örömet arra állok : *In Martyrologia Foxi.*

IV. Mert, eleitől fogva a' Hiten való Uralkodás kibeszélhetetlen Vérontásokat hozott' be' a' keresztyn világra. Innét vagyon ; hogy az üldözők valakik egy hiten nincsenek ő vélek, isteni tisztelet s' áldozat gyanánt tartják, ha azoknak szemekben vért onthatnak. *János 16 : 2.*

SZENTPÉTERI ISTVÁN. (1653—1700)

Hangos trombita, avagy 'oly terhes s' menydörgő tanítás, mellyben a' Fölséges Istennek a' Részegeskedésnek meg-büntetésében ki-tetsző Bírói igazsága emberi bötüvel le-íratik.

Tudomány.

1. A' részegeskedésnek Istentől jutalma jaj. Itt vagyon' a leczkében ; mert jajt kiállt itt Isten a Részegeseknek. Oda alább is v. 22. jaj a' nagy bor-

ihatóknak és a' kik serények a' részegítésre való bornak töltésére. *Es.* 28. v. I. Jaj az Ephraim részegeinek. *Amos.* 6. v. 67. Jaj (ex. v. I.) néktek, kik a' bort nagy pohároccal isszátok.

Itt imilyen kérdések jövnék elől : I. Kérdés : Mi a' Részegekedés ? Fel. Jegyezd meg : Más a' részegség és más a' Részegekedés. Amaz actust, tselekedetet : E' pedig habitust természetet jegyezd, Így immár a' Részeg és Részeges között-is különbség vagon. Mert a' szók mellyek *osus*-bann (mint *Ebriosus*) terminálódnak, végződnek-el, habitiot, avagy vehementiát és affectiot jegyeznek. Vagon itt nékem tractám a' Részegekedésről és a' Részegegrül ; úgy mind-azon-által ; hogy a' Részeg-is magának ebből elegendő értelmet és tanúságot vehet. Minek-okáért, hogy immár a' kérdésre igyenessen felellyek, a' Részegekedés semmi nem egyéb ; hanem az okosságnak erőszak szerint gyakorta való elvesztése, a' szabad akarattul származott fölöttébb-való itallal, gyönyörködtetésnek okáért. Négy dolog kívántatik azért a' Részegekedéshez ! 1. Hogy az okosságtul vagy értelemtul ember erőszak szerint megfosztassék. Mert mikor ember aluszik nem erőszak, hanem természet szerint fosztatik meg az értelemtul. 2. Hogy az gyakorta légyen. Mert a' ki tellyes életében egyszer avagy kétszer el-tántorodik, mint erről vólt immár másutt-is szó. 3. Hogy az felettébb való italból következzeék. Azokért a' ki a' bornak tsak a' szagától is meg-zajosodik, nem vétek szerint részeg. 4. Hogy a' toroknak gyönyörködtetéséért légyen. Mert ha

a' Doktórok tetszetéből valami hirtelen betegségben orvosságul ember annyi bort innék, hogy fejében menne, és értelmét el-fogná, annyira nem vétkeznék. A' hol pedig mind a' négy-találtatik, az a' Részegeskedés. Az-okáért nem mentheti azt, ettől, a' ki más barátságáért, kéréséért, tsufo-lásáért, fenyegetéséért meg-részegül; mert akaratya szerint tselekeszi azt, mellyet senki sem erőltethet. Es a' mint inkább kell halált szenvedni; hogy sem paráznasággal; vagy egyéb féle bűnnel az Isten Törvényét megszegni: azonképpen inkább kell meg-halni; hogy sem az Istent Részeg-séggel megbántani.

Tántz pestise, avagy oly alkalmas üdőben mondott Ige, mellyben ama' nem tsak endemia, hanem epidemia pestisnek, a' fajtalan Tántznak kárhoyatos vólta graphice, bötüsen lerajzoltatik, és annak autorának az álnok ördögnek azt óltalmazó erősségei enerváltatnak, meg-eröteleníttetnek.

Tudomány.

2. A' fajtalan tántz kárhoyatos vétek. Im hallod a' Letzkében, az Izraél népében ezt az Istennek Lelke kárhoytattya. A' mit az emberekben az Istenek Lelke kárhoytat, az kárhoyatos vétek. De A'zért Igy az Herodiás leányát kárhoytattya az írás hogy tántzolt; kárhoytattya Herodest-is, hogy annak tántza néki igen tetszett. *Mat. 14: v. 6.*

Fajtalan tántzot mondok meg-külömböz-tetésnek okáért. Mert vagyon szabados Tántz;

tudn. az, mellyel a' szentek, Istennek nagy és rendkívül való áldását és jó-téteményét vévén az ő örömöket ki-jelentik illendő képpen, tisztességesen, és kegyessen, az ő helyén és idejében, felebaráttjoknak kára és botránkoztatása kívül, az asszonyok asszonyok között, és a' férj- fiak az asszonyoktól külön, az Isten dicsíretinek magasztalásával tántzolván. Így tántzolt Mária, a' Moses nénnye, a' véle lévő asszonyokkal. *Ki jöv.* 15 : v. 20, 21. a Jephthe leánya a véle lévőekkel. *Bir.* II. v. 34. az Izraëlbéli asszonyok. *I. Sam.* 18. v. 6, 7, Dávid 2. *Sam.* 6. v. 14. 16. *Chron.* 15. v. 25. Ezekbül láttyuk ; hogy hogy a' szentek régenten ackor Tántzoltanak, a' mikor Isten az ő népével nagy jót tött, mellyért ők Istent örömmel dicsírték ; még pedig úgy ; hogy a két sexes (nem) egy-mástól külön tántzolt, az az, az asszonyok csak az asszonyokkal, a' férj-fiaktól külön ; a' férj-fiak viszont csak a férfiakkal az asszonyoktól külön tántzoltanak. Mert Mária tántzolt nem az iffiakkal ; hanem külön a' férj-fiaktól ; tudn. az asszonyok között, és az asszonyokkal. Így az Izraëlbéli asszonyok triumphalis honort, győzedelmi tisztességet énekelvén Dávidnak, egymás között, nem a' férj-fiakkal edgyütt, tántzoltanak. Dávid-is nem asszonyokkal avagy leányokkal, hanem maga csak, tántzolt. Nem erről a' Tántzról szól a' Tudomány ; hanem ezzel ellenkező tisztátalan, fajtalan, szemérem nélkül való, kurvai és ördögi Tántzról ; erről lészen az együgyű és csekély traktátskám-is, ezt mondom, hogy kárhozatos vétek.

Judith. 4. 14.

15.

Thodor hist.

Eccl. lib. 4.

Tripart. hist.

1. 6. cap. 45.

IV. Haszon.

Quid juvat
insania jac-
tári membra
choreis.

El-intés. Utáld-meg és hagyd el e' faytalan Tánczot, te bolond és esztelen Nemzetség.

Esa. 1 : v. 16, 17. *Solt.* 34 : v. 15.

Inditsonak téged im ezek I. Mert Isten tiltya a' Tánczot, *Ki jóv.* 20 : v. 14 és 17. Ne paráználkodgyál. Ne kívánnyad, A' bűnöknek mértékét nem az emberi agyban, vagy Seculáris politicában ; hanem az Isten törvényében kell keresni, a' melly nem tsak azokat a' vétkeket tiltya, melyeket dia' To' reton bötűszerint letészen ; hanem azokat is mellyek Katadiénoian, értelem szerint mond, a' genus alatt Speciest, a' Speciesek közül egy alatt a' többit mind a' vétkek alatt azoknak organumit és alkalmatosságit, s, a, t, *Conf. Zepper. Expl. Leg. Mos. For.* p. 344.

II. Mert a' Tánczolás és szökés nem Emberi tulajdonság, hanem az oktalan állatoknak tulajdonságok, mint a' Vadak-é. *Job.* 40 : v. 15. *Esa.* 35 : v. 6. Madaraké. *Lev* 11 : v. 20. Hízlalt tuloké. *Job.* 21 : v. 11. *Mal.* 4 : v. 2. Ketskéké: *Enek.* 2 : v. 8. Juhoké és Bárányoké. *Solt.* 114 : v. 4. *Ovid.* Laeta saltat ovis et tauro quoque laeta iuvenca, ismét Satyrusoké. *Esa.* 13 : v. 21. Ektelesség embernek, még pedig Keresztyéneknek, az ő Gestusával és egyéb tselekedeteivel az oktalan állatokat referálni, hol ott meg iratott : Ne legyetek, mint a Ló és őszvér, kiknek nintsen értelmek. *Solt.* 32 : v. 9. Helyessen fabulállya Ovidius ; hogy a' Jupitertől régenten némelly Tánczolást szerető emberek Maymökká változtattanak : jelentvén ezzel ; hogy a' Tanczolók nem méltók

arra, hogy embereknek neveztesse; hanem Maymoknak.

III. Mert a fajtalan Táncz, az hitetleneknek meg ismertető bélyegjek és jegyek, arrul ismertetnek ők egygyikőől meg; hogy ők hitetlenek, és istentelenek. *Job.* 21: v. 7, 11, 12, *Matth.* 14: v. 6. *Esa.* 5: v. 12.

IV. Mert ördög tojta, ördög ülté, ördög költötte a' Tánczot elsőben, ő találmánya, ő munkája, hogy a' bünt ez által megszoríthatná. A' ki azért Tánczol, az ördögtuel vagyon. Az az, az ördögöt követi úgy mint lator fiú az ag-eb attyát. Lásd mind a' kettőt, *Jan.* 3: v. 8.

V. Mert a' pogányoktul jöt-bé a' Táncz a' Keresztyének közzé, *Lege caus.* 26: v. 7. *Can.* Si quis § c. Minek okáért Keresztyénnek tartván, magadat, nem illik a' pogányok után járnod, *Jer.* 20: v. 2. *I Pet.* 4: v. 2.

O portentum ultimas usque terras exportandum.

In ethnicorum misteriis sunt saltationes. Chrys. Homil 12. In. E. 4. ad Colos

MARÓTHI GYÖRGY.

Az Arithmeticából.

*Elöl-járó beszéd.*¹

Minekokaért végtére reá-szántam magamat, hogy inkább egészen újonnan irok edgy Arithmeticát, úgy, a' mint legjobbnak gondolhatom: mellyet, Isten' jóvoltából, ime el-is végeztem.

Ebben pedig im ezekre vígyáztam:

¹ Teljes címe: *Arithmetika*, vagy számvetésnek mestersége, mellyet irtt és közönséges haszonra, főképen a' Magyar Országban előfordulható dolgokra alkalmaztatván kiadott 1743-dik Esztendőben *Maróthi György*, debretzeni professzor.

(1.) Valamit Hazánkban szűkségesnek gondoltam, semmit nem kívántam elhagyni. És ugyan ez az oka, hogy nagyobbra nevededett e' Könyvetske, nem tsak a' Tolvajénál, hanem az Onadiénál-is.

(2.) Kívántam mindent mennél világosabban és érthetőképen meg-magyarázni: és e' végre a' Munkának egész módját, nem Mese forma Versekbe foglalt Regulakkal, hanem világos folyó Befzéddel adtam mindenütt elő. Ezen végre az első edgynehány Példáknak ki-munkálódását-is mindenütt szorol-szora le-irtam: mellyeket a' ki olvas, penna légyen a' kezében; és úgy menjen renddel rajta. Mert másként szinte olyan únalmas lefzsz azoknak olvasása, mint nekem vólt a' le-írása. De amúgy élő Tanító Mester' szava helyett leszen.

(3.) Minthogy még eddig a' Deákság nélkül való Tanulóknak igen bajt szerettek a' Deak nevek, mint Addítio,¹ Subtractio,² Quotiens³ 's a' t'; én hafznosnak itéltem, mind azok helyett Magyar szókat tenni; mellyeket még az Afzfzonynép- is meg-érthessen. Még pedig a' hol az eddig-való Magyar szokban nem találtam alkalmatost; új Szót-is tsináltam edgynehányat: mellyért, úgyreménylem, edgy okos ember sem fog meg-itélni. Mert ezt nem tsak egyéb tanult nemzetek tselekedték a' magok nyelveken; mint régen a' Rómaiak, ma pedig leg-kőzelebb a' Németek; a' kik még a' Philosophiában lévő mester-séges Szókat-is mind Németre fordították, hanem

¹ Összeadás. — ² Kivonás. — ³ Hányados.

a' Magyar nyelvben is lehet erre Példákat mutatnunk; mellyeket bár többen követnének; mert így nem lenne ilyen szűk és szegény a' Magyar nyelv. Ebben pedig arra ugyan vigyáztam, hogy a' Magyar szóban, ha lehet, meg-maradjon a' nyoma, sőt a' formája-is annak a' Deák szonak, a' mellynek helyette van téve (p. o. Fractio, Magyarul Törtt-fzám: multus, multiplex, multiplicare; Magyarul Sok, Sokszoros, Sokszorozni.). De a' hol más szókat alkalmasabbnak gondoltam, azokat tettem helyekbe. P. o. A Fractiokban, hogy a' felső számot Numeratornak,¹ az alsót pedig Denominator²-nak hívják, annak ugyan van valami hafzna. De mivel gyakorta abban is megakadhat a' gyenge Szám-vető, hogy a' felsőt hívják-é Numeratornak, vagy az alsót? Én jobbnak gondoltam, ha edgyiket Felsőnek, másikat Alsónak nevezzük. Mert így nem lehet tévedés benne.

(4.) A' Példákban e' kettőre vigyáztam; elsőben, hogy leg-elől mindenütt könnyebb Példák legyenek, a' nehezebbek pedig hátrább: hogy a Tanuló könnyebben mehessen rajtok. Másodsor, a' mennyire lehetett, különböző dolgokból vettem-fel a' Példákat; hogy így a' Tanuló észre vehesse mi hafznai lehetsenek a' Szám-vetés' Nemeinek a közönséges életben; és miképen kelljen bánnia a számokkal, az ilyen különböző alkalmatosságokban.

(5.) Minthogy a' Fractiók tudományja még eddig nálunk fokak előtt igen neheznek, és talám

¹ Számlálónak. — ² Nevezőnek.

azon az okon szűkségtelennek is láttatott : holott az mind a' közönséges hivatalokban, mind az Phyficában, Geometriában, 's a' t. tellyességgel szűkséges ; úgy kívántam a' Számvetésnek ezt a' részét megmagyarázni és világosítani ; hogy nem lehetnek, el-merem mondani, olyan Fractiók, a' mellyekkel, az itt elő adott mod szerént, szinte olyan könnyen ne lehetne bánni, mint az egész Számokkal ; tsak a' Tanulók magokat el-ne ijesz-
szék, és edgy kis munkát' s gyakorlást ne sajnál-
janak ; melly az Arithmetica minden részeiben edgyaránt szűkséges.

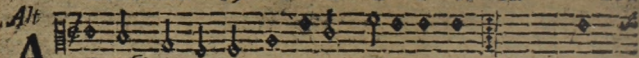
(6.) A' XI-dik Részben mind olyan dolgok vagynak, a' mellyek a' közönséges Számvető könyvekben nem találhatnák. El-hízzem, hogy vagynak olyan Német Arithmetikák a' mellyekben a' Rhenes Forintokkal való Practika meg-van. De én olyant nem kaphattam hamarjában ; hanem magamnak kellett azt egészen ki munkálodnom. A' Parafzt Arithmetica meg-van a' Kolosvárinak a' végén ; de igen homályosan : minekokáért világosabban és jobb renddel kellett elő-adnom. Az Ölökkal 's Lábakkal való Számvetés nagy részént a' Geometriában szokott taníttatni ; mint-hogy abban van a' fundamentoma. De mivel a' dolog igen hasznos, a' mint okos emberek által-látják ; a' Geometriát pedig igen kevés ember tanulja : jónak ítéltém ide tenni.

Maróthi György :

Szent Dávid 'soltárjai... négyes nótákkal.

A 89. zsoltár.

Alt
A Z URnak irgalmát örökké éneklem, ∴ Mert
 És hűséges voltát mindenkor hirdetem:

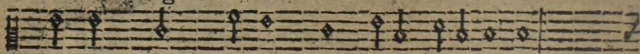
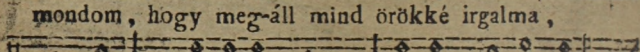
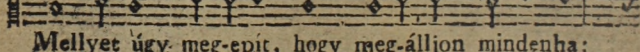
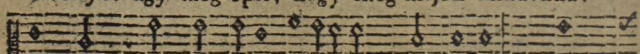
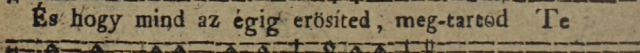

mondom, hogy meg-áll mind örökké irgalma,

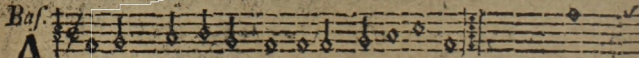
Mellyet úgy meg-épit, hogy meg-álljon mindenha:

És hogy mind az égig erősited, meg-tartod Te

szent igazságod' és a' te fogadásod'.

Bas.
A Z URnak irgalmát örökké éneklem, ∴ Mert
 És hűséges voltát mindenkor hirdetem:

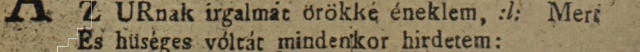
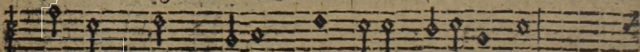
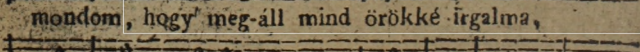
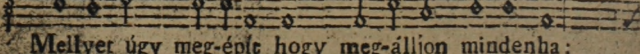
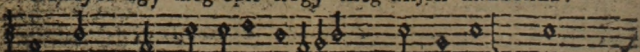
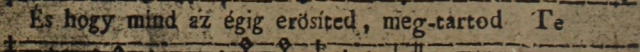
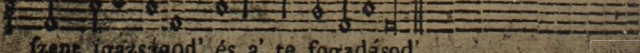

mondom, hogy meg-áll mind örökké irgalma,

Mellyet úgy meg-épit, hogy meg-álljon mindenha:

És hogy mind az égig erősited, meg-tartod Te

szent igazságod' és a' te fogadásod'.

HATVANI ISTVÁN.

Az úri szent vatsorára megtanító könyvetskéből.¹

Előljáró beszéd.

§. V. *Második Ok.*

Különöffen pedig ez Könyvetske által, segíteni akartam azokat a' számos Árva Ekkkléfiákat is, a' mellyek IGE nélkül és PROFETA nélkül vagnak ez Hazábann. Mert sok Falukonn, Városokonn, Vasárnap és más Innepi napokonn is, joltudom, hogy tsak valami olvasni tudó ember szokott közöttök Háznál Könyvet olvasni: de ezt is sokszor titkonn. Vajha a' tehetősebb Attyokfiai, az ő számokra válogatott három négy Predikátziót nyomtattatnának, minden nagy Innepekre, azokat meg előző, és utánna is mondani szokott szép könyörgésekkel! Melly nagyot segíthetnének így, sok éhező és szomjúhozó Lelkeken! Ha az illy siralom völgyébenn üllő Szerelmes Atyámfiai a' Kristusbann, oda haza előre meg olvassák ez Könyvetskét, 's úgy mennek más Ekkkléfiábann a' végre, hogy a' Szent Vatsorát fel vegyék: így sokkal idveffélesebben élhetnek azzal. Más az, hogy távoly létek miatt, kéntelenitetven haza menni, meg nem várván a' dellyesti Predikátziót: tehát az úton is; vagy leg alább oda haza meg olvassák azt a' Predikátziót, mellyet *Tóldalekül* ide tettem. Ebbül ki ki meg értheti, mire kötelezte

¹ Teljes címe: *Az úri szent vatsorára tanító Könyvetske*, a melly irattatott a' gyengébbek kedvéért, hogy ez igaz tudományt az leányok és asszonyok is könnyen és világossan meg foghassák...

A' Jésus Kristusnak egy rendes Egyházi szolgája által. Basileában. MDCCLX esztendőben.

magát a' Szent Vatsorával valo ílesbenn : és mi fog lenni már az ő Tifzte, hátra való egész életében.

§. VI. Harmadik Ok.

De még több okaim is vóltak ezenn kívül : hogy tudniillik midön hat esztendőkkel ez előtt, egyszerfmind Predikátori hivatalt is viseltem, és mind az előtt, mind azóltá, az Urnak Szent Afztala mellett gyakran szolgáltam : akkor némelly jegyzéseket tettem vólt, mellyeket töllem, azúlta sokann, és sokszor kértének. Illyetének vóltak sok Ifjú Predikátor Tanítványim, és másfak is. Ezen kívül nem tsak némelly Vallásfunkonn levő Istenfélő külfő Emberek, hanem, a' mellyet minden kérkedés nélkül emlitek, még más töllünk külömböző Vallásuak is kérték töllem a' végre, hogy azokból, valamelly epületet végyenek. Minthogy pedig azoknak a' Jegyzéseknek hol egyik, hol másfak darabját mondottam el az Urnak Szent Afztala felett ; hol pedig tsak Rövid Summáját azoknak ; tehát meg szólítottak azok iránt, hogy közöllyem vélek tsekély Elmélkedésfimet egésszen. De mivel azok a' Jegyzések én nállam, sok dirib darab papiroskákonn vóltanak : nem lehetett ezzel, az ő kéréseknek eleget tennem. Annakokáért azt, a' mit külömb külömb alkalmatosságokkal, imide amoda jegyzettem : imé az ő kedvekért 's hasznokért, kivált az Urnak Napjainn, egy kevés ürességem esvén, öszve szedegettem, és ebben a' formábann le irtam, a' mint most olvashatod. A' gyertyát ugy is nem azért gyújtyák meg, hogy a' véka alá dugják : hanem hogy az

Asztalra tegyék, hogy világoffágot tartson mind azoknak, valakik a' Házbann vagynak. Annak okáért, ha mi jó vagyon e' kis Munkábann, ha a' Kegyes Olvasó talál benne olyat valamit, a' mellyel az ő Hitét erőssítheti, az Istenhez, és a' Jésus Kristushoz való szeretetét fel gyulafzt-hattya ; a' melly az ő Szentléget, 's kegyességét nevelheti ; Idveffégét pedig segítheti : az, nem az enyim, hanem az Istené, és az ő Szent Lelkéé. Azokért tehát Te is vélem edgyütt az Ur Istennek adj illendő, és méltó háladáft. Hogy ha pedig a' kissebb dolgokbann, e' Szent dolog körül valami hiba esett, és a' dolgot nem szinten tö hegygyel találtam ez Könyvetskébenn : tehát meg kell vallanom, hogy ez a' fogyatkozás az enyim, és errül botsánatot kérek az en Istenemtül. Mint hogy pedig ez, nem szánt szandékbúl esett, ha mi ilyen talaltatik, hanem tudatlanságbúl : reménlem, és hiszem is hogy az Irgalmas Ur Isten az ő irgalmasságábúl meg fogja botsátani, és a' tudós, de kegyes Lelkek is meg engednek.

Hatvani István Testamentom tétele.¹

Meg-emlékezvén az én utolsó végemről, még most az Úr Istennek külc'nös kegyelméből elmémnek ép és csendes, 's testemnek egészséges állapottyában ; az én utolsó dolgaimról, előre kivántam rendelést tenni ekképpen :

¹ Pap Károly : Hatvani István testamentuma. Irod. tört. Közl. 1920. évf.

1° Minthogy engemet az én jó Istenem, a' porból és ganéjból méltóztatott fel-venni, és ingyen kegyelméből fáradságos tanulásom által, még gyermekségemtől fogva mindenkor adott annyit, hogy nem tsak magam sorsához képpest vólt valami kevés, hanem néhánkor másoknak is, a' kik szűkölködtek, adhattam keveset, tehát én is, az én jó Istenemhez való háládatosságomnak, avagy csak valami részben való megbizonyítására, és az ő ditsósságének terjesztésére, 's Anya Szent Egyházának lehető épületire, az én kevés vagyonomból, hagyok a' Debreczenben lévő Reformátusok Collégiumának Ezer — 1000 Rhénes Forintokat, ilyen meghatározással :

1° Ezen Ezer Rhénes-Forintokból bejövő hét-száz Forintoknak az Interesse¹, Premiumul² adattassék minden Esztendőben annak a' Togatus Deák Iffjúnak (mig Togatusok lesznek) a' ki három közzül leg-jobb Dissertatiót³ fog írni . . .

. . . 3° A' Dissertatio Argumentumát⁴ magok adgyák ki Tiszteletes Professor Uraimék, meg edgyezett akarattból, még pedig úgy, hogy első Esztendőbe a' Dissertatio Argumentuma légyen Theologica Második Esztendőbe, légyen Philosophica ex Ethica⁵ Harmadikba ex Physica A' negyedikbe ex Historia Ecclesiastica Critica⁶ és ha lehet 's 'telik,

¹ Kamata.

² Jutalmul.

³ Értekezést.

⁴ Tételét.

⁵ Erkölcstan.

⁶ Egyháztörténelem.

a' Magyar-Országéból is, melyből a' tiszta és szép Deákság is kitessék.

És az a' rend fordullyon elől, minden negyedik Esztendőbe.

9° Ha az én Ágam mind fiúi mind leányi ágon kihalna, a' magam tulajdon keresményem ez három oskolákra maradgyon ; tudnillik a Debreceni, Losontzi és Rima-Szombati oskolákra, mivel tanulásimat itt kezdettem, abba gyakorlottam, az elsőbe végeztem, illy meghatározással, fele minden keresményemnek légyen a' Debreczeni Reformatum Collegiumé az én Manuscriptumimmal edjütt, a' mellyek bekötve találtathatnak, és tétessenek a' Bibliothecaba emlékezetül, ha erre méltóknak ítéltetnek.

A' Juhoknak pedig ama Fő-Pásztora az Ur Jésus Kristus maga visellyen gondot a nyájra, és az ő Anya Szentegyházát a' földnek utolsó határáig terjessze, az ő Szegényeinek Gyülekezetét, mint az ő Szemeinek fényét, úgy őrizze és tartsa meg. És ugyan ez az egy fő Mester a' Szent Lélek által küldgye ki szakadatlanul a' Debreczeni Reformatorem Collegiumból a' Pásztorokat és Doctrokat, a' kiknek munkájok által Sok Tanítványok gyűjtessenek, sok fiak születessenek az Úr Jésus Kristusnak szívesen kívánom.

Én pedig midőn illy gondolatokban és munkában végezem el ez fáradtságos és nyomorúságos Esztendőt is ; adja az én Fő Mesterem az Úr Jésus Kristus, kinek gyermekségemtől fogva engedelmes Tanítványa kívántam lenni, hogy ő nálla és ő általa

kegyelmet és irgalmasságot talállyak ama naponn az én Istenemnél és Atyámnál ; derüllyön fel énnekem ama bóldog újj-esztendő az egekben az ő Szent Attyának országában : holott ő néki az Attyával és Szent-Lélekkal vég nélkül mind Lelkessel, mind testemmel szolgálhassak a' Szent Angyalokkal, és az én kedves gyermekeimmal edjütt, kiket már magam előtt el-eresztettem, és kik az Unál vagynak, sőt minden megditsóült Szentekkel edjütt, mind örökké Ámen. Így irtam és így rendeltem Debreczenbe 31^a December. Anno 1780. Hatvani István mk L. S.

NÉMETI PÁL.

Ad ripas Samusii.

Hic, qua praecipitis ripa Samusii,
 Albis ex serie, consita populis,
 Pingves praetereunti
 Campos alluit alveo ;

Hinc pruneta meis, et viridaria
 Occurrunt oculis, ubera fructibus,
 Felix unde calenti
 Stillat nectar Alembico ;

Illinc Szathmáriae turrigerum caput
 Urbis, sidereis nubibus aemulum ;
 Aeterna nive canens
 Illinc Marmatiae jugum.

Haec cernunt oculi : vivida mens procul
 Observat patriam semper, et illius,
 Quantumcunque remotae,
 Gratam sistit imaginem.

Nam seu me gelidis terra trionibus,
 Seu soli teneat subdita fervido,
 Seu me litora Gangis
 Longiquique Siberii :

Mentem prae reliquis sola moves meam,
 Nomen dulce mihi, Patria Debrecen !
 O gratissima nostris
 Mater terra Penatibus !

Tu cunas puero, tu dederas mihi,
 Nascenti tenerum lactis edulium ;
 Te tutandi pependi
 Pleno matris ab ubere.

Mox annis volucris circumeuntibus
 Cursu, Pegaseos haec eadem mihi,
 Parnassique beati
 Sacros exhibuit lacus.

At cum tanti tui sit mihi caritas
 Uno me merito fortius obligas ;
 His longe magis una
 Haesit gratia pectore.

Nam cum virgineis aptus amoribus,
 Sentirem tenerae tela Cupidinis,
 Et me subdolos arcu
 Letali tetigit puer :

Ne frustra tacitis carperer ignibus,
 Per te chara dedit Phyllis, amabili
 Pectus saucia telo,
 Nostris nomen amoribus.

Salve chara mihi Patria Debrecen !
 Salve Pylli, animae delictum meae !
 Salvete et reducem me
 Expectate fideliter.

*Fordítása.*¹

A Szamos partján.

Itt, hol a rohanó Szamosnak partjait
fehér nyárfasorok dúsan ezüstözik,
gazdag réteket öntöz
medre messze kanyargással.

Gyümölcssteli kertek s termékeny ligetek
vidítják szememet messzi tekintettel,
innen tölti az ősz a
hordót édesen borával.

Szatmár ott emeli a csillagos égig,
ékes tornyaival büszke magas fejét.
S távol Máramarosban
csillog bérci havas tető.

Ezt látják szemeim, ám képzetem árja
távoli hazámnak képét idézgeti,
s bármely messzefutó is,
rajta mereng szeretettel.

Mert élnék bár fagyos Északnak tájain,
akár napégette déli sivatagon,
akár gangeszi parton,
vagy Szibéria téerein :

lelkem örök vággyal hozzád repesne csak
— kedves név nekem te — óh Debrecen, hazám !
Óh családi körömnék
áldott fészke, te drága föld.

Bölcsöm te ringattad és gyarapítottál
anyámnak tejével zsenge napjaimban.
Erős oltalom voltál,
míg táplált kebelén szülöm.

¹ Kónya József tanártól. (Debrecen)

Majd, mikor éveim szárnyas futárokkal
messzetünedeztek, itt buzogtatta fel
szent forrásait nékem
bő árjával a Parnassus.

Bár nagy szeretettel hála kötöz hozzád,
vonzalman növeli dús fakadásokkal
egy érzés, kebelemnek
legmélyén lobogó tüze.

Mert, mikor éretten lánynak szerelmére
szűzi vágy nyilai szívembe nyilaltak,
és már titkosan Amor
halálos sebe égetett,

S hogy lángom rejtve ne hasztalan égjen
Phyllis, drága leány általad ölt szerelmem
neve testi valót, mert
a szívedben is tűz ég már.

Üdvözlégy kedves föld, Debrecen, én hazám!
Üdvözlégy Phyllis, óh drága gyöngyöm Te!
Üdv néktek, várjatok rám
híven, míg odatérek majd!

SZILÁGYI SÁMUEL:

Voltaire: Henriása fordításából.

Elöl-Járó Beszéd.

Egyéb aránt a' Henriás merő azon Ember
Szeretettel telyes; Voltér Uram ezt a' Fejedel-
mekben oly szükséges sőt egyetlen egy Virtust
ki-tündökölteti, a' midőn egy olyan Győzedelmes
Királyt ad elő, a' ki a' Meggyőzöttetteknek Grát-
ziát ad; sőt el-viszsi ezt a' Héróست Párisnak
kő-falai alá, a' holott nem hogy felpredáltatná ezt

a' Párt-ütő Várost, sőt ennek a' kegyetlen éhség által el-kényszeredett Lakóinak szükséges táplál-tatásokról gondot visel: de bezzeg más részről le-festi ám a' leg-elevenebb színekkel a' Szent Bertalani írtóztató Kontzolás és azt a' hallatlan Kegyetlenséget, mellyel IX-dik Károly maga sür-gette az ő Kálvinista bóldogtalan Jobbágyinak halálokat. II-dik Filepnek vad Politikája, V-dik Sziksztusnak Mesterségei és Fortélyai Váloának Halál-álmában merült Érzéketlensége, és a' IV-dik Henrik Erőtlenségei, mellyet nékie okoztak az ő szerelmeskedései, mind ezek a' magok betsek sze-rént adattatnak elől ezen Énekekben. Voltér Uram minden Históriáji mellé rövid, de azonban Ditsőséges Jegyzéseket ragaszt, a' mellyek az Ifjú-ságot az helyes ítélet-tételre elkészítik és a' Virtusokról 's Vétkekről olyan képzeléseket tsinálnak benne, a' minéműeket tsak kell. Ezen Verse-zetbe mindenütt lehet látni, hogy a' Könyv-Iró a' Népnek a' Törvényjéhez 's Fejedelméhez való Hűségét javallja

De már most mégyek arra a' Vallásért való Hadakozásra, melly az Henriásnak tzélja. A' Könyv-Irónak természet szerént elől kellett adni azokat a' Vissza-éléseket (abusosokat) mellyeket a' Babonások, és a' kik különös Isteni jelenté-seket képzelnek magoknak (a' Fanatikusok) a' Vallásból szoktak tsinálni; mert tapasztalt Do-log, hogy az illetén nemű Hadakozások nem tudom mitsoda Isten tsudájából mindenkor vé-rengzőbbek, mint a' mellyek Fejedelmek kevély-ségéből, vagy Jobbágyaiknak erköltstelenségek-

ből származnak. És mivel a' képzelte Isteni ihletés (Fanatismus) és Babonáság mindenkor ösztöne volt a' Nép Nagyjai' és a' Papság útálatos Politikájának; szükséges volt ennek egy akadály Sántzot vetni. A' Könyv-Iró képzelődéseinek minden tüzet és valamit az ékesen szóllás, és a' Vers-szerzésnek a' Mestersége, a Poésis tehet, arra fordította, hogy szemünk eleibe terjeszse ezen Százban* élő Eleinknek gorombaságait,** hogy minket azoktól örökké meg-tartóztathasson . . .

Úgy láttzott vala az Emberség javára, mintha a' Vallásért való Hadakozás módjának vége szakadt volna, a' minthogy bizonytal nem-is lenne e' bolondság: de el-merem mondani, hogy ezt rész szerint a' Filozófiának köszönhetjük, a' melly egynéhány Esztendőktől fogva Európába sokat gyarapodott. Mert mennél jobban meg-vagyon valaki világosodva, annál kevésbé Babonás a' vallás dolgába. De az a Száz, mellyben IV. Henrik élt, egészen különböző volt. A barátok képzelhetetlen Tudatlansága és az emberek bárdolatlan durvasága, melly szerint egyéb foglalatosságot nem tudtak a vadászatnál, és egymásnak öldöklésénél, a' leg szembe tűnőbb Hibákra nyitottak útát. Akkor Méditzis Mária és a' Fő-Pártok annál könnyebben bánhattak a' könnyen hívő Népekkal, mivel ezek bárdolatlanok, vakok és tudatlanok voltak. Azokban a' Századokban, mellyekben a' Tudományok virágjokban vóltanak, nem láthatjuk

* században.

** elvakultságát.

sem a' Vallásért való Hadakozásoknak, sem a' Támadásoknak tsak egy példáját is

Minket a Természet kétség kívül nem azért formált, hogy a' Világból-is számkivessük magunkat, hanem azért, hogy egymásnak segítségére légyünk a' mi közönséges Szükségeinkben ; továbbá, hogy a' Szerentségtelenség, Erőtlenkedések, és az Halál szüntelen nyomunkba jár ; és hogy véghetetlen nagy bolondság ez midőn nyomoruságinknak és elromlásinknak okait szaporítjuk. Minden megesméri az állapotoknak egymástól való különbözését félre tévén azt az Egyenlőséget, mellyet a Természet közöttünk tett, azt a' Szükséget, melly szerint egyességben és békekességben kell egymás között élnünk akár, minémű Nemzetek közül valók, 's akár mitsoda vélekedésűek légyünk is ; hogy a Barátság és a' Szánakozás közönséges kötelesség ; egy szóval : az Elmélkedés Természetünknek minden hibáit meg-jobbítja

Az V. énekből.

Áttekintés: Párist, a katolikus főurak Szent Ligájának székhelyét keményen szorongatja III. Henrik király ostromló serege. A bajbajutott városon és a felkelők ügyén egy fanatikus szerzetes Jacques Clément segít, ki vállalkozik arra, hogy orozva meggyilkolja az abszolút hatalomra törekvő és a protestantizmussal is rokonszenvező francia királyt. Sötét tettének indítói a Viszálykodás (Discorde) és a Vakbuzgóság (Fanatisme) gonosz szellemei, Voltaire allegorikus alakjai. III. Henrik valóban a gyilkosság áldozata lesz.

A'kik Domonkosnak fel-vették életét,
Látták Spanyolok köz'tt terjedni szerzetét ;
Tsekély szolgálatok' setét homályából

Majd nagy rangot vettek Király' udvarából
 Kissebb hatalomban, de nem buzgóságban
 A' tisztes rend fénylék Frantzia Országban.
 Királyoknál kedves, tsendes, s' bódog lenne,
 Ha gyilkos Kelement keblébe nem venne.
 Kelemen vitt vala még Ifjú korában
 Némelly vad Virtusnak dühét Klastromában,
 Gyenge elme, könnyen hívő, s' áhíthatos!
 A' pártos rész mellett fogytig állhatatos.
 Ez örült ifjúba visszásság ő mérgét
 Bé fúttá, pokoli mint szájjának férgét;
 Minden nap' borúlván az óltár'lábához,
 Fárasztá az eget gyilkos szándékához.
 Hallatott, hogy porba s' hamuba keverve
 Ily szörnyű könyörgést tett egykor keserve:
 „Isten, ki Tirannon házadért boszszút állsz!
 Hát mindég haragszol mi reánk, s' meg-útálsz?
 E' téged' boszszantó undok ellenséget
 Segélled, és áldasz gyilkos Hitlenséget?
 Nagy Isten! igen-is sújtolsz Veszzójjiddel,
 Kelj-fel már valaha, 's vívj Ellenségiddel;
 Távoztasd-el tőlünk az ínséget 's halált,
 Ments meg e' Királytól, kit haragod talált;
 Hajtsd-le az egeket mint fel-magasztalád,
 Botsásd ortzád előtt a' Vesztés Angyalát.
 Jer' láttunkra verd-meg, 's jobb karod' menyköve
 Rontsa-meg, ne légyen sem Ága sem Töve
 Ez átkozott Tábor!

Hulljanak Tiszt, Vitéz, 's mind a' két királyok,
 Mint fák levelei ha szél fúval r'ájok,
 Hogy mi a' frigyeselek megtartatván töled
 Hóltt Testjeken monljunk éneket felőled.“

A' szem fül visszásság repdesvén az égben,
 Hallja az ordítást, 's viszi a' mélységben.
 Leg-ottan fel-hívja e' komor Országból
 A' leg-fenébb vadat, az alsó Világból.
 Vak-Buzgóság neve; tsak ez is mutatja,
 Hogy ez a' Vallásnak el-fajúltt Fajzatja:
 Fegyveres azt véd'ni, de mindég fakgatja,
 'S ha szívéhez férhet, azt tépi szaggatja.

Ez az ki Rabbában Partjain Áronnak,*
 Rá bírá Fijait nyavalyás Ammonnak,
 Hogy Moloh Bálványnak a' Keserves Anyák,
 Gyermekik' füstölgő bél'iket áldoznák :
 Ettől vette Jefte vadon Esküvését,
 Leánya' szívébe hogy verné ő kését.

Gallia ! Bértzidben sokáig lakozott,
 Undok Teutatesnek** Véreddel áldozott

Hitvány Bálványidat szörnyű gyilkossággal,
 Tisztelték Drujdáid*** véres szent-bírsággal.

Kapitól' Várából így inte Népeket :
 Öljad, vágjad, süssed a' Keresztyéneket.
 Róma meg-hódolván az Isten Fijának,
 Kapitól hamvából Egyház' lakójának
 Állván, hív-szívekbe rút mérgét öntötte,
 'S kik Mártírok voltak üldözőkké tette.

Többyire öltözött titkos járásiban
 Isten' Szolgáinak szenteltt ruhájibann :
 De most a' setétség' örök homályában
 Jött Új-Gonoszságnak újabb formájában.
 Álnokság, Merészség minden készüllete,
 Gízzől**** vólt levéve a' képe 's termete ;
 Gízzől a' Kevélyről : a' kinek dagályja
 Vólt Haza' Tirannja 's Urának Királyja,
 Ki mindég hatalmas, túl is veszedelmén
 Hurtzolta még a Fratz't az Hartzok félelmén.

Illyen rettenetes 's gyászoló formában,
 Midőn mint Mák-méztől vólna mély álmában
 Találja Kelement fészken e' jövevény
 A' tsúf Babonaság, a' titkos szövevény.

* Az Ammóniták Tartománya, a' kik-is gyenge kiskedeiket Dobok 's Trombiták zengési köz'tt a' tűzre hányták költött Istenek tiszteletére, a' ki a' Moloh Név alatt imádtak.

** Teutates egy vólt a' régi Frantziák' Istenei közül. Ennek tiszteletébe is áldoztak Emberekkel. (P. Szilágyi Sámuel lapalji jegyzetei.)

*** Gall papok.

**** Gíz = Guise, francia főúri család tagjai a Szent Ligába tömörült katolikus rendek vezérei voltak. Itt a trónkövetelő Guise Henrik hercegről van szó (1550—1588), ki a Szent Bertalan-éji vérengzés rendezője, szervezője volt. III. Henrik ölette meg e vetélytársát.

VARJAS JÁNOS.

Megtért embernek énekje,

*mellyet nem régen szerzett és egy megkeseredett, de
reménységgel teljes lélek képében, tett fel egy neve-
zetlen ember Debreczenben.*

I. Vétkeztem, jéh ! vétkes fészekben ;
Vétkes test 's vér lett kezdetem.
Elnézem teljes életem' :
Ezer 's meg ezer esetekben
Estem vétekben.

IV. Emlékezem, de keservesen,
Melly feslett életet éltem !
Vesztegettem és henyéltem.
Testemet neveltem kényesen,
Érzem lelkesen.

VI. Ezekért rettegván lelkemben,
Fel sem vethettem szememet :
Kezemmél verem mellyemet.
Nem lehet csendesség véreben,
Szégyelletemben.

VIII. Szent felségednek kegyelmére
Nem esmerem érdememet :
De helyettem kérésemet
Vedd bé, kérlek, 's ennek vérére
Nézz érdemére.

XI. Emelj-fel, mert fel nem kelhetek ;
Sem e' veszett természetem'
Éppen le nem vetkezhetek :
Kegyes életet nem élhetek ;
El sem kezdhetek.

DOMOKOS LAJOS.

Fénelon fordításából.

I.

Azután Mentor kiméne a városból Idomeneussal, és talála egy nagy darab kövér földet, amely műveletlen vala : más földek ismét csak fél munkába vóltak a művelőknek restsége és szegénysége miatt, kik emberek és barmok hijjával lévén, sem kedvek, sem tehetségek nem vólt rá, hogy a földművelést virágzó állapotba hozzák. Mentor látván ezt a pusztá mezőt, monda a királynak : Itt nem a' földön múlik, hogy meggazdagítsa a' lakosokat, hanem a lakosok nem adják meg a földnek a' munkát. Hozzuk hát ide mind azokat a feleslegvaló mesterembereket, kik a városbann vagynak és a' kiknek mestersége nem egyébre való, hanem csak az erkölcsök megrontására, hogy velek ezeket az egyenes földeket és partokat művel-tessük. Igaz, hogy nagy baj, hogy ezek minnyájan olyan mesterséget űztek, a' mellyek vesztegülés életet kívánnak, nem szoktak hozzá a' munkához. De mondok egy módot ennek orvoslására. Fel kell köztök osztani a kedvező földeket és segítségekre hívni a szomszéd népeket, kik ő alattok megteszik a keményebb munkát. Megcselekszik ezt azok a népek, csak illendő jutalmat kell nekik ígérni, magának a földnek gyümölcséből, a' mellyet feltörnek, birhattyák azután annak egy részét és egyé lehetnek a te népeddel a melly úgyis nem elég számos . . . Idővel az egész föld erős, egészséges és a földművelést értő háznépekkel lesz megrakva.

Attúl pedig ne fély, hogy ez a' nép meg ne szaporodjék. Nem sokára száma sem lesz, csak a' házassodást tedd könnyebbé. Annak könnyebbítésére nem kell mesterség. Majd minden embernek van hajlandósága a házasságra. Egyedül a szegénység akadályozza őket. Ha sok adót nem vetsz rájuk, könnyen élnek feleségeikkel, gyermekeikkel, mert a föld soha nem háládatlan, eltáplálja az mindenkor az ő gyümölcseivel azokat, akik őtet szorgalmasan művelik.

Csak azoktól vonnya meg az ő javait, a' kik félnek annak fáradságos munkáját megadni. Mentül több gyermekei vagynak a' földművelő embereknek, annál gazdagabbak, ha a Fejedelem el nem szegényíti őket, mert az ő gyermekeik kicsinységüktől fogva kezdik őket segíteni.

II.

Jaj! — felkiálta Telemak — ímé ezek a gonoszok a mellyeket a hadakozás maga után von! Micsoda vak dühösség hajtja a' nyomorult halandó embereket! Olly kevés napjaik vagynak, hogy élyyenek a földön, ezek a napok olly nyomorúságosak! miért kell siettetni a halált, melly már is ily közel van? miért ennyi szörnyű romlásokat ragasztani ahhoz a keserűségekhez, mellyel az Istenek betöltötték ezt a rövid életet?

Az emberek mind atyafiaik és egymást széllyel tépik: a fene állatok nincsenek ollyan kegyetlenek mint ők. Az oroszánok sem hadakoznak az oroszánokkal sem a tigrisek a tigrisekkel: nem bántanak egyebet csak a más nemű állatokat. Az ember

egyedül cselekszi azt, nem hajtván a maga okosságára, amit az okosság nélkül való állatok nem cselekedtek soha. De mire valók ezek a hadakozások? Nincsen-e elég föld a világon, hogy abbul lehessen minden embernek adni többet, mint amennyit megmívelhet?

A DEBRECENI GRAMMATIKÁBÓL. ELŐLJÁRÓ BESZÉD.

A mi régi Eleink, tudva való, mind tsak a Deák Nyelv körül foglalatoskodtak, és mint még ma is, azt tartották szépnek, becsületre méltó és tudós ember tulajdonságának, ha valaki közzülök folyvást tudott Deák Nyelvenn beszélni: a magok született Nyelvét pedig e miatt vesztébenn hagyták; Királyi-Parancsolatokbann, Ország-Gyűléseibenn, Törvények-szerzésébenn, Törvény-tételekbenn, Perek-folytatásábann, Nemes-levelekbenn, tanúlt emberek társaságábann, a Tudományok tanításábann, nem éltek véle, hanem minden Deákúl ment; 's többnyire tsak az alatsony sorsú emberek közzé szorúlt a Magyar Nyelv; a Méltóságosabb 's tanúltabb emberek pedig, többnyire tsak akkor beszéltek Magyarúl, mikor mesteremberekkel, földmívelő parasztokkal, tselédjeikkel 's egyéb alatsony sorsúakkal kellett beszélni.

Azzal is megint alább esett Nyelvünk dolga, hogy Nemzetünk ékesedni akarván, az idegeneknek, kivált a Frantziáknak, Németeknek, Olaszoknak öltözetivel, szokásival, eledelivel, magok viselésének módjával egygyütt, Nyelvét is megszeret-

vénn ; azt is derék ember tulajdonságának kezdették tartani, ha valaki közzülök ezen Nemzetek Nyelvén, jól és folyvást beszélhetett és írhatott

Az idegen Nyelveknek megszeretése 's megtanulása után: nem tsak felhagytak a főbb születésű, és kivált az idegenekhez közelebb járó Magyarok, született Nyelvekkel: hanem úgy mondvánn, meg is útálták azt ; átallottak azonn beszélni ; úgy hogy a főbb társaságokban, ha többenn voltak is Magyarok mint idegenek, vagy ha tsupa Magyarok voltak is, Magyar szó nem hallatott, hanem a Német, Olasz, Frantzia beszéd hallatszott mindenfelé. Innen nem újság volt olyan Magyar származású Urakat 's Aszszony-ságokat látni, a kik törtetve beszéltek Magyarúl.

Minekutánna pedig egy időtől fogva, valamennyire lábra kezdett kapni Hazánkban a Magyar Nyelv ; és nem tsak elkezdették azt a Magyarok nem szégyenleni : hanem kezdetek is igyekezni annak nagyobb tökéletességére : ismét új bajok és akadályok következtek ; a mellyek Nyelvünk ékesítése helyett, annak rútitására 's rontására szolgáltak.

Illyen lett a szükségtelen és helytelen új Magyar Szók tsinálása ; a melly munkában sokann kedveket találták ; és az által sok olyan Szókat iktattak-bé Nyelvünkbe, a mellyek rész szerint szükségtelenek, rész szerint igen vadak és alkalmatlanok : de a mellyekkel még is már sokann ékesség gyanánt élnek ; úgy hogy még a Vármegyék Székeinn költ Irásokban is láthatni és olvashatni afféléket, az

igaz Magyar füleknek botránkozására. Az új Szók tsinálása ugyan nem tilalmas, sőt hasznos és kellő, kivált a Tudományokban : de tsak akkor, midőnn szükség van reá, és tsak úgy, ha helyesenn lészen. De mi szükség akkor új Magyar Szók találásánn aggódni, és azokkal Nyelvünket terhelni, midőnn készenn vagynak az idegen Nyelvekből vevődött ugyan, de már Magyarra vált Szók ; a mellyeket minden Magyar ért, 's él is vélek ? És ha p. o. ezeket : *Tsap, Hám — istráng, Mente, Próba, Trombita, Vitorla, Biblia, Pallérozás, Mester, Oskola, Mód, Forma*, és sok száz efféléket, senki nem ítéli szükségesnek új Magyar Szókkal tserélni fel : mi szükség tehát ezek helyett : *Prókátor, Szekretárius, Vicze-Ispán, Notárius, Protokollum, Dictzionárium, Grammatika*, 's a t. újakat 's szokatlanokat koholni ? holott amazok is tsak olyan Magyar Szók, mint ezek, és ezeket is szintúgy érti minden Magyar, mint amazokat. De nem is olly könnyű, jó, új Magyar Szókat tsinálni, mint gondolhatná valaki. Sokra kell abbann vigyázni, hogy a Nyelv természete meg ne sértődjék. Azért még eddig kevés új Magyar Szó tsinálódott, a melly a Nyelv természetének minden próbáját kiálhatná.

Rútítására 's rontására szolgált Nyelvünknek továbbá az is, hogy olyanok írtak 's fordítottak Magyar könyveket, a kik nem született Magyarok lévén, vagy életeket olyan helyeken töltvén, a hol többnyire Deákul beszélnek ; ámbár láttattak magoknak úgy tudni a Magyar Nyelvet, mint magok született Nyelvét : de valósággal annak természeti szépségétől és egygyűjűségétől mesz-

szire távoztak, és sok erőltetett, homályos, és idegen Nyelvek természetéhez alkalmaztatott szóllás-formáit hoztak-bé a Magyar Nyelvbe. Sok példát lehetne erre felhozni : de annak másszor és másutt leszen az ideje és helye.

Az is kárt tett, hogy sok Magyar Irók, vagy idegen Nyelvből fordítók, ha igaz Magyarok voltak is, nem akartak megmaradni a Magyar Nyelvnek természeti egygyügyűségében, a mellybenn áll pedig annak valóságos szépsége ; hanem szokatlan, idegen, és azért dísztelen színekkel találták azt ékesgetni. Alávalóságának tartották, hogy a szerint szólljanak és írjanak, amint a Magyar Nyelvnek természeti folyamatja hozza magával ; hanem rendkívül való módot igyekeztek követni ; azt goldolvánn, hogy úgy lesz szép a mit írnak, 's úgy lesz, nem tudni mitsoda felség és magasság benne, ha azt, nem a köz-nép Nyelvéhez alkalmaztatják.

A Köznép beszédének bárdolatlansága, nem mindenkor a szókbann és szóllások formáibann, hanem a kimondásbann, a hangadásbann, a Szóknak öszve-viszsza való helyheztetésébenn, a habozásbann, és a külső maga viselésbenn vagyon : úgy hogy, ha sok azon szókat, szóllások formáit, 's mondásokat, a mellyek valamely durva Nyelvű 's magaviselésű paraszt szájjábann, bárdolatlanoknak, kedvetleneknek tetszenek, más kedves magaviselésű, ékes hangonn és rendibenn beszéllő ember veszi szájába, azonnal elenyészik azoknak bárdolatlansága 's durvasága

Fordítsa tsak valaki a Köznép beszédének módját, illendőképpenn elrendelve, derék dolgok-

nak előadására, úgy, hogy semmi idegen és erőltetett tzifrázatokkal ne éljen; meglátja maga is, más is, mely szép, világos, és magát kedveltető tiszta Magyarság lészen az. Mert mi ugyan úgy tartjuk, hogy akármely derék és magas dolgokat is, elő lehet a Köznép Nyelvén adni, és hogy nem is jó Magyarság az, a mellyet a Köznép könnyen meg nem ért. Más az, ha olyan dolgokról vagy on a beszéd vagy írás, a mellynek a Köznép értelmét feljúl haladják: mert olyankor nem a beszéd vagy írás, hanem a dolog hozza magával, hogy azt nem értheti. Lám a Vallásbéli dolgokat mind megérti, ha az ő Nyelvén együgyűen és világosan adód, nak elő. De ilyen Köznép módjára, értelmesen, és világosan adni-elő valamely derék dolgokat, nem egy könnyű; sőt sokkal nehezebb, mint tzifránn, tsürve-tsavarva, és sokaknak ítélete szerint, felségesen adni-elő; és a ki arra reá mehet, hogy a derék dolgokat is, a magas gondolatokat is, a Köznép Nyelvén ki tudja magyarázni; az éri-el a mi ítéletünk szerint, a tiszta és valóságos Magyarsággal való beszédnek 's írásnak mesterségét.

A Magyar Nyelv, a Napkeleti Nyelvek természetével bír, ha a Napnyugoti Nyelvek formájába öntődik, oda leszsz annak minden szépsége, ereje és tisztasága

Szükséges volna egy olyan Magyar Grammatika, a mely Nyelvünk természeti tulajdonságait fundamentomosan kifejtegetné, és bizonyos Regulák alá szedné; azután pedig, hogy azt az egész Haza bévenné, és mind írásbéli, mind beszédbéli Magyarságát, a szerint intézni jéknak ítélné

Ímé próbára itt vagyon egy Új Magyar Grammatika, mellynek készítésére, egynehányann társaságba advánn magunkat, Hivatalbéli sok foglalatosságaink között is időt szakasztottunk. Azt ugyan mondhatjuk, hogy minden előre való szándék nélkül, mintegy tsak történetből kerültünk belé ebbe a munkába, és nem is gondoltuk, hogy valaha ilyen munkához fogjunk: de bizonyos környülállás, a mely már sokak előtt tudva is lehet, belé vitt minket ezen valóbann unalmas és szövevényes foglalatosságba; mellyet, a mint itt vagyon, el is végeztünk. Önként általadjuk már az erről való ítéletet, Nyelvünk javítását kívánó, 's annak gyarapításábann gyönyörködő Hazánk jó szívű Fiainak.

Részletek a Debreceni Grammatikából. §. LXXXVII.

Szenvedő ige az, mellyel azt jelentjük, hogy más tselekszik bennünk, vélünk, vagy reánk nézve valamit. Ennek jelentésére a Könyvekben, régtől fogva az *at*, *et*, *tat*, *tet* Végezetek vevődtek-fel; ezeket teszszük a Tselekvő Gyökerhez, és leszsz belőle *Szenvedő*, így: *hány-at*, *ver-et*, *kaszál-tat*, *fenyeg-et-tet*, vagy megkettőztetve így: *hányattatom*, *vezettetem*, 's a t. De bizonyos a feljebb valókból, hogy éppenn ezek, a *Tselekedtető*¹ *Igéknek* is Végezetjei; mellyek ha a *Szenvedőktől* Hajtogatásokra nézve imitt amott különböznek is; de

¹ Műveltető.

sok Személyekben tsak ugyan megegygyeznek ; és így zavarodást és kettős értelmet okoznak ; mellyenn, kivált az Idegeneknek, nehéz elmenni. Sőt bizonyos, hogy a köz Nép is, ezt a *Szenvedő Formát*, mind hallgatva, mind olvasva hibássann érti, és Tselekedtető gyanánt vérszi.

Bizonyos továbbá, hogy a köz beszédbenn, valamint a tanúlt emberek is igen ritkánn ; úgy a köz Nép, még sokkal ritkábbann él ezzel a *Szenvedő Formával*, hanem a helyett ;

1. A Tselekvő Igének a szerint, a mint a beszéd hozza magával, ez vagy amaz Idejének Ragasztékos harmadik Többsz Személyével élünk így : *azt mondják*, dicitur, *azt mondák*, dicebatur ; *meggyőzték*, victus est, *megverték volna*, caesus fuisset, *adták*, datum est, 's a t.

2. Az ódom, és ódóm Végezetekkel így : *megverődött*, *eltserélődött*, *ütődött*, *törődött*, *megmutatódott*, *kivetődött*, *lekaszáódott* 's a t.

3. Az Ígének Viselőjével, mellétévén a Segítőkesnek valamellyik Idejét így : *megvan fogva*, *már fogva van*, *nints megköszörülve*, *megvagyon írva*, *megvölt mondva*, *le van kaszáva* s' a t.

Ezek szerint tehát világos, hogy sokkal nagyobb hasonlatosság vagyon a *Szenvedő* és *ódba* vagy *ódbe* végződő Ige között, mint sem a *Tselekedtető Ige* között : következésképpenn, valamint a Deák Nyelvben egynehány Deponens Igék nem állanak ellent, hogy a *Szenvedőknek* ugyan azon *Végzetjei* ne légyenek : úgy ámbár Nyelvünkben vagyon *őd* és *őd* végzetű Közép Ige ; de ennek *Végzetjeit* sokkal helyesebbenn fordíthatjuk a *Szenvedő For-*

mának kijelentésére ; mint az *at*, *et*, *tat*, *tet*,
Tselekedtető Végezeteket

A kinek az *ódom*, *ödöm*, Szenvedő Végezet
visszatetszik : tsak attól van, hogy nem szokott
hozzá a füle ; nem lakvänn a Hazának olyan
részébenn, vagy nem társalkodhatván olyanokkal,
a kik állhatatosan azon Végezetekkel élnek. —
A született Magyar is, többet beszéllvénn életébenn
Deákúl vagy Németúl : nem tsuda, ha gyakran
észre sem veszi, hogy született Nyelvét azokhoz
alkalmaztatja

TÓLDALÉKOK.

A XI-dik Részhez,

Melly vagyon A szók formálódásáról, és Származtatásáról.

I. Tóldalék.

*Némelly régi Magyar Gyökér-Szókból formáltt
más Szóknak Példáji.*

A Magyarok igen sok Szót vettek a természeti
és látható dolgoktól, és azoknak észrevett tulajdon-
ságiból. Az állatoktól p. o. efféléket : kos, *koslat*,
pes (pesz, tótul kutya) *peslet*, bak, *bakzik*, juh,
juhádzik, ló, *fellovalni*, serke, *serkedezik*, tsík,
tsiklik, fűrj, *fűrjke*, *fürge*, légy, *legyes*, *legyeskedik*,
borz, *borzad*, sas, *megsaslódott*, tehén, *tehénkedik*,
disznókodik, 's a t.

Így *hal* és ennek tulajdonságától vették a
következőket :

1. Mivel a *hal* a vízben kívül hamar megdöglik, és elébb más állatoknál : innen vevődött ez az Ige :

Hal moritur, és ebből a szokott Végezetekkel :

-ál.) *hal-ál*, mors, mint : szakál, fonál, 's a t.

-ok.) *hal-d-ok*, mint : un-d-ok, ál-n-ok, már szokatlan, : de lett belőle : *haldokol*, *haldoklik*.

-at.) *hal-at*, vagy *hal-t-at*, facit mori.

-om.) *hal-om*, collis, olyan rakás föld a melly alá teszik a meghóltat, mint : *ál-om*, *al-om*, *ha-ta-lom*. 's a t.

-ó.) *haló*, *halandó*, *halandóság*.

-t.) *halt*, a Részesülő* Egészszenmúltja, vagy : *halott*, *hólt*.

-ány.) *Haló-ány*, *halovány*, morbidus, palidus, mint : *irtovány*, *maradvány*, *tsal-ány*, olyan fű, a melly az embert megtsalja.

2. A halaknak szembe tűnő tulajdonsága, ez is, hogy rend szerint, *tsendesenn* mennek elébb a vízben, továbbá, hogy *némák*, nem szólnak, hanem csak *fülelnek*; Ezek szerint :

-k.) *halk*, tacitus, tardus, lentus. (Lásd Páriz-Pápaít,) mint : *al*, *alk*, *far-k*; Ebből lett ; *halkval*, vagy *halkal*, tacite, lente :

-al.) *hal-al*, m. r. *hall*, azt tselekeszi a mit a hal, az az, nem szól, hanem csak fülel, audit : innen : *hallgat*, *hallogat*, hallgató, hallgatás, hallo-más, hallogatás, mint : *val*, *valal*, *vall*.

-ad.) *hal-ad*, progreditur, tsendesenn elébb megyen, mint a hal ; — *haladék*, *halaszt*,

* Melléknévi igenév.

halogat, mint : juh, juhádz(ik) manfuescit, ár-ad',
's a t.

-ász.) *ha-lász*, piscator, mint : ju-hász, 's a t.

-as.) *ha-las*, piscolus.

-ó.) *hala-ló*, m. r. háló, rete.

II-dik Tóldalék

Az Emberi tagoktól vett Szók.

Haj, Coma. Mivel ez igen gyenge ; innen lettek : *hajol*, *hajlandó*, *hajtson*, flecto, (*hajjítom*, proiicio : úgy látszik nem ebből lett : hanem ebből : *hágy*, *hagy*, lett : *hagyít*, mittit ; annak Részesülője *hagyító*, *hajjító*, megrövidülve, *hajtó*, *hajdó* vagy *hajdú* ki másokat hajt.) *Hajnal* is innen vagyon : mert akkor az éjjel nappalra hajlik. *Hajó*: mert ez könnyen fordul, *hajlik* nem úgy, mint szekér. *Haj*: teszi valaminek külső fedezőjét is, millyen az *haj*, a főnek, p. o. kenyér *haj*, alma *haj*, dió *haj*. *Hajlék* is ezt követi ; úgy mint a minek a fedele vagyon, vagy haja

III-dik Tóldalék.

Hivataloktól, Nagy Emberek, és más Nemzetek Neveiből vett Szók.

Bék vagy *Beg* térsen Fő Török Urat. Innen lehetett : *Béke* : quasi transactio cum Bego ; (mint *Ig*, *Ige*, *tser*, *tseré*.) Onnan *békesség*, *békéll'* a t. Hát ha a *Békó* is innen vétetett, a mellyet a *Bégtől* igen hamar elnyertek a Magyarok? . . .

V-dik Tóldalék.

A Magyar Nyelv Regulái (v. Analogia) ellen tsináltt Új Szók.

*Asztallag: Trapezium,*¹ *Figura Geometrica.* Nem jó szó. Mert ez a Végezet : *lag, leg,* Mással érthető Nevek utánn szokott tétetni, és azoktól Határozót (Adverbium) tsinál, ilyen értelemmel : *olly formánn, ez vagy amaz állapotbann lévén, hasonlóann* p. o. *oldal-as-lag, muló-lag, melles-leg, feles-leg.*

Felület, Superficies. Nem helyes : mert ezzel *at, et,* formalunk ugyan, Igékből Magábannérthetőket mint : *kerül, kerül-et, fal, fal-at,* végez, végezet de Előlutóljáróból², a millyen ez : *felül,* nem formálunk p. o. nem jók vólnának ezek : *belől, belölet* pars interior ; *alól, alólat* pars infima, *benn, bennet* pars interior, *hez, hezet,* proximitas, *kivül, kívület,* pars exterior.

FÖLDI JÁNOS.

Enyim Juliska.

Örömömnék gyönyörű hajnala tetszik !
Jegyesem már, kit akartam, Juliannám !
Jegyesem már Juliannám! — örömöm hajnala tetszik!

Há Juliskám maga szívébe vesz' engem
Nem irigylem sem ama' Gracchusok' Anyját,
Sem ama' Trójai Hertzeg piperézett Helenáját.

Az Apollóm' 's Eratóm' karjai közzül
Megyek immár Julisom' karjai közzé,
Julisom karjai közzül meg' azok' karjai közzé.

¹ Trapéz.

² Névutóból.

Te vagy immár bizodalmam ! Te reményem !
 Te maradj tárgya szerelmemnek örökre.
 Juli kintsem ! Juli szépem ! Juli dízsem ! Juli fényem

Az én sírhalmom.

Amott a' kapús ut mentében
 Láttomra volt egy körtvélyfa,
 A' Sírhalmok 's Erdők szélében ;
 Kivágták, 's nints ez is már ma !

Én e' kies tért választottam
 Számomra Sírhalom helyül
 E' vad körtvélyfát óhajtottam
 Sírhalmomat tzímező jelül.

Még is, ha történik halálom
 Ne másuvá temessetek !
 Itt nyugtasson a' tsendes álom
 Nints szebb hely ; meg-engedjeteK.

Egy Akaszt, körtvélyfám helyébe
 Ültess, óh egy Jóltevő kéz !
 Melyről Zephir Naplementébe
 Susogva majd síromra néz.

Mind kettőt sok Tüskék borítják
 Mint az én kínos éltemet !
 Ők azt védelmekre fordítják ;
 A' sírba engem az temet !

Ti gyermekek, ne szaggassátok
 Ennek szagos virágait !
 Ha nyíl ni Májusban látjátok,
 Hadd fedjék Földi hamvait !

Akkor talám, kik itt el mennek
 Így szól egy : „Akit fed e' Bólt —
 Illy rövid Tavasza volt ennek !
 De tán hibázok, ez se volt !“

Horátz' X-dik éneke a' II-dik könyvből.

Bóldogabbann élsz Licini, ha mélyre
 Sem sietsz mindég, sem előre, tartván
 Szélveszes zajtól, igen a' tsavargó
 Partra nem ügysz.

A' kinek nem rút az arany középszer,
 Nem hever szalmás kalyibák temérdek
 Szennyiben, nem kap sok irigy szemet szúrta
 Nagy palotákon.

Többször ingattyák szelek a' nagy-izmos
 Szál-fenyőt; súlyosb zuhanással esnek
 A' magas tornyok: 's az egekbe'- költt tűz
 Nagy hegyeket tsap.

Jót reményl rosszban, de viszont gonosztól
 Rettog a' jóbann, az igaz nemes szív.
 Isten a' borzas telet újra hozza,
 'S elviszi ismét.

Nem, ha most rossz állapotod, nem úgy lesz
 Még jövendőben. Tziterát fog ollykor
 Fébus is, 's mindég nem ereszt repülő
 Nyilakat íve.

Terhes inséggel rakodott idődben
 Légy erős, 's bízzál, okosan viszontag,
 A' midőn kedve szeleken megindúl,
 Vond-le vitorlád'.

Anakreoni dalok.

Magáról.

Ha iddogálom a' bort,
 Alusznak aggodalmim.
 Mit nékem a' baj, a' bú,
 Mit a' nyögés, mit a' gond?

Eljő halálom úgy is.
Mért tsaljam én meg éltem?
Vigan tehát igyunk bort,
Lyaeus áldomását,
Mídön iszunk azonban,
Alusznak aggodalmink.

Hogy inni kell,

A' barna föld iszik, 's azt
Viszontag a' fa issza.
A' tenger a' folyókat
Tenger vizét meg a' Nap,
A' Hold napnak világít.
Miért ti is, Barátim,
Nem hagytok engem inni?

BESSENYEI GYÖRGY:

Debretzennek siralma. (1802.)

Kiadva: Irodalomtörténeti Közlemények. 1923.

Kiadta és magyarázta: Harsányi István.

I.

(84-től — 173-ig.)

*Le rajzoltatik az Égés: Annak pusztítása: a népnek keserve
és a Végzésnek tsapása, szóba fordul.*

84. A kavargó szelek egymástul kapkodgyák
A tüzes perjéket, 's kézrül kézre adgyák.
Huszadik házra is el vetik, hol meg ül,
Ugy tsallyák az embert széllyel az égéstül.
Ez erre, az ara szalad pihegéssel,
Fuldokló beszéddel, és el ijjedéssel.
Taszigállják egymást: kiáltanak: fére!
90. E bukik, a téved, 's nem tud menni mere.
Döbörgés, tolongás; a nép kiáltása,

- Rohanás, ropogás ; a lángnak zúgása
 Töltik bé a várost rémítő lármával
 'S keserves népének nagy jaj siralmával.
95. Hol innen, hol onnan fordul vissza a szél,
 Emeli a tüzet, hol nagy fedelet lél.
 Minden utza tele van a nagy lármával :
 Ez itt, az ott vonnya butorát magával.
 Segítségét kiált, szavát bé harapva,
100. 'S ki vontzolt tzuláját a földre letsapva.
 Menne még : nem lehet : le omlott a nagy tűz,
 Éget 's ropogása magátul mindent űz.
 Tsak sírva néz már rá, és úgy vetetegeti,
 Hogy az elterjedt tűz majd miét égeti.
105. Most az ágyam füstöl ; amaz, a szalonnám,
 Most a Bankók hadgyák el a kitsiny ládám.
135. A Vízi Puskákat lármával vontzollyák
 Dűtik, fatsargattyák, eléb, hátráb tollyák,
 De a segedelmek végre ara szorúl,
 Hogy kerekek, fájok nékik is mind meg gyúl,
 Bé borította a nagy lánggal bojongó tűz,
140. És mellőle kit, kit, ki hozzá áll, el űz.
 Egekig tsapkod már e nagy tűznek lángja
 Öleli a Tornyot ! . . . melegszik harangja.
 Szelek közt szörböli rémítő ürege
 A lángot, gyomrába, és hevül hidege.
145. Sikolt, kavár, rémít, a tűz, láng mérgével,
 Hogy el olvassza ez nagy testet hevével.
 De temérdeksége e szép Értz állatnak
 Vállat dűt, 's ellent áll e szörnyű ostromnak
 Zúgással fűjja ki a tűz lehelletit,
150. Magébul, és hangal teszi feleletit.
 A pusztító erő koronájába kap
 Felette körülte száraz fákba harap.
 Eledeléhez nyúl, mely mind hamvába húl
 'S a száz másás Harang helyébűl meg indul.
155. Dűl, rohan le felé, töri a gerendát,
 'S még egyszer ezeken fel függeszti magát
 De az égés tüzet itt is kiterjeszti,
 'S a falba rakott fát mind szénné emészti.
 Meg indul ez Értz test ; nagyot fohászkozik,

160. El dűl, és alatta a föld meg rázkodik.
Ez hát az az állat, mely magasságon ült,
És a nép körülte annyiszor egyben gyült.
Szomorú hangjával az Úrnak áldozott,
'S A széles Egek közt ekként kiáltozott :
165. „Gyertek már Halandók ! E világ Istenét
„Imádni . . . Hallyátok ! Hirdetem nagy nevét
„Itt tegyetek vallást örök Hatalomról,
„A valóságáról, és nagy Irgalmáruul.“
Mennyei szózatyát így teszi hangjával,
170. 'S Idvességet jelent kiáltó szavával.
De már a földön ül, szájával meg némult,
És hirdető szava testébe beléfűlt

II.

A szerencsétlen Eset, nem mindenkor különös Végzés szerint való ostora a bűnnek.

(483—516.)

Meg büntetett az Úr hát Végezésébül
Debretzen ? és szived, fájdalmába el ül.

485. Bűnösebb vagy mint más ? kit kérdesz e végett ?
Tüzet kapott házad . . . nád, fa volt. 's el égett.
Végezés, hogy a tűz a hol van, égessen,
De nem az, hogy ide vagy oda tétessen.
Különös Végzés, a pipára tüzet
490. Tenni, 's kováts szénre hinteni a vizet ?
A viszontagságnak menyköve Rómára
Tsak úgy ütött, és üt, mint más határára.
Mint a szelek között repülő fa levél
Úgy vagy, és vóltoddal sorsod is tsak úgy él.
495. A hab verés tudod, hol ide, hol oda
Köt ki Szélvész hánynya, vagy veti amoda.
A dolog Végezés ; a mozgás vak eset :
Az akadó ott áll, ahol meg feneklett.
Ó keserves község ! nem bűnöd nagysága

500. Húzta rád e tüzet, sem nem gonossága.
Nints oly népes Város mely tűzzel nem égett,
'S Időrül időre por, hamuvá nem lett.
Akárki szentye légy, de az Ég mindenkor
Fejed felett dörög, 's meg is üt némelykor.
505. Az ember úgy látszik, hogy vak esetekre
Van sorsával vetve, és történetekre ;
De a természetnek titkos valóságát
Nem láttyuk, és Rendin az állandóságát.
Az egész Teremtést kellene ki nézned
510. Úgy osztán mindennek okáról itélned.
Nem látty : vakságra vagy itt, el ítéltetve,
'S a Világ omlása közzé temettetve.
Látod, hogy a dolgok tolongása között
Elmédben, eseted, mindég meg előzött
515. Aminek lenni kell, el nem kerülheted,
Fájdalmát szívednek ki nem törülheted.

III.

(545—556.)

*A Városnak régisége, érdeme, tere viselése, nagysága:
A kereskedés, jótétemény, szóba fordulnak.*

545. Ha a Hatalmak közt Falut építeni
Oly ösztön volna, mint várost porrá tenni,
Siralmad Debretzen ! örömmre fordúlna
'S Háládatosságbul könyved kitsordúlna.
A sok *subsidiüm* gyűl milliómonként,
550. Hogy a világ ölyve magát ezerenként.
Egész Európa subsidiumból áll
Requisitióbul, 's úgy pusztít a halál.
Egy Vár vételére : Város rontására
Több kell, mint húsz Falu fel állítására.
555. Utolsó költségig, ezt még is követik ;
Néked, pusztulásod a nyakadba vetik

(798—808.)

789—808. Nézzed Debretzennek Piatzát, Vásárát
Betsúld meg Londonbúl 's vedd ki ott az árát.

Mond ki, el adója, barma hogy mit érne
 Minden más termése ha hozzájok férne?
 Erre forogj artzal: itt van a Gazdagság
 És Úr, paraszt között el oszlott Bóldogság
 Debretzeni Piatz! Ó te bóldog térség!
 Hol mint tenger, habot hány a sok eleség!
 Hol a Búza Kenyér, mint a határ dombok
 Egymás mellett, soron, úgy mutatják magok.
 Melly helyett más nemzet vakarókat mutat,
 'S az ilyen áldásrul még tsak nem is tudhat.
 Gyümölts, sült, főtt étel, itt mind véghetetlen,
 Eszköz, termés, szerszám, máshol lelhetetlen.
 A Világ ez részén itt Európában
 Egy Debretzen fekszik e Földön magában.
 Török, Lengyel, Német, 's e világ zsidója
 Piatzán, uttzáján vitorlás Hajója.
 Pénzzel, mesterséggel szolgálja vidékét
 Kintsel gazdagítván annak számos népét . . .

(961—995.)

Ó! mitsoda Jóság hadgya ott adódat
 Hú Város! hogy vélle segíthesd magadat!
 Milliókat adtál már a Tárházakban.
 Halhatatlan lettél, 's mindég élsz javadban.
 A király, magának ad, mikor meg épít,
 Kamaráját tölti vélle, ha fel segít.
 Mennyi kintset adnak a verekedésre
 Ország dulására, és ember ölésre!
 De tíz égett kunyhót fel nem építhetünk:
 Sorsát panaszoljuk, 's róla nem tehetünk.
 Inkább szeretném e várost helybe tenni,
 Mint tüzzel, fegyverrel Országokat venni.
 Hol mentül nagyobbra megy a győzedelem
 Annál messzebb terjed ki a veszedelem. —
 De az ily kívánság magános Böltsekre
 Tartozik, 's nem hat fel a Felsőségekre.
 A Filozófusok soha se gazdagok
 Kevéssel megérik: zabolázzák magok.
 A makats szerentsé fúj kevélységekre
 Hogy le ne hulljanak előtte térdekre,

A gazdagok pedig ritkán adakoznak :
 Ahol nints szenyvedés, ott nem szánakoznak.
 Szükölködő tudgya az éhezöt szánni
 Betegségben sínlett tud beteggel bánni
 A vendégségére ki vét száz ezeret :
 Szökdös pompájára : örömében nevet.
 A szegényt ha pusztúl unalommal nézi,
 'S tölle lépéseit oldalra intézi.
 Istenére hagygya szükségét, inségét ;
 Maga palotáján hordgya fényességét.
 Erkölts tudományra kevés a szüksége,
 Pénzzel hozza helyre ezt ő kintsessége.

BUDAI ÉZSAIÁS.

Közönséges história, készítette tanítványi számára Budai Ézsaiás, a philosophia doctora, és a' debreceni ref. collegiumbann a históriának, görög nyelvnek, és deák ékesenszóllásnak professora. Első része. Debreczenbenn, Nyomt. Szigethy Mihály által. M.DCCC. Esztendőbenn.

ELŐLJÁRÓ BESZÉD.

E' Munkának kiadásábann az a' tzéлом, hogy Tanítványimonn könnyítsek. Könnyíték pedig, reménylem, mind azzal, hogy a' sok írástól, mely sokszor az egészségnek romlásával, mindenkor pedig nagy időtöltéssel jár, őket megmentem : mind azzal, hogy a' Históriábann, mely legszélesebben terjedő és legtöbbfelé ágadzó tudomány lévén, benne hamar eltévelyedhetni, talám mutatok útat, hogy a' tanúlatlan is inkább észreveheti, hol jár, mire vígyázzon, és merre menjen ; mind végre azzal, hogy a' Görög és Deák Irók megértése, mellyeknek különösebbenn

való olvasása nálunk a' História tanulásaival egybekötöttetik, e' munkával is segítődik ..

Nagyonn megsalatkoznak azért, a' kik a' Históriaról úgy gondolkodnak, hogy az egyedül az emlékező tehetség foglalatossága: a' Literatúráról pedig azt tartják, hogy azzal tsupánn nyelv, dolog pedig nem taníttatik. Mert, a' mi az elsőt nézi, mire fordíthatná, vagy mibe mutatthatná ki inkább az ember elméjének minden erejét és tehetségét, mint azokbann a' dólgozbann, melyek megestek vagy megesnek, egy szóval a' millyeneket a' História tanít? és ha nem ilyenek körül forog, legtöbbször mitsoda az chimaeránál, haszontalan ábrándozásnál? Hogy a' Históriat nem tsak az emlékezőtehetségre kell bízni, megtetszik azoknak példájából, kik arra gyermek korokbann taníttatván, mikor még ítélőtehetséggel nem bírtak, idővel nem maradt meg nálók egyéb annál, a' mi nevetséges, és felejteni kellene. *A' Historiának valósága a' megesett dólgozok eredetének, okainak, egymásból való függésének és folyásának kikeresésébenn, megvizsgálásábann és általlátásábann áll.* Ez az oka, hogy a' gyermekekre nézve annak tanulásának kevés vagy semmi haszna nintsen

Valamint tehát nem azért tanulunk, hogy az Oskolábann, hanem hogy az életbenn vegyük hasznát; ott pedig nem a' tudományok neveinek (melyek ma talám szükség nélkül is szaporíttatnak, magoknak a' dólgoznak öregbedése nélkül) és azokbann lévő terminusoknak 's formuláknak vesszük hasznát: hanem annak, ha azt, a' mi kezünkre kerül

vagy bízódik, nyomosann, értelmesenn, világosann, természeti renddel, erőltetés nélkül való módonn ki tudjuk dolgozni, és minden Oskolai pedántaság nélkül, könnyen folyó beszéddel, elő tudjuk adni: úgy mindenkor igaz marad, hogy akár külső akár belső hívtatalra készítse valaki magát, a' viszen ki fejbenn legtöbb dolgot az Oskolából az életre : a' ki a' Literaturábann legjártasabb ; a' mint hogy ezt mai legderakabb embereinknek példái is mutatják ; és semmit jobbann kívánnunk nem kell, mint hogy Oskoláinkbann a' Literatura virágoz-
 zon ; és azokbann még a' különböző tudományok Tanítói is Literatorok legyenek, az az, példájokkal a' Görög és Deák Classicus Irókhöz való gusztust terjeszszék és előmozdítsák, mint ezzel a' Debreceni Collegium sok külső Országi Fő Oskolák felett is dicsekedhetik. Ily értelembenn lévén a' Literaturáról : talám vissza is fog tet-
 szeni némelyek előtt, hogy e' könyvet nem Deákul írtam ; úgy gondolkozvänn, hogy Tanítványimonn, a' Deák Literaturára nézve, ez által is segíthettem vólna. Én pedig azzal tartom, hogy a' Deák Literaturábann éppenn azzal fogom elősegélleni Tanítványimat, hogy ezt Magyarúl írtam. A' Tanítónak nem abbann áll a' virtusa, hogy otthonn nagy munkával valamit idegen nyelvenn ki tud dólgozni : hanem abbann, ha tanítványait, mikor azok a' született nyelven tanult dólgoz fordításábann megakadnak, helyesenn és egyszerre útba tudja igazítani. Nem abból tetszik hát meg, tud-é a' Tanítvány deákul, hogy el tudja mondani szóról szóra, a' mit a' Tanítója

előtte elmondott, 's vele azonn nyelvenn megtanúztatott: hanem abból, tudja-é fordítani, a' mi más nyelvenn adatott elő. Ez az igaz gyakorlás, melybenn Tanító Tanítvány egyformánn dőlgozhatnak. Egyébaránt, Deák nyelvenn adni elő a' tudományt azoknak, kiknek szintollyan szükségek van, hogy Deák nyelvre taníttassanak, mint magára a' tudományra: éppenn olyan hiba a' tanításban, mint a' melyet a' Logicusok az okoskodásbann Circulusnak neveznek. (I—XV. lap).

Magyar Ország Históriája

*A' Mohátsi Veszedelemtől Fogva
Buda Vizszavételéig. II kötet.*

Debreczenbenn Nyomtatta Csáthy György. 1808.

§. 48.

I. Ferdinánd Királynak 1527-diktől fogva 1564-ig terjedt ditső uralkodását az eddig mondotakonn kívül, igen nevezetessé teszi az is, hogy a' Protestánsok Vallása, ezen Felség idejébenn terjedt el Magyar és Erdély Országbann. Hogy és miképpenn lett ez? annak előadása a' Magyar Históriának legnehezebb, de egyszersmind legszükségesebb részei közzé tartozik, mind azért, mivel oly számos felekezetnek, a' minémű a' Protestánsoké a' két Hazábann, mind kezdődésének, mind bizonyos lábra való állítódásának közönségesenn tudva kell lenni, szintén úgy, mint Vallások egész alkotmánya tudva van: mind

azért mivel az I. Ferdinánd szelídségének, kegyelmességének, Fejedelmi Nagylelkűségének, és bőltességének itten is szembetűnő példáit láthatni; melyek nélkül az ő uralkodásának Históriaja megtsonkíttatnék. Hogy mindazáltal a' Protestáns Vallásnak Magyar és Erdély Országára lett bėjövele és itt való meggyökerezése világosabbann értődhessék: szükség a' dolgot az I. Ferdinánd uralkodása kezdeténél, sőt a Mohátsi veszedelemnél is feljebb kezdeni. (61—70. l.) (*Bő lapalji jegyzetekben ismertette a reformáció történetének irodalma*).

§. 56.

Hogy a' Mohátsi hartz után, melybenn sok Püspökökkel együtt az Esztergomi Érsek *Szalkai László* is elesett, a' Reformátzio szabadabbann terjedhetett az Országban: kétséget nem szenved. Mindazáltal, hogy a' Luther Tudományának Magyar Országára való bėjövetelét egyedül a' Mohátsi veszedelem okozta volna, éppenn nem mondhatni. (82. l.)

§. 57.

A' Mohátsi veszedelem után a' Reformátzio dolga sokkal jobban ment, mint annakelőtte. Az özvegy Királyné Mária, ahoz való hajlandóságát most már nyilvánbann kijelentette. Minek utánna t. i. Férjének szomorú halálát meghallván, Budáról, *Turzó Elekkel*, a' ki hasonlóképpenn pártfogója vólt a' Luther Tudományának, *Po'sonba* ment: ott laktábann szüntelen a' Szent

Írás olvasásában foglalatostkodott, és az abbann lévő homályos helyeknek megértésénn igyekezett. Tudtára esett az özvegy Királynénak ezen foglalatossága, és a' megújított Tudományhoz való hajlandósága *Luther Mártonnak* is, a' ki azért őtet azzal tisztelte meg, hogy a' 37. 62. 94. és 109 'Sóltároknak világosítását, melyet maga készített, és Vittembergában kinyomtattatott, egy előljáró levelével együtt, még azon 1526. esztendőbenn, Nov. 1. napján, *Mária Királynénak* ajánlotta. Kimutatta a' Luther Tudománya eránt való hajlandóságát *Mária Királyné* az 1530. esztendőbeli Augspurgi Gyűlésenn is, mely alatt szüntelen abbann munkálkodott, hogy a' *Bátyának V. Károly Császárnak* szívét megengesztelje a' Luther követői eránt. Megtetszik ez *Melanchthon* Filepnek abból a' leveléből, melyet *Augspurgból* ugyan azon 1530. esztendőbenn, *Julius* 10-dikénn küldött Luthernek. Megjegyzik *Máriáról* azt is, hogy az *Augustai Gyűlés* alatt sem lehetett őtet megtartóztatni, hogy az *Udvari Papjának Henkel Jánosnak* az *Évangyéliom* szerint való prédikációit ne hallgassa. Sőt azt mondják, hogy megintette a *Bátyát V. Károly Császárt*, hogy magát elálltatni ne hagyja, mint hagyta az ő *Férje*. (83—88.)

Magyar Ország históriája melyben a' felséges ausztriai ház örökös uralkodása foglalódik. Nyomtatta Debreczenbenn Csáthy György. 1812. III kötet.

§. 11. A' *Törökkel* való hosszas háborútól alig szabadult meg *I. Leopold*, a' midőnn *Magyar Országra* nézve ismét új gond és nyughatatlanság

érte ötöt. Ugyanis, mindjárt a' következő 1700-dik esztendőben történt az, hogy az ifjú vagy II. Rákótzai Ferentznek, az Austriai Ház megesküött ellenségével, a' Frantzia Királlyal XIV. Lajossal való titkos levelezése kitudódott.

.....

§. 12. Rákótzai Ferentz fogságra esvénn, mentőlevelet küldött a' Császárhoz, és magánn az által akart segíteni ; de midőnn észrevette, hogy az ő bűne sokkal nagyobb, mint sem egy könnyen kiszabadulását reménylhetné, tsalárd útonn módonn kiszökött a' tömlöztből, és magát Lengyel Országba vette.

.....

§. 13. Lengyel Országban mint számkivettett két esztendeig maradvánn Rákótzai Ferentz, az alatt a' Frantzia Királlyal XIV-dik Lajossal szabadabban szövetkezett, 's annak segítségével mindent elkövetett, hogy pártolást indíthasson Magyar Országban. E' végre a' Rákótzai emberei járnak vala az Országban, kik a' Lakosoknak gondolkodását és hajlandóságát kitanúlnák. Találkoztak is, a' mint Wágner, az I. Leopold életének megírója beszéli, nem kevesenn az Országban, a' kik (ki egy ki más okra nézve) előre is hajlandók voltak Rákótzai eránt ; annyival inkább, mivel a' környülállásoknál fogva a' félelem is kevésbé tartóztathatta őket. Ugyanis ebben az időbenn folyvánn a' Spanyol successio felett való háború, egész Magyar Országból minden Regimentek, a' Frantzia és Bavarus ellen vitettek vólt, úgy hogy

tsak az egy Generalis Montecuculi Regimentje maradt ide haza.

.....

§. 14. Ezt megértvénn Rákótzai Ferentz, Bertsényi Miklóssal tartott tanátskozása után arra vetemedett, hogy a' mit eddig tsak alattombann forralt, most már nyilván munkába vette. Mert Zászlókat készítettvénn, azokat egy hirdetéssel együtt, mely alatt a' maga és Bertsényi neve vólt, 1703-bann Május havábann Áldozó Tsötörtökre, béküldötte Magyar Országra. Ezen zászlók, Rákótzinak Bereg Vármegyei jószágáibann fölüttetvénn: legelsőbenn is, az ő vólt jobbágyi között okoztak zendülést.

.....

§. 15. A' felzendültek, kik magukat Kurutzoknak nevezték, a' Mármárosi, Ugotsai és Szathmári széleken, a' Nemesség jószágainak, a' Témplomoknak 's a' t. esvénn, iszonyú pusztításokat vittek véghez. Melyet midőnn a Kassai Generalis Marchio Nigrelli, megtudott: a' Császár nevébenn, az említett Vármegyékre parantsolatot küldött, hogy a' Nemesség késedelem nélkül üljön fel. Tselekedte ezt minden készséggel Gróf Károlyi Sándor, mint Szathmár Vármegyei Fő Ispány. Mert a' Nemességet egybegyűjtvénn, és ahoz egy tsoport Német katonaságot vévénn: egyenesen Bereg Vármegyébe a' zenebonások ellen indult. De azok már akkor Bereg Vármegyét elhagyták vólt, és Mármárosba, onnan pedig Lengyel Országba igyekeztek, hogy Rákótzai Ferentzet béhozzák. Ezt megtudván Károlyi

Sándor, hevenyében utánnok eredtt, és míg észre vették volna, Dolha nevű helységnél teremvénn, éppenn Úr napján, rajtok ment. A' zenebonások zűrzavarba jővénn, hamar hátat fordítottak: a' midőnn némelyeket közölök elejtett, másokat elfogott, a' többit elszélesztette, négy zászlóikat pedig elnyerte.

MAGYAR FŰVÉSZ KÖNYV,

melly a' két magyar hazábann találtatható növényeknek megismerésére vezet, a' Linné alkotmánya szerént.

Első rész.

Egyhímesek—sokhímesek.

Második rész.

Kétjöbbszörhímesek—lopvanöszök.

Készült és nyomtatódott Debrecenbenn.

Nyomtatta Csáthy György. 1807. 608 l.

A Növények Seregeinek Táblája.

SEREGRE tartozik.

1. Egyhímes 2. Kéthímes 3. Háromhímes 4. Négyhímes 5. Öthímes 6. Hathímes 7. Héthímes 8. Nyolctízmes 9. Kilenttízmes 10. Tízímes 11. Tizenkéthímes 12. Húszhímes 13. Sokhímes	Szabadon vagynak benne a' Hímek, úgy, hogy semmi részük egymással össze nem nőtt: vagy az	Négyhímesből lett 14. Két főbbímes Hathímesből lett 15. Négy főbbímes
Minden virága Nős, azaz mind- enikben van Hím is Anya is és ha	Van kitetsző vi- rága és Nemzőrésze, ha	Összenőttek a' Hím- szálak egymással; v. a' Porhonyok egymással; v. a' Hímek az Anyá- val: vagy az
Más virágban van a' Hím, másbann az Anya vagy a' Nős virágokon kívül vagynak külön Hím vagy Anyavirágok is: vagy az	Nints pusztá szemmel látható virágja és Nemző részei: a 24. Lopvanószó	16. Egyfalkás 17. Kétfalkás 18. Sokfalkás 19. Együtnemző 20. Anyahímes
		21. Egylaki 22. Kétlaki 23. Nősözvegy

A növény,
mellynek

ÖTHÍMESEK—KÉTANYÁSOK.

171. IRINGÓ.

(ERYNGIUM. 193. 1.)

Virágzata gombostsoportban ; gallérja soktagú ; *Tsészéje* 5-tagú ; *Vatzka* polyvás ; *Magvát* a tsésze koszorúzza. (Levelei tövissesek.)

kék I. (E. planum) szára kevéságú, gyökérlevelei hosszúnyelűk, szíves-tojáskezek, laposak, tsipkés 's gyengénn tövisses élük ; szárlevelei nyeletlenek. *Virága kék, szára kék zomántzos. (Temondádfü.)*

mezei I. (E. campestre) szára ágasbogas, buglyos ; gyökérlevelei nyelesek, a' többek nyeletlenek, mind szárnyasonn, szabdaltak ; sallangjai széllyelberzedtek, kemények, töviss hegyűk. *Virága fejér. (Ördög—szekér v. borda, v. oldal, v. rakolya, v. keringő, átkozott szamár, v. matska, v. százfejű v. fehér v. mezei-Töviss.)*

HATHÍMESEK—EGYANYÁSOK.

241. GYÖNGYVIRÁG.

(CONVALLARIA.)

Tsészéje nincs ; Bokrétája 1-szirmú, 6-fogú ; *Hímszála* a' bokréta oldalából ; *Bogyója* 3-rekeszű.

májusi Gy. (C. majalis) bokrétája harangforma, lefüggő ; tőkotsánya leveletlen ; annak hegyénn virági féloldalú fürtbenn ; levelei körös-hoszszúdadok ; bogyója veres. (*Gyöngyvirág, Kakukvirág, Szelentze.*)

*pávafark Gy. (C. verticillata)** bokrétája töltéséres ; szára magános, leveles ; levelei gyűrűsök, 3—7. egy gyűrűbenn, lántsások, hegyesek,

* Polygonatum verticillatum.

alól fakók ; kotsányi magánosok, elágazók ; bokrétája belől kevésbé szőrös. *Virága zöldes fejér, bogója kék.* (Pávafark-fű). stb.

TÍZHÍMESEK—ÖTANYÁSOK.

296. KERTÉKE. (HORTENSIA P.)

Virágai magánosok, és bogernyősök. Magános virág. *Tésészéje* 5-fogú, kitsiny ; *Bokrétája* 5-szirmú.

Bogernyős virág. *Tésészéje* 4- vagy 5-levelű, nagy, színes, szíromforma, állandó ; *Bokrétája* kitsiny gömbölyüded, 4- v. 5-teknősszirmú, lehulló, Himszála 8, v. 10, v. 11.

pompás K. (H. speciosa) levelei széles tojás-kerekek, fűrészesek, kihegyezettek ; virágai többnyire bogernyősök, *először zöldes fejérek, azután szép rózsaszínűkké lesznek, soká tartanak.*

ORVOSI FÜVÉSZKÖNYV,

mint a' Magyar Fűvészkönyv' Praktika része.

*A' Fűvészek és Nemfűvészek számokra készült,
és közhasznavehetővé tététt*

Debreczenbenn

Nyomtatta Csáthy György MDCCCXIII.

Hazánk fiai úgy ítélték, hogy a' Fűvészek Könyvnek, soha se leszsz addig kedvessége és kelete ; míg annak Praktika része, a' Fűvek hasznainak előadása, ki nem adódik. Úgy is lett ; mert ez a' munka, világra lett jövele után, harmadfél esztendőre, félre tététt és elfelejtetett. De már ennek a' Nemzet az oka ? Ingyen sem !! Gondolóra kell vala venni azt is, hogy a' tsupa

esméretbeli gyönyörködésnek útja, a' Természetre nézve, a' tanuló Ifjúság előtt, még nints kinyílvá ; azt is, hogy annak kinyitására, az a' Könyv bizonyosan nem fog felvevődhetni, mert még annak nints ideje ; azt is, hogy ámbár magában is eléggé gyönyörködtető a' Plántákkal való esmerkedés : tsakugyan igazságok van azoknak, a' kik a' haszon nélkül való gyönyörüséget, hamar elenyésző tsekélységnek tartják, melyre az ember könnyenn rá ún, mint a' Musika hallgatására, bár akármely szép legyen is az.

Igy hát a' sok esztendei terhes munkával készült Fűvész Könyv, hasonlónak láttzik ahoz az idő előtt született magzathoz, mely születése után kevés napokkal meghólt. De mégis talán nem enyészett el ebbenn egészen az Életerő, hanem tsak elállott, és még felszerkenhet. Ébresztője lehet annak az, hogy a' melj magyar Könyvek azóta kijöttek ; azoknak érdemes Irói, többnyire ennek nevezetit fogadták el, mikor valamely Plántát említenie szükség vólt. Még bizonyosabb ébresztője lehet pedig az, ha kiadódnak a' Plántáknak régen kívánt, és mind ez ideig sürgetett hasznai is.

Ennek a' közönséges és méltó kívánságnak teljesítése, ezen Könyvnek tzélja, mely úgy jelenik meg, mint a' Fűvész Könyvnek, Praktika, vagy hasznot mutató Része, hogy így már, ne tsak a' gyönyörködtetésnél, hanem a' haszonnál fogva is, ajánlja magát a' Hazának.

A' Természet barátainak kitsiny Publicumánál, sokszorta nagyobb az orvosságokat tudni szeretők

Publicuma, mely a' Nemzetnek minden részei között elterjedt. Ha figyelmezőbb része, megtalálja kedvelleni azt, a' mit látni fog, t. i. hogy az orvosi erők közt is, van valami bizonyos rend, a' Plánták alkotásának rendi szerént: nem lehetetlen, hogy a' Plánták rendjeinek esméretét is megkedvelli, és abból a' nagyobb Publicumból, ama kissebb is valamennyire megszaporodik.

E' szerént ez a' Könyvetske Orvosi Fűvész Könyv: mert a' Fűveket esmérni szeretőknek megmutatja azt a' mit kívánnak, t. i. a' Hazai Plántáknak erejét, és orvosi hasznait.

Mivel hát ezen Könyvetskének tzelja szerént, itt ingyen sem az a' Kérdés: Melyik betegséget mivel kell gyógyítani! hanem az: Melyik Plántának, minémű ereje van? és mitsoda nyavajákbann lehet hasznos? látnivaló, hogy ez teljességgel nem orvosló Könyv: és azt éppenn nem kell válni tőle, hogy az orvoslás módját tanítsa. — Vagynak számos orvosló Magyar Könyvek, és a' Köznép kezénn forognak, melyek azt tanítják: ennek pedig az éppenn nem tzelja.

TORMA.

(COCHLEARIA.)

A' Négyfőbbhímes Seregbenn lévő minden Plánták, vértisztító, vérsenyvedés ellen való orvosságok; kivált a' melyeknek kövér levelei vagynak: de mind ezek között méltánn legelső a' Kalán Torma levele.

Ezt nálunk nedves kertekbenn termesztik, a. Jó Teremtő pedig bőven plántálta azokra a' helyekre, melyekenn a' vérsenyvedés uralkodik,

p. o. a' tenger partokra, és ezen orvosságbann, az eltsipősödött vérű hajókázók segedelmet találnak.

Leveleinek kifatsart levét kalananként inni, a' bőrnek minden nyavajáibann, melyek a nedveségek megtsipősödéséből származnak, a' rühbenn, mindenféle fájdalmas viszketegségekben, omladozásokbann, és eves sebekbenn, igen jó. A' rothadó ínyeket, és a' miatt lógó fogakat, ezzel, vagy ezen plánta spiritusával mosogatni igen hasznos.

Saláta gyanánt és hús mellé való mártásnak is lehet vele élni, mert jó vértisztító, izzasztó, és vizellethajtó erővel bír, és az elrekedt torkot is kinyitja.

Azombann ezt a' plántát minden rozsasz nemű hideglelésekben kerülni kell, mert ott ártalmas.

A' reszelt Torma ha a' bőrre tevődik, azt megveresíti, sőt sokára hólyagot is hűz; és ennél fogva, a' hasogató kóborló fájdalmokbann (Rheumatismus), és a' tagoknak 'sibbadásábann, szélütésébenn 'sa't. hasznos (*Lásd Reptze*).

Lovaknak is, a' keheesség ellen, — abrakjokba metélve, haszonnal szokták adni.

A REFORMÁTUS ÉNEKESKÖNYVBŐL.

Nyomtatta Csáthy György 1810.

Nagy István: 15. dicséret.

1. Óh Isten! ki a' törődött Szívet meg nem útálad, —
Sőt a' bánatból ejtődött Könnyeket megszámlálad:
Kedveljed érzésimet, És elmélkedésimet,
Melyek szívembenn támadnak
Halálánn Te szent Fiadnak.

2. Mint sír a' kertbenn, magábann! Mint küszködik a' hartzal!
Mely a' setét éjszakábann A' földre ejti artzal;
Hol kínjait lelkébenn Érezvénn és testébenn,
Vértseppel veréjtékezik, Elalél, és tsüggedezik.
3. De új erőt vész magának, Lelkét megbátorítja, —
Mint a' Vitéz ha hartzának Kezdeté tántorítja,
Az eláruló tsókra Önként megy a' kínokra,
A fegyverekbenn öltözött Vérengző kísérők között.
4. A' Bíró bár megesmeri, Hogy ő vétkét nem látja, —
Eleresztteni nem meri, Ostor alá botsátja.
Látja a' nép véresenn; Nints szíve mely megessen;
Fakad ily gyilkos lármára: Feszítsd fel, feszítsd a' fára!
5. Függet már a' fánn kiterjesztett Kezekkel felszegezve, —
A' föld testéből eresztett Vérről van bēfedezve.
Elalélvann végtére A' kínok érzésére,
Meghal, Attyához sohajtva, Fejét keresztjére hajtva.
6. Óh kínok közt elenyészett Megváltóm a' keresztfán! —
Téged az egész Természet Búslakodva sírat 's szán;
Reng a' föld alkotmánya, A' holtakat kihánnya;
A' fényes nap is búvábann Borúl setét éjtzakábann.

Nagy István: 130. dicséret.

1. Óh! könyörgést meghallgató Édes Atya! mindenható! Ha lelkem hozzád emelkedik, És a' buzgóság szárnyainn, — Ajakim óhajtásaim Elődbe érvénn, reménykedik, Érzem, hogy az örök élet Már e' földönn enyimmé lett.
2. Ha örömmel gerjedezem, És rebegni igyekezem, Te tőled mennyi áldást vészek! Feltekintvénn rád Atyámra, — Könyű tsordul az ortzámra, Az által olyan újjá lések, Mint a' plánta, mikor arra Harmat tseppet szülsz hajnalra.

3. Ha szívemet bánat járja, Szemem keserűség árja :
Előtted való zokogásom Titkonn, ajtómat béhajtvá, —
És magánosann sóhajtvá, Akkor is édes újulásom ;
Mert minden könyűvel, jajjal, Könnyebbül sorsom
egy bajjal.
4. Ha templombann megjelenek, A'hol öszvesereglenek,
Felséges Neved imádói : Vélek együtt fohászkodva, —
Úgy tetszik, mintha vígadva Ott vólnék, hol a'
menny lakói A' Te királyi székednek Előtte leteleped-
nek.
5. Te ! ki a' szív mozdulásit, Mint a' vizeknek folyásit,
Szabadonn hajtod ide 's tova, Neveld ezt az érzést
bennem, — És taníts jól könyörgenem : Majd egyszer
pedig, óh Jehova ! Vigy bé az egek egébe, Imádásod
szent helyébe.

Lengyel József: 19. dícséret.

1. Jézus ! ki a' sírbann valál, Általad meghólt az halál,
Az élet pedig feltámadott, Mert szent tested meg nem
rothadott. Él a' Jézus a' mi fejünk : Keresztyének !
énekeljünk, Ülvénn Húsvét Innepeket, Új győze-
delmi Éneket :
2. Hol van koporsó hatalmad ? Elvesze nyert diadalmad.
Hová lón óh halál a' fülánk, Melyet fensz már régólta
ránk ? Már nem rettegünk miatta, Mert Jézus meg-
hódoltatta Ama félelnek Királyát, Megnyitván
sirjának száját.
3. Nints már szívem félelmére Nézni sírom fenekére,
Mert látom Jézus példájából, Mi lehet az hóltak porá-
ból. Szűnjetek meg kétségeim : Változzatok félel-
meim Reménységgé 's örömökké : Mert nem alszom
el örökké.

4. Sőt hiszem, hogy e' tört tserép Edény lejénd még egyszer ép : És tetemim megépítettnek, Bár veséim megemésztenek. Gyalázat elvettetése, De pompás leszsz kikelésem : Új eget látván ezekkel Az újra megnyílt szemekkel.
5. Jézus ! segíts engem ebbenn, Hogy éltem folyjon szentebbenn ; És hogy ne menjek ítéletre, Támaszsz fel engem új életre. A' Te Lelkednek ereje, Az új életnek kútfeje : Hogy hát légyek élő személy, Lelked által én bennem élj.

Szentgyörgyi József: 77. dicséret.

1. Isten kezét mutatja — Az égnek bóltozatja, Mely felettem kiterjed ; Szívem öröme gerjed E' remeknek látására : Alkotója lelkemet, — És minden érzésemet Ragadja tsudálására.
2. Ha elmémmel felhágok — E' számtalan világok Rop-pant alkotmányába : Ott látom valójába Nagy voltát a' Teremtőnek ; Minél feljebb repülök, — Annál jobbann szédülök, Magasságánn e' tetőnek.
3. Ki gyújtá meg ezeket — Az örökös tüzeket ? E' nagy testeket fontba Ki vetette, hogy pontba Egymásnak megfeleljenek ? Ki mérte ki útjokat, — És örök pályájokat, Hogy arról el ne térjenek ?
4. Te vagy az, Mindenható ! — Kihez hasonlítható Nints sem földönn, sem égenn ; Te vagy, ki voltái régen, Kibenn nintsen fogyatkozás ; Kibenn nintsen hajdani, — Jövendő, vagy mostani ; Kihez nem járúl változás.
5. Én hát mély tisztelettel, — Mely telyes szeretettel, Előtted megnémúlok, 'Sámolyodhoz borúlok, És imádom nagy voltodat : Hogy, bár mely kitsiny vagyok, — Szintúgy, mint ezen nagyok, Tapasztalom jószágodat !

Keresztesi József: 164. dícséret.

1. Uram ! bűneink soksága, Undoksága, Érdemli haragodat ; Méltók vagyunk, hogy ellenünk Szent Istenünk ! Felemeld ostorodat.
2. De tudjuk, hogy ki megvallja, És átalja bűneit, 's hozzád megtér : Azt nem hajtod el előled, Sőt Te töled, Bűnbotsánatot az nyér.
3. Azért hát mi is járúlunk, És borúlunk Elődbe fájdalmasan ; Bűnös lelkünknek kegyelmet, Engedelmet kérvénn aláztatossann.
4. Szánj meg Uram ! ily' ügyünkben, 'S megtértünkben Függeszd fel ostorodat ; Óh ! hajtson hozzánk békére Fíjad vére, 'S felejtsd el haragodat.
5. Szólj hozzánk Uram ! tsendesen És édesenn, Félel-münk mindjárt széled ; És lelkünk ezen szózáttal, Mint harmattól A' hervadt virág éled.
6. Uram ! végy minket kedvedbe, Szerelmedbe, 'S vigasztald meg szívünket ; Tőlünk soha ne maradj el, Se ne hagyj el : Hanem fogjad kezünket.

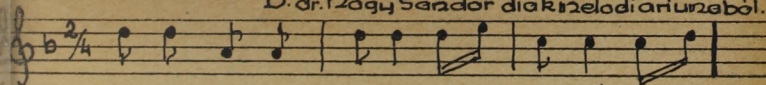
A KOLLÉGIUMI DIÁK-
KÖLTÉSZETBŐL ÉS KÉZIRATOS
VERSGYŰJTEMÉNYEKBŐL

JURATUS-NUJA

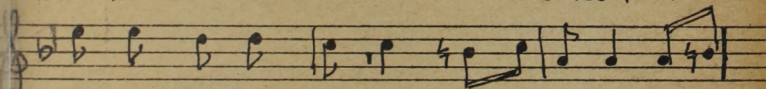
a XVIII. század végétől.

D. dr. Nagy Sándor diákmelodiarizséből.

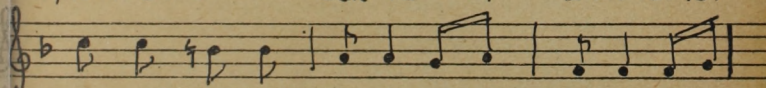
1., Flej ju-rá-tus jurá-tus ju-rá-tus

2., Yi-zet i-szik ö-kör, ló ö-kör, ló,

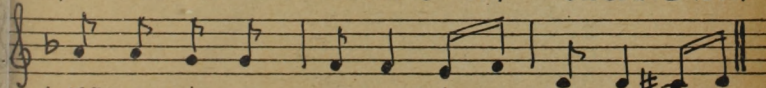
1., Taj, derád il-lik a tus, ez a tus,

2., Mert az a-zok - rak va-ló, rak va-ló,

1., J-gyál te-két ju-rá-tus, ju-rá-tus

2., Szó-rát reisz-e-szenve-lek, -szenve-lek,

1., Töb-betér ez, rint a jus, rint a jus.

2., Jgy két ri-zet sen nye-iek, sen nye-iek.

3., Árt a víz a csizizárok, csizizárok,
Kisasszony papucsárok, -puccsárok,
A paraszt bocskorárok, -korárok,
Hát az ember kasárok, kosárok!

4., Árt az a doktorokzak, -torokzak,
Miziderz kurdokokzak, -torokzak,
Oskola rektorokzak, -torokzak,
Valahányzi torokzak, -torokzak.

Versus de Jejunio Ill Collegii Debr. com-
positii a Do. Josepho Kováts A. R. S. 1779 ad
diem 27 Junij.¹

Az az erdő mondám nem rég ültettetett,
Mert valláfunk tsak most ujjonnan született,
Az előtt vólt gazok közzé rekesztetett,
Mellyekből plántája már most ki fzedetett.
A kik valláfunkat híven építették,
Üldöztetésekre magokat ki tették
S ott mindjárt egy tizta forrás vízeiről
Szóllottam : az Urnak sz. befzédeiről.
Mellyek kriftály szinnel láttzanak melfziről,
S Fojnak az erdőnek szinte közepiről.
Szent tudományunkat neveztem forrásnak
Szép fojamattyáért nem is mondom másnak,
Melly mellett fok hattyú eredt olly fírásnak,
Mint kinek számára fenyyedt vermet ásnak.
A kefergő hattyúk a lelki Páfztorok
Az el múlt időkbe élő szent Doktorok.

. . . Nézzük a Cupreszuft mikor ültettetett,
És verseim közzé mi okért tétetett,
Ofkolánk e gyáfzos fával jelentetett,
Ágnak a benlévő fereg neveztetett.
A bús madár e fán a szegény s az árva,
Ki előtt Ofkolánk még bé nem vólt zárva,
Sőt mintha bátor hely vólna ki vólt tárva.
De kérded ágain mért van gyáfzos lárva?
Vólt e fa ágának zöld szín öltözete.
De mivel e ruha víg időt illete,
A fok firalmas jaj gyáfz színt fel vétete,
Azólta ruhája lett zöldből fekete.

Óh magas kölziklánk, báftyánk, hiedelmünk,
Gyámolunk, óltalmünk, próbált fegedelmünk
Órizőnk, Királyunk ! legfőbb Fejedelmünk,
Ne hadj el óh Isten ! óh erős védelmünk.
Szánd meg Sionodnak gyáfzos pulztúlását,
Ne újjítsd naponként firalmas romlását,

¹. Tartalma és értelmezése a *Jegyzetekben* a 165. lapon.

Mert te védelmezhetz egyedül, nem mások
 Olly szélefen vagynak köztünk a romláfok
 Azt tudjuk hogy méltán bánfz ekképpen velünk,
 Mert nints olly tűz mellyet meg nem érdemelünk.
 Illy kemény haragra magunk ingerelünk,
 Mert akkor is vétünk a' mikor tiftzelünk.

Szűnnyék meg hát lángja haragod tűzének,
 Mutogasd jeleit irgalmad, kedvének,
 Ugyan is ha porrá az élők lennének
 Kevefen vólnának a kik ditsérnének.
 Ifjúságunk vétke ne mennyen elődbe
 Óh Isten ne rakd ezt mérő ferpenyődbe,
 Mivel ha e'zzerént büntetfz meg erődbe,
 Nem marad tsak egy is sok ezer menykődbe.
 Nézd azt is, hogy vagyunk porból lett emberek,
 Olly töredékenyek mint száraz kenderek
 Szavaid is nekünk olly erős fegyverek,
 Mellyektől földre hull mind öreg mind gyerek.

És haragod fzava ha dördül fzaporán
 És égne tsillaggal kivarrott látorán,
 Mint mikor Orofzlán van juhok táborán
 Úgy félünk, és alig állunk a föld porán . . .

E mély völgyből hozzád nyujtott kiáltáfunk
 Hald meg s elégeld meg panaszolkodáfunk,
 Légyen e fa alatt már tsendes nyugváfunk,
 Melly alatt eddig vólt háborgattatáfunk,
 A fzelvészet többé ne botfásd fzárnyára,
 Mellyel oskolánknak repült romlására,
 Mert hogy ha elromol e tudomány vára,
 Sion leánya is kél beteg ágyára.

Ne légy feregedhez óh Iften moftoha,
 Tsak azért lángoljon haragodnak koha,
 Hogy kiégjen minden falakja és moha,
 De büntetétképpen ne eméfsd meg soha.

Diáknóta.

Ha van valami élet, szép élet az a Deák élet!
 Nintsen ennek seholy párja, bár a földet ki eljárja.
 Élete foj jelesen, jelesen, Igazán törvényesen,
 Ugyan ki ne szeretné, szeretné, vak aki ezt megvetné,
 Él-hal azért minden Lélek, Juhással hát nem tserélek
 A szél fújja togámat, togámat, Más törüli tsizmámat.
 Csak sétálok kedvemre, Bámulnak lépésemre
 Vagyok kedvébe mindennek, Utánnam néznek ha men-
 nek

Sok szűz sohajt utánnam, Árkot sem kell ugrálnom.

Találós kérdések.¹

Fűszerszám.

A konyhához kellek, míg vagyok egészen
 Fő nélkül belőlem minden eszköz lészen
 Embernek s állatnak fejemmel használók
 Vedd második tagom, orvossággá válok
 Az utolsó tagom mindent rendbe vészen
 Ezt ha megfordítod, úgy a hernyó lészen.

Bolha.

A szép nimmel kötődik, de nem Cupidó
 Mások zsírján élődik, pedig nem zsidó
 Fekete de nem fecske, nem is szerecsen
 Jól ugrik de nem kecske, szereti a menyecske, ha reccsen.

Szívos János: A kecske és a hajdú.²

A' Tisza bőv hallal mind számos mind fiatallal
 Partja keríti Csegét, ott merik a' ketsegét
 A' minap is fogtak, mellyel Váradra kotzogtak.
 Belső Templom alatt, kezdtek el adni halat.
 Ujság gégenek, nagy hire fut a' ketsegének.
 Kukta, szakáts ide for, megtele kaska, szatyor.

¹ Nagy István R 667 sz. gyűjteményéből. (Debreceni Kollégiumi Nagykönyvtár)

² Zilahy János R 1173 sz. gyűjteményéből. (Debreceni Kollégium Nagykönyvtár)

Vicispány Beöthy László, minthogy vala böti
 Nagy'ának hamar ott híre fülébe jutott.
 Egy katonát szállít, hihető éhomra ki jól itt³
 Mond vala ; Járd be korán, a' Piatzot szaporán,
 Itt az ötös Bankó, ketsegét végy ízébe Jankó,
 Mert rá vágyakozom, vélle ma jól lakozom.
 Monda az úr ketsegét, Jankó pedig ért vala ketskét
 Hát veszen egy ketskét, nem hazavárt ketsegét.
 (Mint Német nemben egy fő Tiszt most jut eszemben.
 Hogy kért Sárga-dinét, s' hát kapa Sarkadinét.)
 Néz kusza farkára, pergőt köt néki nyakára,
 Kedveskedni akart, hejj de fejére vakart.
 Hogy Jankó hazaér, felforrt vala Beöthybe a' Vér,
 Mert lát tsah ketskét, nem gyönyörű ketsegét.
 Jancsi ! meg ölsz éhvel, hova vesztél a' ketsegével ?
 Itt vagyon a' ketskénk, nintsen uram ketsegénk,
 Ketskét értettem, nagysádnak lám haza vettem
 Messzebb nem mehetek, rólla nem is tehetek.
 Jancsi az eb hoztát, vidd el az illyenes attát
 Légyen örökre tiéd, ketske mivel te vevéd.

(Szívós János berekböszörményi nótárius volt.)

De Vere.*

1. El multak a hideg havat szóró telek
 Nem soká zöldülnek fákon a levelek.
2. Virágokkal a rét fel van ékesítve
 Mint egy lepedővel, úgy bé van terítve.
3. Útögeti fejét a gyenge ibolya
 Mivel bő nedvesség gyökerére folya.
4. Már a leányok is szaggattyák tövéről
 Adnak bizonyos jelt tavasz kezdetéről.
5. A piatzi kofa készíti a bitskát
 Hogy ásson az erdön majd sok bubojtskát
6. Nagy jányának mondja : Leányom eredgy el
 Az erdőre rakd meg magad galamb begygyel.

³ Ivott.

* Ez a nyilván poéta-versgyakorlatnak készült tavaszi leíró költemény Nagy István R 667 sz. gyűjteményéből való a XVII. század végéről. Hasonló témaverseket Csokonai is többet írt diákkorában.

7. Meg veszik az Urak, mert jó salátának
Tavaj is csak ezért sok jó pénzt adának.
8. Ujjulnak a földben minden fa gyökerek
Tsigát tsap az uttzán mezítláb a gyerek.
9. Élesíti rosdás kardját a katona
Dörsöli a földet a' tövis barona.¹
10. A jó szántó vető magvait el veti
Jó reménység alatt a' földbe temeti.
11. A vetés kifelé jöni törekedik
Mellyik bújjék elébb mintegy veszekedik.
12. Hangitsálnak vígan fákon a madarak
Űzik a vadakat önként az agarak.
13. Mesterséges fészket készíti a fetske
Mássa a zöld ágért fűzfákat a ketske.
14. E tavaszi időt ez is kedvvel kapja
A fűvet a juh is jobb szívvel harapja.
15. A liba pásztornak készül a kalyiba
Tsipdesi is már a zöld hantot a liba.
16. Gólyák a darvakkal ismét vissza térnek
Magoknak tavaszi napokat ígérnek.
17. A zöldellő nyírfák dagadnak, izzadnak
A szőlő vesszők is bimbókra fakadnak.
18. Veteményes ágyát a kertész öntözi
Ujjonnan hálóját a halász kötözi.
19. Az ifjak itt versent futnak 's paripáznak
Amott hóhérosdi játékot laptáznak.
20. Egy szóval mindenek tavaszra készülnek
Készülvén vígadnak, ujjulnak, örülnek.

Szalkai Antal: Blumauer Aeneis-travestiája fordításából. (1792)

MÁSODIK KÖNYV.

Miként a' jámbor vitéz Énéas Didó királynénak és udvari népének, ama roppant Trója városának vég pusztulását szíveket hasogató keserves szavakkal igyekezék előbeszélni.

¹ Borona.

1.

Ásit Énéas karszékébe
 Magát jól ki nyujtózta
 Kapja pixist¹ a' kezébe
 Egy priz² spanyolt szippanta
 Gondolja, hogy eb anyátok
 Impertinens³ kívánságtok
 Éjféel utánn mesézni.

2.

De mivel már minden fülel
 Látja, hogy nincs más módja
 Tsak hozzá kezd a' meséhez
 A' mint tudja, úgy mondja
 Először még jól kifújja
 Orrát ; 's magát ki hákogja
 Azzal így kezd szóllani.

3.

Tíz esztendő s több el tele
 Hogy városunk vivatott,
 De Trójának megvétele
 Nem oly könnyen adatott,
 Mert hol kartáts magot szórnak,
 Ott nem tetszik Görög órnak
 Igen sokat mulatni.

4.

Azért sokszor nagy kudartzal
 Vissza felé verettek,
 Mivel látták, hogy a' hartzal
 Semmire se mehettek.
 Úgy tettették ők magokat
 Mintha unnák ott laktokat,
 S egyszersmind eleveztek.

¹ Szelence.² Csipetnyi.³ Szemtelen.

5.

Nyilván Magyar Krónikákat
 Kellett nékik olvasni,
 Melybenn van, hogy országokat
 Lehet lóért tserélni,
 Azért ők is egy fa lovat
 Építettek igen nagyot,
 S Tábor helyett otthagyták.

6.

Irtózás volt az egészsz ló
 Rémülénk is felette,
 Mert a' Heidelbergi hordó
 Gyűszű volt tsak mellette.
 Hát még belől a' hasába!
 Mint a Hering egy rakásba
 Feküdt hatszáz katona.

15.

De míg Trója Várossábann
 Nyugszik ki ki gond nélkül,
 Addig a' nagy ló hasábann
 A' görög nép elkészül
 Várják a' jelt, hogy végeztek,
 Melyre gyorsan ki szökdöstek
 A' Szent lónak hátulyánn.

16.

Kinn lévők is kik elbujtak,
 Ezekkel megegyeztek
 A' Városba bé rohantak,
 Kaput ajtót fel törtek.
 Elébb strázsát⁴ szegényeket
 Ölték 's küldték a' lelkeket
 Kurir⁵ helyett pokolba.

⁴ Ór, őrszem

⁵ Futár.

18.

Mint balhák a' pendely rántzból
 Szerte széllyel szökdösnek
 Ha hajhászszák — úgy házakból
 Trójaiak üzetnek.
 Azt sem tudják, hogy fussanak
 Hogy halálra ne jussanak.
 Sikólt, rikólt szegény nép.

19.

Eztet látvánn rips, rops én is
 Fegyveremet ragadom,
 Tüzenn füstönn keresztül is
 Az utzára ki ugrom.
 De itt igen pórúl jártam,
 Mert hirtelen a' nadrágom
 Elfelejttem fel huzni.

Vénus jóslata Aeneasnak.

34.

Látod-é ott nagy Latiát¹
 Ennek földje tejes méz,
 Ezt számodra meg tartottam,
 Donatiót² is hozattam
 Korszika királyától.

35.

Most pediglen haza mehettz
 Pakold így be mindened,
 Vigy el mindent a' mit vihettz
 Feleséged, gyermeked.
 El ne felejtst vén Apádat,
 Itthon ne hagyd a' Bundádat,
 Hogy Catharust³ ne kapjál.

¹ Latium = Itália.² Adománylevél.³ Hurút.

36.

Azzal én is el lódítám
 Haza felé lábamat,
 De a nagy tűz a' mint látám
 Hátráltatta útamat.
 Tűzbe, lángba egész Trója
 És ha Anyám nem lett volna,
 Sült lett volna belöllem.

37.

Ebből én is észre vettem
 Nem bolondság bászárdnak⁴
 Lenni, hogy én születtettem
 Isten Asszony fijának.
 Tudta Apám mit kell tenni
 Szép Czipriát⁵ ölelgetni
 Bizony nem rossz gustus vólt.

38.

Azzal én is haza felé
 Értem, 's léptem szobámba,
 De mit látok, egy szék mellé
 Apám magát meg vonta.
 A' kis fijam Kementzébe,
 Feleségem majd kétségsébe
 Fél erő szak tételtől.

39.

Kurrázs,⁶ mondom Trója helyett
 Mit búsultok már kaptam
 Tejjel mézzel folyó földet
 Adott anyám mondhatom,
 Azért jertek, mennyünk oda,
 Híg Polenta⁷ a Vár fala
 's Lemonádé mint víz foj.

⁴ Törvénytelen gyermek.

⁵ Vénust.

⁶ Bátorság.

⁷ Puliszka.

40.

Erre Askán kiált vivát!
 's Magát hozzám kaptsolá
 Feleségem is Salupját⁸
 Kapja; 's kesztyűt fel rántá;
 A' Népemnek parantsolám,
 Hogy mennének, 's kint én reám
 A' kortsmánál várjanak.

48.

Hogy ki értem, hát a' kortsmək
 Tele néppel bojognak,
 Mint a' szegény Jesuiták
 Sírnak rínak búsongnak
 Látván hogy már nints mit tenni.
 Végre őket így bíztatni,
 Kezdém; S mondám fijaim!

49.

Mit busultok Trója Várért
 Bátor szívvel legyetek!
 Jó bort; Aszszonyt szép hó pénzért
 Másutt ismét lelhettek.
 Jertek azért bátrann velem.
 Latiába, a' hol terem
 Martzafánk⁹ és Piskota.

51.

Hogy meg viradt tsak a' helyét
 Lehet látni Trójának,
 Tűz ki törlé hírét nevét
 E roppantott városnak.
 Óh Királyné! most is érzem
 A' míg élek fel is jegyzem
 Ezt a' hamvas Szeredát.

⁸ Felöltő.

⁹ Marcipán.

Sírvers Kondé Miklós nagyváradai püspök emlé- kezetére és dicsőségére.*

Nézd ama koporsót, egy fősven bolondé,
Ott fekszik a szegén zsirján hizott Kondé
Ott fekszik a papság kevély felkent döge
A jó szegénységet kínzó Jób ördöge.
Ott fekszik egy izmos szent kanonok feje
Sok száz jobbágyoknak kiizzadt ereje
Ott fekszik kínjai közt megmerevedve
Egy Bihar vármegyét szívó fene medve.
Ég! küldj segítséget az eltikkadt népnek
Melyet sok ily szörnyű fenevadak tépnek,
Mert a báránbőrbe már sok farkas jár ma,
Szervedhetetlen lett a papi rend járma.
Mely a jobbágyságot szent szín alatt húzza
Együgyű juhait elevenen nyúzza.
Óh vallás, ha ily pap sok hirdet tégedet
Isten, mire tartod tüzes mennykövedet? stb. . . .

Az elnyomatott jobbágyok miatyánkja a földes- urak ellen.*

Egy fertelmes nemzet származott közénkbe
Tekints kegyelmesen hív könyörgésünkre
Mi Atyánk!

A Te országodból magokat hazudják
Lenni, oh fájdalom! pedig azt se tudják
Ki vagy.

Magyarok Istene! ki tudsz kegyes lenni,
E nemzetet kérünk, hogy ne hagyj bémenni
A mennyekbe

.....

* Győri Lajos: Holmi c. gyűjteményéből (1824). Dr. Bertók Lajos birtokában.

* U. ott.

Ne engedd, hogy többé ők uralkodjanak,
 Hogy magyar népeddel így trágárkodjanak.
 Mert Tiéd az ország

Innen könnyen őket Te elkergetheted,
 Méltó haraggal semmivé teheted.
 Tiéd a hatalom.

Ha e gaz nemzetet innen elpusztítod,
 Nyomorult házunkat tőle megtisztítod.
 Tiéd a dicsőség.

Szánd és szabadítsd meg magyar nemzetedet
 Hogy szíves örömmel dicsérje nevedet.
 Mindörökké.

Hallgasd meg Nagy Isten! szíves kérésünket,
 És tégyed boldoggá szegény nemzetünket.
 Ámen.

Lakodalmi és névnapi tréfás köszöntővers.*

No most kelj fel Músám sánta poétára
 Nosza csizmadia üsd fel a kaptára.
 Ezt a remek verset húzd fel a sámfára
 Ne légyen most gondod a sánta mustára
 Fű, fa, veréb, varjú, jertek segítsetek
 Igyatok, írjatok olyan szép verseket
 Hogy megtisztelhessek minden embereket
 Hogy lakodalomra, névnapra illyenek.¹

— — — — —
 Aki nem tisztel ma tégedet mind kába
*Filippi, Kolossé, Thessalonikába*²

Vivát kiáltással töltöm bé hegytetőt
Jakab is írt egyet, de Szent Péter kettőt

* U. o. Holmi (1824).

¹ illők legyenek.

² A biblia könyveit felsoroló iskolai emlékeztető vers idézetei adják a rímet, az összefüggéstelen sor tréfás hatású gondolatársításával (dólt betűs sorok).

Terád a sok áldás mindenfelől árad
Kínál jó borával, ha torkod megszárad
Jupiter áldjon meg sok nagy áldásával
*Mely nemes a király koronázásával.*³

Víg örömmünnepet lakok én ma kenddel
Dániel, Hóseás, Jóel, Amós renddel.
Borral legyen teli minden gödör, árok
Esdrás, Nehémiás, Ester, Jób, Zsoltárok.

Éljen hát Kegyelmed boldogul sokára
Néz Veszprém vármegye Balaton tavára
Juss derék férfiak érdemes sorára
S Mohács, hol népünknek lön egykor nagy kára.

Mennyi hagyma terem a Kraszna völgyébe
Annyi áldás szálljon Kigyelmed fejére
Lendva, Sümeg, Tihany, Kanizsa végtére.
Mindenki ismerjen Tégedet nevedről
Mózes írt öt könyvet elsőt teremtésről.
Légy szerencsés egy szép szűz kis leánykával
Telegd, Léta, Bajom, Derecske, Kabával.
Plutó számat tartson Kigyelmed lelkére
Tart juhot és disznót bőv jövedelmére
Míg él itt a földön legyen jó lakása
Lencse borsó kása mind Isten áldása.
Ha eljön éltednek régen várt határa
Mehetsz Gyoma, Szarvas, Birinbe⁴ Csabára.
Szomorú a halál a gyarló embernek.
A városházánál sok embert megvernek
El kell költözni a földről sok ezernek
Fel kell tépettetni végre a kendernek.

Végre eljövén az élted végső napja
*Rhea Sylvia volt Vesta Isten papja.*⁵
Ékesítse fejed az ég koronája
Delikát⁶ megsülve a lúdnak a mája.

³ Idézet a Hármas Kis Tükörből. (Pozsony városáról.)

⁴ Berénybe. (Mezőberény)

⁵ Iskolai verses mondóka. (memoriter)

⁶ Fínom, jóízű.

Népdal.*

Most megyek ki az faluból,
Nézz ki Rózsám ablakodból,
Nézz utánnam keservesen,
Vagy látsz többet, vagy sohasem.

Itt hagynál é, nem szánnál é?
Szíved ugyan nem fájna é?
Kő volna is meg hasadna,
Üveg volna el pattanna.

Tréfás bordal.**

Vinus, vina, vinum nomen adjectivum
Masculinum displicet, sordet femininum,
In neutro genere vinum est bibendum
Vinum facit rusticum optimum latinum.
Meum est propositum in popina mori
Large vinum fundere sitienti ori.
Donec nigros angelos venientes cernam
Cantantes pro ebris requiem aeternam.

Quodlibet.

Kávé, tökmag, karmonádli
Verestenger, puska fő
Bikfatapló, vén roszprádli
Lencse, patka, főköző
Buda, gránic, belga, bába
Pindarus, rozsdás eszkába . . .
(Még 9 hasonló versszak)

* Dr. otrokocsi Nagy Gábor szíves közlése, az Oct. Hung. 360 sz. gyűjteményből. Nemzeti Múzeum.

** Ez és a következő darab Györi L.: *Holmijából*.

Disznótorban.¹

Az A, E, I, O, U, Ó, Ű, vocalisokból.

Ártatlan nyájasság hatalmas angyala!
 Barátság várának drága arany fala!
 Ébredj fel 's ébreszd fel ezen embereket
 Béleket evésre késztesd 's gégéjeket.
 Illik is itt inni, szív iszik itt kicsint
 Igy kiki hízik, 's így szívin szív int is kint. stb.

CSOKONAI-UTÁNZATOK.²

I.

Drága kintsem galambotskám
 Gujánhúsos bográtsoskám
 Kedves tárgya két szememnek
 Öröm vígsága szívemnek . . .

II.

Bátori Gábor: Csokonai Vitéz sirjánál.

Kihalt Vitéz, kihaltak
 A Gráciák s szerelmek
 A Pannonok vidékén.
 Nincsen ki víg danákat
 Szerelmeket danoljon.
 Sötét ködök borítanak
 A hírnek éjjelébe;
 De a' becses leánykák
 Kiknek szemérmesesen
 Szerelmeket danolták
 Emlékezetbe tartnak
 Oh hát ha én kidülök

¹ Fazekas Károly versgyűjteményéből. Nemzeti Muzéum. A vers terjedelme 31 sor, szerzője S. G. (valószínűleg Sebestyén Gábor debreceni diák.)

² Méhesi István: Dávidné 'soltári (1814—28?) c. versgyűjteményéből. A debreceni Csokonai Kör tulajdonában.

S a bús halál elaltat
 Nékem — ki a leánykák
 Szerelmeit danoltam
 Ki jön kihült poromhoz ?
 Talán ti szép leánykák,
 Kiknek szerelmeikről
 Víg verseket danoltam ?
 — Maradjatok leánykák !

Maradjatok, — Te Line,
 Te jöjj kihült poromhoz
 S ejts könnyet hamvaimra
 Ez harmatozza sírom :
 A néma fáknak ormán
 A boltnak éjjelébe
 Ez csontjaimba befoly
 S életet lehell poromba.¹

III.

Panasz az üres hordó ellen.²

Édes galambom csillagom
 Árván maradt átalagom
 Azt fogadtam neked élek
 Míg bennem buzog a lélek.

.....

Míg forgatni nem tudtalak
 Szüntelen csókolgattalak
 Tiszteltelek minden napon
 Míg lelked kijárt a csapon . . . stb.

¹ A Barla Jenő-féle kolligátumban. L. *Kardos Albert*: Csokonai-kultusz régi versgyűjteményekben. Régi Okiratok és Levelek Tára. Debrecen 1906. 2. évf. 34—41 l. és *Balassa József*: Verskönyv a század elejéről. Irod. tört. közl. 1895. évf.

² (*Váczai József* gyűjteményéből 1826. R 668. Debreceni Kollégiumi Nagykönyvtár.)

Berzsényi utánzat.

*Bilkei Ferenc: Egy ember álombeli képzelő-
dése, a ki maga semmit sem mozdit.¹*

1. Arany szabadság hív ölelései
Között virágzó Hunnia fény körén
Haldoklik ismét a setét év,
A vas idők zavarába nyugszik.
2. Nyolc századoknak nagy tüneménye ez
A' kék irigység s mostoha sors között
Nem fojthatá el a hasonlás
Nem Szolimán dagadó hatalma.
3. Dicső atyáink vérbe feredt követ
Budának őszült tornya alá vitéz.
Küzdéssel ássák s a kajánság
Hasztalanul nyomozó maiglan.
4. Ott áll az, és a mérges idők nyomán
Vad ostromoknak fergetegén kacag,
Míg a dicsőség sok magyarnak
Szenderedő porain világít.
8. Im veszni tértünk a puhaság nyomán
s a majmolásnak férge emészti meg
A nyelvet és ruhát kikérett
s kölcsönözött mulató helyekbe,
3. *Kulcsár!* töröld el könnyeidet, siess
Örvendj hazádat fényre deríteni
A hív barátság áldozatját
Néked hazánk koszorúba fűzi.

Györi Lajos: *Holmijából* (1824.)

CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY.

A nagy költő szempontunkból jellemző műveinek csak a címére és lelőhelyére utalhatunk itt csupán a *Harsányi—Gulyás-féle* kritikai kiadásban. (Budapest, 1922. Genius I—III. kötet.)

Epikája — alsóbbrendű komikum, mitológiai paródiák.
Békaegérharc. I. k. 1—35 l. Az istenek osztozása. II. k. 200—211 l. A tolvaj isten vagy Crimen raptus. II. 212—226 l.

Szattrák: Zsugori uram. I. k. 44 l. Az elmátronásodott Dóris. I. k. 628—630 l. Cigány. II. 16—17 l. A gazdag. II. 7—8 l. Üstökös eloquentia. II. 36—37 l. Egy gögös leányhoz. II. 138—139 l. Egy individuale datum az asszonyi állhatatlanságról. II. 154—159 l.

Dévaj, erotikus és trágár hangú versek: A feredés. II. 28—32 l. A patyolat. II. 32 l. Currens de lepore. II. 159—170 l. A pesti dicsőség. II. 179—181 l. Szűcs Sára koszorúja. II. 184—187 l. Castis omnia casta. II. 195—200 l.

Alkalmi versek: Visszajövetel az Alföldről. II. 104—106 l. Köszöntő Lengyel József nevenapjára. II. 132—143 l. Névnapi köszöntők, halotti versek. II. 326 és köv. II. *A lélek halhatatlansága.*

Latin versek: Carmen inaugurale Comiti Josepho Károlyi. II. 188—194 l. Ad archiducem. II. 252—253 l.

Csokonai baráti köre: Töredék dr. Földiről. I. 311 l. Dr. Földi sírhalma felett. I. 374 l. Főhadnagy Fazekas úrhoz. II. 436—438 l.

Életrajzi dokumentumok II. 581—603 l.

Epistola: Horváth Ádámhoz II. 17—20 l.

Leíró költemények: A tavasz, A nyár, Az ősz, A tél, A reggelről, November, A rózsabimbóhoz.

Népies hangú versek: Szerелеmdal a csikóbőrös kulacshoz, Szegény Zsuzsi a táborozáskor, Miért ne innánk? stb,

Mіндеzen költemények a debreceni kéziratossal versgűjtemények szívesen és gyakran másolt darabjai.

FAZEKAS MIHÁLY VERSEI.

Csokonai neve napjára.

Már a' tarka mezők illatos asszonya
 Udvarlásra magát nem piperézheti,
 Minden tziira virágit
 A' nap szüze leszaggatá.

Már a' lanyha zefir páfusi lantodon
 Nem szunnyad, se' tztitzáz, duzzog az ollykori
 Hamvas harmatozáson,
 'S gubbaszkodva voná' magát

Venus hóna alá, 's eny helyet ott talál.
 Elment a' daru és gólya sereg 's vele
 Minden handarikádzó
 Nimfák eltakarodtanak.

Hadd távozzanak a' lengeteg és ravasz
 Emléknek repeső képei. Nézd druszám!
 Bacchus régi barátunk
 Most hirdet jeles innepet.

Vivát! érjen annyi Mihály napot
 A' mennyit tsak akar; jó drusza mink pedig
 A' mennyit lehet és azt
 Vigasságba' fetséréljük el.

Csokonai Vitéz Mihály halálára.

Él-é a' síron túl vagy nem az emberi lélek?
 Ezt a' kérdések kérdését a' mi Vitézünk
 Fejtegeté, de mivel nem akadt nyitjára előlről,
 Hátúlról akará meg vi'sgálgatni. — Azonnal
 Ketté nyílt az örök titkok kárpitja előtte,
 Ő bé ment, széllyel nézett, 's látván a' halandók
 Gyenge világa elől elrejtett mennyei titkot,
 Gondolatit szárnyára vevé a' lelki ditsőség,
 És ő még fül nem hallott szent angyali hangú

Énekek énekein kezdé ditsérni az élet
 Felséges voltát, melly várja az emberi lelket.
 Megtetszett zengése az angyali karnak
 Mennyei Músának lelkét ott fogta — e halmot
 Hamvai tisztelik és gyönyörű munkái hazáját.

Ugyan a'hoz (Ámelihez).

Mint mikor a' nap az ellátás szélére lejutván
 Visszatekint, 's aranygyapjas felhőknek alóla
 A' már barnuló erdőkre veresses arany színt
 Leggyent, azzal elül, 's az arany festést is azonnal
 A' sűrűségből kibukott árnyék letörüli :
 Ámelim így nézett még egyszer hátra, kezével
 Melljét és ajakát illetvén, 's azzal el is tünt,
 'S engem az aggódás és a' siralom beborított
 Bús árnyékával. Majd rólatok elfeketült fák !
 Mind elmászkálnak lassan a' lomha homályok,
 Egy pompás hajnal hasadása után ; de az én rám
 Gyúlt éjnek véget nem vét az örökre lement nap.

Hortobágyi dal.

Oh te áldott Kanahám
 Hortobágy mellyéke !
 Beh sok szegény legénynek
 Vagy te menedéke,
 Jó paripán ugratod,
 Pénzt adsz erszényébe,
 Szép menyetskét karjára
 Jó bort a' kezébe.
 Itt a szegény legénynek
 Uraság a' dolga,
 Heverészhet kedvére
 Nem lebernyes szolgál.
 Van húsa, szalonnája,
 Öt örü bundája,
 Szép zöldellő mezőben
 Legel a' marhája.

Oh én édes Istenem !
 Adj jó békességet,
 Fordíts el országunkról
 Döghalált, inséget
 Hogy ehessünk békével
 'Síros kenyerünket,
 Áldj-meg uram teremtőm !
 Jó borral is minket.
 Tsaplárosné galambom !
 Tölts bort a' kupába,
 A' szegény magyar legény
 Hadd igyon bűvába ;
 Pajtás ! Isten áldjon meg
 Órizzen a' kártól,
 Vármegyétől, Fiscustól,
 Töröktől, Tatártól.

Tzitzázás.

Tzitzázatok leányok !
 Tzitzázatok galambim !
 Míg egy fiú öléből
 A' másikig repülni
 Nem fajtalan ledérség,
 Míg a' fiú írigyen
 Nem nézi hogy kiszöktök
 Szorongató kezéből.

Tzitzázatok leányok,
 Tzitzázatok napestig
 Míg a' ledér tzitzának
 A' körme nagyra nem nő,
 Játéka csak tziróka.
 Katsintsatok hol ennek,
 Hol annak a' szemébe,
 'S repkedjetez közöttök.

Tzitzázatok galambim !
 Míg egy hegyeske körmű
 El nem ragad magának ;

Már akkor ám ha pajkos
Tzitzuska tsal tzitzázni,
Katzkit kiáltsatok rá,
Mivel hiúz szemekkel
Lés a' gyanakszi kandúr.

AZ ÁRKÁDIAI PER.

A híres irodalmi per Kazinczy levelezéséből vett idevágó szemelvényeit lásd összegyűjtve Zsigmond Ferenc: Magyar irodalomtörténete I. kötetében 229—234 lapokon. (A gimnáziumok VII. osztálya számára.) Debrecen 1932. Városi nyomda.

E részeket helyszűke miatt itt nem közölhetjük. Az irodalmi vitáról lásd a jegyzeteket 170—171 l.

KÖLCSEY FERENC

*önéletrajzi levele Szemere Pálhoz. 1833. márc 20.**

1790. Aug. 8-d. születtem Sződemeteren szép-
anyám, azaz, az anyám nagyanyja Bideskúti
Zsigmondné házában. 1796. vittek Debrecenbe
tanulni; azon évben holt meg apám; anyámat
1802. februárban temették el. Mind ő, mind apám
Álmosdon temettetének el.

Anyám halála után mindjárt érzettem a legelső
mozdulatot keblemben (a mennyire emlékezem).
Bánatos vala az érzés, de szelíd. Egy papírosra
íram fél a Bölöni Ágnes nevét, és még egyet, még
egy nevet, mely nekem most is 43-ik évemben oly
kedves, mint a 11 éves gyermeknek vala. De a név
szentebb, mint ide írhasam; szentebb, mint a
közönség e tárgyról valamit tudhasson. Talán

* *Kölcsey Ferenc minden munkái. IX. kötet Bp. 1887. 2. kiadás 385—389 l.*

valaha, midőn nem leszek, fog a maradék írásaim közt egy két szót találni, ami legfelebb csak a psycholognak, vagy annak, ki dalaimat még akkor is olvasni örömmel fogja, lehet érdekes. Azonban e vonás a később kifejtett sentimentalismusra nézve neked kulcsot adhat. Tudnod kell, hogy anyám neve és az a másik egyforma, legalább egymásba olvadó érzést hoztak elő. Emlékezhetsz verseimre, mikben valaha anyámat énekeltem; most még csak a „Búcsú B.-től“ szolgálhat az elveszetteknek mustrául.

Legelső versemet 13 éves koromban írtam; egy évvel előbb, mint a poesis mechanikáját tanultam. Jól emlékezem, hogy a thema nem szerelem, de haza és király iránti szeretet vala. Még akkor a Heltai magyar krónikáján, s Cornelius Neposon kívül alig ismertem valamit.

A poetikában legelső nap a tanító példányokat olvasott Himfyből, Csokonaiból (Diaetai M. Muzsa) és Mátyásiból. Attól fogva néhány tanuló társaimmal együtt kezdénk olvasgatni magyar és latin írókat.

Kazinczy még akkor nem adta Marmontelt; régibb munkáit kincs gyanánt tartogattuk. Akkor én jobban tudtam latinul mint magyarul, s magyar verseket a kiadott themákon kívül, csak 2 esztendővel később később kezdettem csinálni, minek utána tanuló társaim már előbb példával mentek előttem. (1804, 1805.)

Csokonai 1805-ben meghalt; ott valék temetésén; halála után egymásra jöttek ki versei; azok valának bálványaink. Akkor tájban tanul-

tam francziául, s olvastam a Henriadeot, Fridrich verseit, Boileaut stb.

Tudod, hogy 1810-ben még egészen francia valék, mert első ifjúságom studiumi valának a francziák, s első kritikus, kit ismerék, Boileau és Voltaire (az epikusokról).

1805—807. sok verset firkáltam ; s ezek eleinte Blumaueri parodiák voltak. (egy bohóság Apoll és Daphne szerelméről stb.). Vígjátékot is írtam, később szomorút és egy didacticum poemát a lélek halhatatlanságáról. Ez időben kezdék kevés görög nyelvet tanulni ; de csak Anakreont olvastam.

1808-ban kezdék philosophiát tanulni, s ez megkapott. Másik évben is, midőn már jurista voltam, a philosophia történetével sok időt tölték. Ezen évben írtam legelőbb Kazinczynak, mégpedig felvilágosításokat a közte és Kresznerics közt folyt pörben a Magyarország régi abrosza dolgában. Kazinczy magához fűzött, s ajánlá a görög nyelvet. Akkor kezdém olvasni Homert, Diogenes Laertiust (ki philosophi történeteket írt) stb. 1808 és 1809 sentimental-lyrisch voltam. Kazinczyval tett ismeretségem után előbbi verseimet egytől egyig semmivé tettem, s írák azokat, miket te 1810-ben láttál, s mikre Berzsenyi az ismeretes ítéleten mondá. Themáim voltak akkor anyám és szerelemt De e versírás sokszor félbeszakadt. Akkor a philosophia történeteinek kívül a 16. és 17. század latin íróit, philologi írókat és compilerokat forgattam, de akkor jött kezembe Bayle *Dictionnaire hist. et critique*, mely reám sok oldalról hatott. Kétség és mélység és sok ízlés a nagy

ember oldalai közé tartoznak. S bár az ő mélysége a későbbi francziák felüleges voltától nagyon különböz : még is ez iránta való tisztelet nagyon erősített engem a franczia literatura iránti tiszteletben. Akkor tájban az egész franczia literatura, tudnillik XIV. és XV. Lajos idejebeli nyilván volt előttem. Németül csak 809-ben kezdék, csak sok ösztönzés után tanulni. Ezen időszakban írtam egy magyar literaria historiát is, csak a költőkre terjeszkedvén ki. Mindenik költőről külön articulus volt, s mindegyiknek műve kritikázva. Ezt, minekelőtte Debreczent elhagyám, eltéptem ; egyedül a Lilla és Himfy közt vont parallella¹ volt még írva, midőn Pestre jöttem, hozzád, nem tudom, ha emlékezel-e reá? Akkor tájban írtam kritikát valami Kalchberg nevű német írócska Habsburgi Ágnes nevű drámájára is. Mustráim valának Boileau, Voltaire, mind az epicusokról írt munkájában, mind kivált a drámájielőtt és után álló kritikájiban.

1809-diki őszén végeztem iskoláimat, 1810 január végivel mentem Pestre, hol egyfelől a jurateriai kaszárnyában² igen kedvem elleni, más felől nálad igen kedves órákat töltöttem. Magyarul még jól, azaz grammaticae még nem tudtam ; Révai principiumaival, s a német literaturával általad ismerkedtem ; de a poesis technikájában már előre haladtam ; a rythmust nagyon jókor felfogtam. Kazinczy első szonettjeire, hasonló rythmusban feleltem. Horvát és Berzsenyi tettek a lamentabilis tonra³ figyelmessé, mely verseimben uralkodott.

¹ Párhuzam, egybevetés.

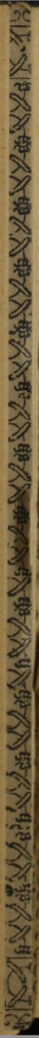
² Törvénytérben, a joggyakorlaton.

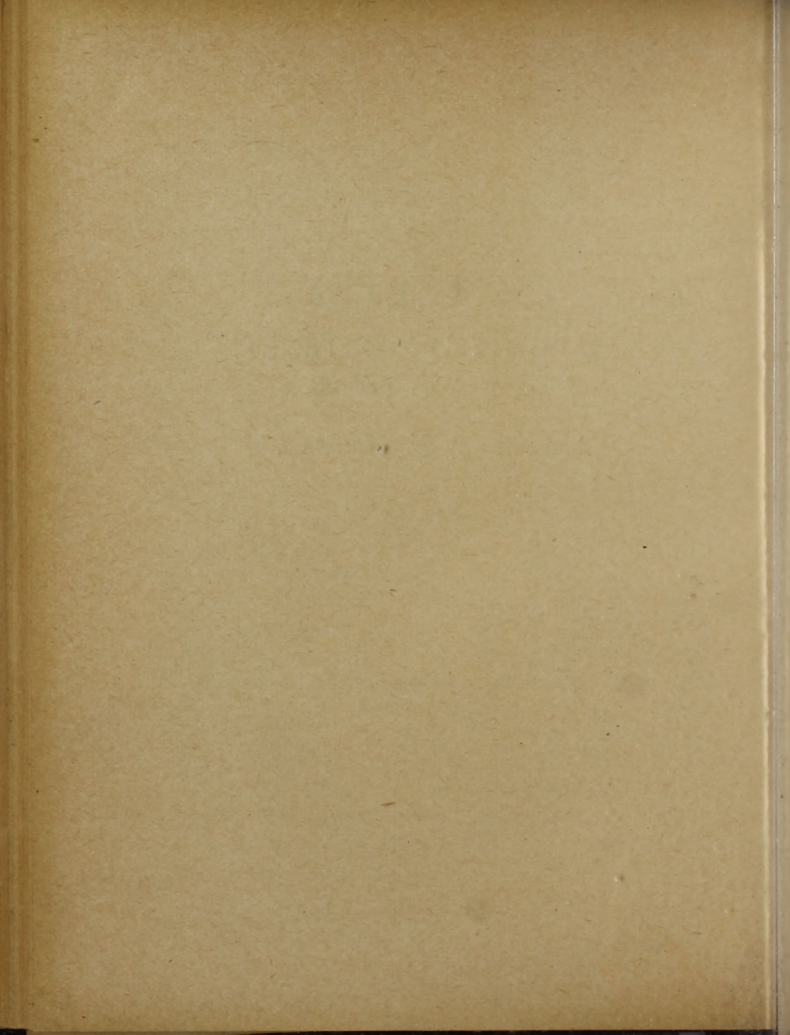
³ Siránkozó hang.

JEGYZETEK

AZ IRODALOMTÖRTÉNETI
SZEMELVÉNYEKHEZ.

Összeállította dr. Molnár Pál.

Debreceni kódex.

Debrecen a középkor végén jelentős vásárhely, tekintélyes és gazdag kereskedőváros volt, szép gótikus templommal városi iskolával, ferences rendházzal. Debreceni eredetű irodalmi emlékekről azonban nem tudunk e korból. Debrecen irodalma a reformáció korában kezdődik. De van a középkornak egy nagyértékű szellemi hagyatéka a Kollégium könyvtárában, mely bár nem debreceni alkotás, sok helyi vonatkozása van. 1753-ban jutott a Kollégium birtokába, ezért *Toldy Ferenc* Debreceni kódexnek nevezte el. Ferences kódex: a budai klarissza apácáknak készült ez a 316 levél terjedelmű legendariumfordítás. Az *Érdy-kódex* mellett ez a legterjedelmesebb magyar legendagyűjtemény. Tartalma közel félszáz legenda, példák, elmélkedések, prédikációk. Hat ismeretlen kéz másolta 1519-ben. Forrásai: a *Petrus de Natalibus* legendagyűjteménye, a *Legenda Aurea* és *Temesvári Pelbárt Pomeriuma*.

Már *Kölcsey* is ismerte debreceni diákkorában és nagy titokban lemásoltatta *Kazinczy* számára az „*agendarius*“-t — kiadás céljából. Az ő kiadása azonban csak terv maradt.

A kódex érdekes darabja a naív bájú prózai *Katalin*-legenda. A középkori vallásos szellem hű kifejezése: a mártírok kínjait naturalisztikus módon szinte gyönyörködve részletezi — az áhítatos „közönség“ naiv szenzációigényét és korlátlan csodahitét teljes mértékben kielégíti. Stílusa jellemző barát-stílus: egymásbafonódó mondatok bonyolult szövevénye. A latin stílus idegenszerűsége lépten-nyomon érzik rajta.

A magyar hangjelölés is igen bonyolult, nehézkes, a latin írás még csak nagy ügyel-bajjal tudja kifejezni a magyar hangrendszert.

Kiadásai: *Toldy Ferenc*, 1858 és *Volf György*: *Nyelvemléktár*. XI. Budapest, 1882.

A Lugossy-kódex.

A Kollégium könyvtárának becses kéziratos kincse a L. k. Nevét *Lugossy Józseftől* (1812—1884), a Kollégium kiváló érdemű magyar nyelv és irodalom és keleti nyelvész professzorától kapta (Toldy Ferenc figyelmességéből).

Másoló összeírója *Somogyi Pál* kálvinista rektor, ki a XVII. század első évtizedeiben valószínűleg a somogymegyei Újfaluban élt. A másolat 1627—35 közt készült. Hosszú vándorútján Debrecenbe került, *Kölcsey* tesz róla említést debreceni diákkorában *Kazinczynak*. A mult század elején negyedszázadra ismét eltűnik a könyvtárból s Lugossy közbenjárására kerül vissza ismét 1840-ben.

A 197 levélnyi terjedelmű kódex XVI. századi vallásos és világi költészetünknek egyik legbecsesebb kéziratos forrása. Mai alakjában összesen 45 éneket tartalmaz és pedig 16 cantiot (vallásos éneket, dicséretet), 10 vegyes tárgyú oktatóverset, 3 lakodalmas éneket, 2 romantikus jellegű széphistóriát és 2 magyar történeti tárgyú verses históriát, továbbá 11 ótestamentumi tárgyú bibliai históriát. Az énekek a XVI. század második feléből származnak.

A szerzők nagyrészt a XVI. század jól ismert énekesei: Batizi András, Bornemisza Péter és Miklós, Dézsi András, Enyedi Gy., Nagybankai Mátyás, Ráskai Gáspár, Ilosvai Selymes Péter, Szepetneki János, Sztárai Mihály és mások.

A kódex legismertebb világi darabjai a kedves hűmorus hangú *Adhortatio mulierum* (Asszonyok intése), *Nagybankai Mátyás* költői szépségű *Házások éneke*, *Enyedi György: Gisquardus és Gismunda* és *Ráskai Gáspár: Vitéz Francisco* című széphistóriái.

E jólismert darabok helyett az egyik vallásos dicséretet közöljük — szerzőjét nem ismerjük.

A reformáció elmélyült vallásos érzésének és Istenbe vetett szilárd bizodalmanak megható őszinteségű megnyilatkozása ez. Az áhítatos könyörgésbe beleszőődik a küzdelmes korszak magyarjának hazafias érzése is.

Hosszú verssorai, erőteljes tagolású, gyarló rímű verselése is jól jellemzik a kor énekmondóinak stílusát. A Lugossy-kódex tehát nem debreceni eredetű, de méltó képviselője a kéziratos irodalomnak Debrecenben.

Irodalom :

Pap Károly: A Lugossy-kódex. Debreceni Képes Kalendárium 1913. évf.

Dézi Lajos: A Lugossy-kódex és kiadatlan versei. Budapest, 1915. (Magy. Irodalomtört. Érték. 11 sz.)

Dézi András.

A debreceni kollégium első ismert nevű rektora (1549—1552). A bibliai tárgyú verses elbeszélő költészet derék művelője, az elsők egyike irodalmunkban. Hat bibliai elbeszélése maradt fenn (kiad a *Szilády Aron* a Régi Magyar Költők Tára V. kötetében jegyzetekkel); szemelvényünk a *Makhabeusról* c.-ből való. A debreceni tanácshoz intézte, korholja benne kora bűneit, a féktelen mulatozást, erkölestelen életet s inti embertársait igaz hitre és megjobbulásra.

A reformáció jellemző terméke hangban és formában — versformája szabályosabb, mint kortársaié, szótag-száma állandó (11-es); súlyos ritmusa is ép, mégis egyhangúbb, mint a Tinódié. Viszont a stílusa élénkebb, változatosabb, mint az övé. A négyes csoportrim itt már megköti a régi magyar tagoló vers szabad mozgását.

Irodalom :

S. Szabó József: Műveltségi állapotok, főként az iskolázás Debrecenben a reformáció korában. Debrecen, 1924.

Németh László: Magyar ritmus. Mefhosz Könyvkiadó. Budapest, 1940.

Méliusz Péter.

1558-ban Enyingi Török János földesúr akaratából a városi tanács a wittenbergi egyetemről hívja meg a

debreceni reformált ecclesia új lelkészéül *Juhász, Pétert*, Somogy szülöttét. *Melanchton* tanítványa volt s a nagy humanista reformátor hatására maga is szívesebben használta görögösített nevét : *Melios*, vagy *Melius-t*.

Működése döntő fordulatot adott a város életének, művelődésének sőt az egész magyar reformációnak.

Nagyszabású vezéri egyéniség volt. Alig másfél évtizedes pályája alatt Debrecen a magyar reformátusság szellemi központjává teszi s kialakítja a város egyéniségét, jövő hivatását.

Az ő feladata lett a magyar református egyház megszervezése és megszilárdítása a szekták forrongása közepette. Ő teremt Debrecenben a jómódú kalmárok és tőzsérek városában irodalmat, szellemi életet, elevenebb mozgalmat, ő forrasztja az „áros népek“ társadalmát lobogó hitével és kiméletlen eréllyel szoros erkölcsi közösségbe. Mint Kálvin Genfje, Debrecen is egész kis teokratikus állam, *keresztényen respublica* volt, ahol az egyházi és világi kormányzat a XVIII. század derekáig közös volt. Méliusz telepíti be a „bujdosó prédikátor“ *Huszár Gál* nyomdáját 1561-ben; ez a ma is élő virágzó intézmény és az e korban kialakuló kollégium teszi Debrecen „Magyarország és Erdély világosító lámpásává“ mint *Huszár Gál* írja *Méliusz Arany Tamás* ellen írt hitvitázó műve előszavában (1562). Ő alkotja meg az 1567-i debreceni alkotmányozó zsinaton a *Debreceni Hitvallás* (Articuli Maiores) néven ismert egyházi törvénykönyvet, mely már a református dogmatika szellemében szabályozza az egyház és a gyülekezetek életét. 1561-ben ő lett a tiszántúli egyházkerület első püspöke.

Az unitáriusokkal folytatott élethalál-küzdelme emésztette fel szinte minden erejét. Az ádáz vitáknak érdekes irodalmi emléke a *Debreceni Disputa* néven ismert unitárius hitvitázó dráma. E korrajzi vonásokban gazdag szatira Debrecen és „Péter pápa“ megcsúfolására készült s első bizonyítéka Debrecen szerepének irodalmunkban.

Méliusz rövid életének írói munkássága rendkívül gazdag és sokoldalú. Mintegy 35 művéről tudunk ;

életében szinte ő egymaga foglalkoztatta a debreceni nyomdát. A néphez magyarul írt és beszélt, de tudományos iratait latinul írta. Teológiai művek, hitvitázó iratok, beszédek, bibliafordítások, bibliai epika, oktató versek, fűvészkönyv írása bizonyítja roppant munkabírását.

Méliusz 1572-ben halt meg Debrecenben, emlékét az Egyetem előtt felállított művészi szobor őrzi.

A kemény hitviták és dogmatikai fejtegetések mellett írt vallásos oktató versezeteket is, de egyénisége varázsát leginkább zorderejű prédikációi őrzik. Az élőszo szuggesztív erejével hatnak ránk ma is e rendkívüli szónoki egyéniség sajátos megnyilatkozásai. Méliusz az első határozott arcélú nagy magyar szónok. Heves temperamentumát, hite lobogását és indulatai feszültségét ezen beszédének szaggatott szerkezete, és a debreceni népnyelv ősi nyers ízeit éreztető darabos, erőteljes stílusa is híven tükrözi. A maitól teljesen elütő igehirdetés ez: valójában nem más, mint a bő bibliai textus versről-versre való folyamatos megmagyarázása. Legtöbb beszéde súlyos dogmatikai kérdések skolasztikus szellemű fejtegetése, de ezeket is átfűti hitének és szenvedélyes indulatainak lázas szuggesztív ereje.

Az Ige ellenségeire válogatás nélkül zúdítja a szidalmak és átkok özönét.

Méliusz orvosi fűvészkönyvét a *Herbariumot* (1575) külön tárgyaljuk.

Irodalom :

Czakó Gyula: Méliusz Juhász Péter élete. Debrecen, 1904.

S. Szabó József: Az irodalmi műveltség kezdete Debrecenben és Méliusz írói munkássága. Debreceni Képes Kalendárium 1937. évf. 44—51 l.

Révész Imre: Méliusz igehirdetéséről. Budapest, 1937. A reformáció és ellenreformáció korának egyházi írói. VII. sz. Szerk. Incze Gábor. 3—22 l.

Méliusz Herbariuma. (1578)

Debrecen szép természettudományi multja kezdetén egy nagyjelentőségű úttörő mű áll: Méliusz Péter

Herbariuma (1578). Az első magyarnyelvű növénytani mű ez, belőle ismerjük a növények régi magyar neveit.

A tudós debreceni püspök roppant munkássága között lehajolt népéhez, hogy betegségein, testi nyomorúságain is segítsen egy népszerű orvosi tanácsadóval. Jó növényismerő volt, botanizált, gyűjtött, megfigyelt, jó képet nyújtott a magyar flóráról, s a gyógyító növények termőhelyének felsorolásával igyekezett mindenkit hozzásegíteni ezek megismeréséhez. De sok babonás kuruzslást is felvett művébe.

Méliusz műve halála után jelent meg Kolozsvárt Heltai Gáspárné kiadásában. Fő forrásműve *Lonicerus* német nyelvű orvosbotanikai műve (*Kräuterbuch*) volt, ezt kivonatolta fordítgatta, de lépten-nyomon érvényesítette a nép és a saját maga tapasztalatait is, a lelőhelyekre és a növények külső-belső hasznaira nézve. 627 növényfajta sorol fel, 2000-re menő magyar növénynév kíséretében.

Nem tudományos szándékkal írta, hanem gyakorlati szükségből, a botanika tudománya mégis igen nagyartartja a Herbariumot. A magyar növényismeret legbecesebb forrása ez a régiségben, *Gombocz Endre* teljes egészében közli a Méliusz művében leírt növényeket.

Igen elterjedt, népszerű könyv volt; századokon át másolgatták bővítették, több követője is akadt.

A XVII. és XVIII. században meglepő virágzásnak indulnak az orvosi és természettudományok a Kollégiumban és a Kollégium körül. (*Köleséri Sámuel, Huszti Szabó József, Király Imre, Segner János András, Huszti István, Buzinkay György, Csapó Hatvani István, Wespéry-Csanády István és Szentgyörgyi József.*) Mindegyikük jelentős név a magyar természet- és orvosi tudományok történetében. A Herbarium utóda a két debreceni Fűvészkönyv is. A Méliusz vetette mag „merész sudárba szökkent“.

Irodalom :

Verzár Frigyes: Debrecen természettudományi multja Debreceni Szemle, 1928. évf.

Gombocz Endre: A magyar botanika története. Budapest, 1936. Akadémia 29—56 l.

Huszár Gál.

Huszár Gál, a bujdosó reformátor 1560 végén menekült Kassáról Debrecenbe — hűséges hívei mentették ki szeretett papjukat az egri püspök kezéből. Rövid időt töltött itt, mindössze másfél évet, nevét mégis megörökítette Debrecen irodalmában. Nyomdai felszerelését a városnak eladta s ez a kézisajtó lett az alapja a városi nyomdának, mely Magyarország legrégebb, immár 380 éves megszakítatlan működésre visszatekintő sajtóvállalata.

A nyomda és a Kollégium körül alakul ki Debrecen vallási, irodalmi élete s innen sugárzik ki a magyar kultúra az ország messzi tájai felé. A XVI. és XVII. században csak a kolozsvári nyomda mérkőzhet vele jelentőségben; a XVI. században negyvenöt összes magyarnyelvű nyomtatványok (371) közel egyharmada (101) Debrecenből kerül ki.

Itt nyomják a helvét irányú reformáció legtöbb nevezetes művét, *Szegedi Gergely* (1569) debreceni lelkipásztor énekeskönyvét, melyet *Szenci Molnár Albert* is dicsérettel emleget, Méliusz legtöbb teológiai művét és vitázó iratát, a kollégium tankönyveit, a teológiai művek egész sorát, imádságos- és prédikációsköteteket s végül a világi irodalom első termékeit, az ú. n. széphistóriákat.

Huszár Gál zaklatott élete a nemzeti művelődés és az evangéliumi hit buzgó szolgálatában égett el. Jól ismerte és felhasználta a reformáció diadalmas fegyvereit, a sajtó az éneklés és az anyanyelvi igehirdetés lélekformáló és hódító hatalmát.

Jeles énekszerző, zsoltárfordító; imádságos és prédikációskötetet is adott ki. Énekei bekerültek a ref. énekeskönyvekbe. Itt közölt énekét 1569 óta éneklék a ref. templomokban. Mélységes hittel átfűtött, áhitatos szép ének, de az érzések nemessége csak döcögős, egyenetlen ritmikájú versekben, költői erő nélkül nyilatkozik meg. Szilády Áron átírásában közöljük a Régi Magyar Költők Tára VI. kötetéből 105—106. l. Először *Szegedi Gergely* énekeskönyvében jelent meg (1569), de benne van más ref. énekeskönyvünkben is. (90. dicséret.)

Huszár Gálnak szobrot emelt 1940-ben a hálás utókor a debreceni egyetem központi épülete előtt.

Szenci Molnár Albert.

Csak másfél évig élt Debrecenben, mint a kollégium szegény szolgáléakja, (14—15 éves korában), mégis egész életét beleépítette Debrecen és a magyar kálvinizmus lelki templomába, úgy mint Méliuszon és Károlin kívül senki más.

Élete itt vett döntő fordulatot. Innen, a szegényes kis alföldi iskolából ragadta ki az emésztő sóvárgás a Nyugat tudománya és műveltsége után. Itt tűnt fel előtte a reformáció városainak a képe a talán felderengett már lelkében a vándor-ösztön mellett bujdosó élete messze célja : hogy világosságot árásson árva nemzetére.

Minden munkájával, valóban égető magyar korszükségletet elégített ki : „tudásépítő szótár és nyelvtan, hitépítő zsolttár, Biblia és kálvini teológiai rendszer: korából kimagasló, a XX. századig ellátzó és világító tetői az ő gazdag, szakadatlanul új terveket szövő munkásságának“. (Áprily Lajos.) A szorongatott magyar református egyház belső megerősítésére különösen fontos érdek volt Kálvin teológiai főművének tolmácsolása.

Bethlen Gábor bizza meg Kálvin alapvető nagy művének, az *Institutio*-nak fordításával. Éveken át dolgozott rajta megfeszített erővel. A súlyos teológiai próza lefordítása latinból akkori érdes és fejletlen nyelvünkre, hatalmas teljesítmény volt. A roppant mű 1624-ben jelent meg, több, mint másfélezer quart lap terjedelemben *Bethlen Gábor*, *Rákóczi György* és sok más hazai és külföldi pártfogó költségén. Jellemző Szenci Molnár Albertre, hogy munkájáért semmi tiszteletdíjat nem kapott, s csak segélyekből tengette közben a maga és családja életét.

A magyar *Institutio* nem olyan ízes magyarságú és művészi próza ugyan, mint a *Pázmány* Kempis-fordítása, mégis híven, gonddal, sőt az ihletettség lendületével tudja tolmácsolni Kálvin kristálytisza logikájú tömör és szabatos stílusát. Olykor körülíráshoz kénytelen

folyamodni s terjengősebbé válik, de szerencsésen alkalmaz új szavakat, kifejezéseket, jó magyar fordulatokat is.

Kálvin művének ma már három újabb fordítása is van. Legjobb az 1936-iki jubileumi kiadás jeles bevezető tanulmányokkal.

Irodalom.

Kálvin János Institutioja 1536. Ford. dr. Victor János. Bevezető tanulmányokkal ellátták dr. Révész Imre és dr. Vasady Béla. Református Egyházi Könyvtár XIX. kötet.

Szenci Molnár Albert. (Szemelvények műveiből.) Áprily Lajos és Árokháty Béla tanulmányával.

A reformáció és ellenreformáció korának egyházi írói. XII. sz. Szerkeszti és kiadja dr. Incze Gábor.

Martonfalvi György.

1660-ban Várad török kézre kerül s a kiüldözött váradi iskola földönfutó diákjaival egy kitűnő fiatal professzor menekül Debrecenbe: *Martonfalvi György.* (Élt 1635—1681.) A Kollégium professzora volt 1660—1681-ig. Működése új lendületet adott a főiskola fejlődésének — éppen történelmünk egyik legválságosabb idején. Hollandiában tanult s a puritanizmust és a korai felvilágosodás némely eszméit hozta hazájába. Teológiát, geometriát, matematikát és logikát tanított. Filozófiatanításában küzdött a Kollégiumban meggyökeresedett merev skolasztikus szellem ellen; vezetőjéül választotta a francia Ramus Pétert, (1515—1572) a modern logika úttörőjét. Martonfalvi tudományos meggyőződésének erejét és buzgalmát mi sem mutatja jobban, mint az a tény, hogy két ízben is tolmácsolta Ramust nagyszabású latin művekben: *Petri Rami dialecticae libri duo.* (Utrecht 1658, másodszer Debrecen 1664.) Ez volt előadásainak vezérfonala s diákjai tankönyve. Hogy e nehéz elvont studiummal is hatott tanítványaira, meggyőzően bizonyítja a debreceni kiadás előszava. Munkáját a Coetus a maga költségén nyomatta

ki Debrecenben, ezért ajánlja szeretettel e művét hűséges tanítványainak a nagy professzor. A mű tárgyalása, kátészerű, kérdésekbe foglalt.

Az európai kultúráért való hősi erőfeszítés nagyszerű példája ez a mű: míg a város és az egész magyarság a török pusztítások, német dúlások szörnyű viszonyai között sínylődött, a Kollégiumban nem aludt ki az európai szellem és filozófia lángja s a barbár életküzdelemben egy kis magyar diákközösség az emberi értelem autonómiáján tőprengett s az emberi gondolkozás magaslatain járt.

Descartes hatása Debrecenben csak a következő XVIII. században jelentkezik erőteljesebben. (Szilágyi Tönkö Márton, Maróthi György, Hatvani István.) Erdélyben Apácai Csere János hirdeti a cartesianismust és Ramus logikáját.

Irodalom.

Zsigmond Ferenc: A debreceni ref. kollégium története. D. 1937. 67—74. l.

Erdélyi János: A bölcsészet Magyarországon. Filozófiai Irók Tára. Bp. 1885. 147—150. l.

Örvendi Molnár Ferenc:

Műve címe: *Lelki Tárház, avagy az Ó és Új Testamentum Canonicus könyveinek rövid Summái, mellyek magyar rhytmusokba foglaltatattak és egymódú nótára szabattak* Örvendi Molnár Ferenc akkori Debreczeni Deák által. Debreczenben. Nyomtatta Karancsi György 1666.

E 200 lapnyi (16°) terjedelmű könyvecske a vallásos korszellem sajátos terméke. A biblia versbeszedett tartalmi kivonatát adja — amint az előljáró beszédben írja — a Szentírás „könnyebb úton való megfogásának és azokban való dolgoknak elmémben való megtartásának okáért“. Írója volt jászberényi rektor, később szalacsi lelkész, a híres *Martonfalvi György* professzor tanítványa. Művét eredetileg teológiai tanulmányaihoz kompendiumnak, emlékeztetőnek szánhatta. Egy

kecskeméti polgár áldozatkészségéből jelent meg a mű, azért neki ajánlja előszavában.

Száraz, költőietlen, sőt irodalmon kívüli alkotás ez — írójának a színesebb részletek kiválasztásához, alakításához semmi tehetsége, tartalmi vázlatait oly rövidre fogja, hogy a biblia ismerete nélkül nem lehetne őket megérteni. Verselése a XVI. század bibliai epikájának szólamokból építő, szabad tagoló versformája. A török és német pusztulások szörnyűségei között a biblia erőforrásaihoz menekülő magyar lélek megható bizonyítéka ez a mű is. A közölt rész a zsidók babiloni fogságból való szabadulását adja elő, ügyes összefoglalásban.

Jellemző, hogy Máté evangéliumát is csak 28, Márkét 16 versszakban tárgyalja.

A kötött forma nem költői igényt jelent itt, hanem a kor szokása szerint csupán az emlékezetben tartásra, rögzítésre szolgál.

Losonczy Hányoki István, nagykőrösi rektor, Debrecen neveltje is ilyen módon szedte versekbe később mindentudó kis tankönyvének anyagát, a *Hármas Kis Tükörben* (1775). Egy évszázadon át ez volt a ref. magyar népiskola szinte egyetlen tankönyve. Verses szótárak, földrajz, gazdasági szakkönyvek Debrecenben is jelentek meg.

Köleséri Sámuel.

1672-ben lett debreceni lelkész, 1681-ben esperessé és egyházkerületi jegyzővé választották. 1683-ban halt meg Debrecenben.

Debrecen egyik tudós ref. lelképásztora, korának jeles egyházi szónoka volt. Több teológiai műve, imádságos- és prédikációs kötete maradt ránk, legjelentősebb az *Arany Alma* c. beszédgyűjtemény. (1673.)

Köleséri Sámuel Nagyváradon született (1634), tanulmányait is ott, majd három évig külföldön végezte; Hollandiában és Angliában. Itt ismerkedett meg a puritánizmussal; leideni professzorának *Coccejus*nak lelkes hívévé lett hazájában is. Hosszabb ideig volt szendrői, majd tokaji pap. A protestánsüldözések elől menekült Debrecenbe; itt még a város önkormányzata s a Habs-

burg-uralomtól való viszonylagos függetlensége miatt könnyebb volt a reformátusság sorsa.

Köleséri debreceni működése az ellenreformáció leg-sötétebb korára, a „gyász-évtizedre“ (1671—81) esik, mikor a Kollonics-rendszer irtó hadjáratot indított a nemzeti ellenállás szellemével összeforrott protestantizmus ellen. A protestáns lelkészek százaira mondta ki a pozsonyi rendkívüli törvényszék a halálos ítéletet, azzal a szándékkal, hogy a megfélemlített egyházi vezetők hitüket megtagadva magára hagyják gyülekezetüket s az elárvult nép beleolvad majd az uralkodó egyházba. Az állhatatosakat várfogságra ítélték, azután gályákra adták el vontató rabszolgának.

Köleséri itt közölt beszéde a lelkiismereti szabadság apológiája és a térítő erőszakosságok elleni tiltakozás. Méltán bélyegzi meg a Békesség Fejedelme nevével való visszaélést, az elvakult fanatizmus kegyetlenségeit s ennek szomorú következményét: a lélek lenyűgözéséből eredő képmutatást. Hangja mérsékelt, nyugodt, kerüli a célzásokat a kor szomorú viszonyaira.

Bibliai példái, idézetei meggyőzően igazolják alap-eszméje evangéliumi igazságát.

Szentpéteri István.

Szentpéteri István a régi ortodox kálvinizmus zord szigorúságú egyházfegyelmének jellemző képviselője. Életéről keveset tudunk, születése és halála évét sem ismerjük. A XVII. század második felében s a XVIII. század elején élt. A Kollégiumban nevelkedett, Martonfalvi György tanítványa volt, később köztanítói és contrascribai állást viselt. Kecskeméti rektorsága és németországi egyetemi tanulmányai után mint túrkevei, hajdúnánási, majd hosszabb ideig mint büdszentmihályi lelkész működött. 1709-ben állásából elmozdította a közzsinat.

Több harcias hitbuzgalmi írása van a tánc, a részegség és az istenkáromlás bűnei ellen. E munkák 1697—1698 és 99-ben jelentek meg Debrecenben. Érdekes kor- és egyháztörténeti dokumentumok. A tudós idézetekkel, bibliai vonatkozásokkal túlterhelt könyvecskék aligha

lehetek népszerű olvasmányok. Érvelését a skolasztika hajszálhasogató módszerével tagolja, pontokba gyűjti, igazolja. Mint Méliusz, ő is szívesen hivatkozik középkori egyházatyákra. A tárgyalás csupa feddés, dorgálás, elrettentő példák felsorakoztatása. Nehézkes fejtegetéseit gyakran kísérik megbotránkozó felkiáltások és elszörnyedések. Stílusát olykor jó népies zamatú erőteljes mondások fűszerezik. Az emberi ösztönök iránt nem ismer elnézést; a *Tántz pestise* előszavában eldicsekszik, hogy gyülekezetéből kiirtotta az azelőtt divatozó táncot.

Merev és szigorú erkölcsi elvei a régi Kollégium kemény fegyelmi szabályaival teljes összhangban állanak. Táncot, zenét, részegséget, káromkodást, esküdözést nem tűrt a régi Kollégium, e vétkekre kemény büntetéseket rótt ki a diáktörvénytörvény, a Sedes scholastica.

Az egyéniség gúzsbakötözése, a vallásos világnézet szigorúsága alakította ki a Kollégiumot századokig jellemző rideg, „lugubris“ hangulatot, mely Kazinczy és Kölcsey szemében a „debreceniség“ legellenszenvesebb vonása volt.

A puritán nevelés nyomása, a vaskalapos pedantéria uralma alól csak lassan, a felvilágosult korszellem hatása alatt szabadult fel a tanulóifjúság.

Közben a szabadságraajongó kitűnő tanítványok közül többen lélekben meghasonlottak, vagy külsőleg is szakítottak a Kollégiummal. (*Pálóczi Horváth Ádám, Márton István, Fazekas Mihály, Csokonai, Kölcsey és Arany.*)

Maróthi György.

Minden idők egyik legnagyobb tanáralakja. A Kollégiumban volt professzor (1738—1744), hatása azonban az ország valamennyi iskolájára kiterjedt egész a XIX. század derekáig. Ünverzális tehetség, iskolaszervező (*Methodus*), nevelő, jeles tudós, kivált a számtanban (*Arithmetika*), de az elméleti zenében is. Nemes jellemű humanista, akiben erős nemzeti érzés párosult a klasszikus műveltséggel. A debreceni Kollégiumi Kántus megalapításával (1739) a hazai magyarnyelvű összhangzatos énekítés első szervezőjévé lett, összhangzatos zsoldár-

kiadása is (1743) első minden magyarnyelvű összhangzatos énekkari könyv között.

E munka külön jelentősége, hogy szerzője néhány Zsoltár harmonizálásánál már szakít azzal az ősi gyakorlattal, hogy a vezető dallam a harmadik, a tenorszólambasik (tenorpraxis). Maróthi a vezető dallamot már a legmagasabb hangrégióban mozgó discantusban helyezi el s ezzel a mai összhangosítás általános módjára ad először példát. Született 1715-ben, meghalt 1744-ben.

Közli *D. Dr. Nagy Sándor*.

Irodalom.

Dr. Nagy Sándor: A debreceni ref. főiskolai énekkar (Kántus). 1739—1938. Hajdúhadház 1938.

Hatvani István.

A „magyar Faust“ életét és működését újonnan felfedezett latinnyelvű önéletrajzából jól ismerjük, annál kevésbé tudományos munkásságának értékét és jelentőségét — előadásai kéziratának hatalmas kötegei feldolgozatlanul hevernek a kollégiumi Nagykönyvtárban.

Alakjáról eloszlott a misztikum, a babonák nehéz köde, emberi jellemét éppen azért annál tisztábban látjuk kora debreceni miliójében. A Kollégiumban tanul a rimaszombati szegény könyvkötő fia, papnak készül, 1747-ben a bázeli egyetemen a teológia doktorává avatják. A polihisztor-tudós valóban mindenekelőtt teológus volt: a természetben is Isten hatalmát és dicsőségét kutatta.

Betekintett a természet titkaiba is, növénytant, fizikát, anatómiát tanult már Bázelen, holttesteket boncolt s két év alatt mintegy magánúton elsajátította az orvostudományt is, sőt a kórházakban orvosgyakorlatot is szerzett. Hároméves külföldi tanulmányútja után 31 éves korában ül a kollégium katedrájába. Munkaköre, tevékenysége bámulatosán sokoldalú: matematikai, bölcséleti, fizikai, jogi, teológiai előadásokat tart, orvosi gyakorlatot folytat, (nagy híre volt gyógyításainak, külföldről is voltak fejedelmi betegek) iskolai kórházat alapít, a könyvtárat igazgatja, tudományos műve-

ket ír és vagyont gyűjt. A latinnyelvű tudományosság képviselője volt, ilyen művei révén külföldön is ismertté lett neve. 1749—1786-ig, haláláig volt a Kollégium professzora. Élete végét a küriarchia hatalmaskodása keserítette meg.

A nevéhez fűződő mondakör híres és úttörő kísérleti fizikai előadásai és eredményes gyógyításai révén került forgalomba már élete végén — a Faust-mondára emlékeztető diákos tódítások ezek inkább, mint a naiv néphit alkotásai. A voltairiánus diákság a kegyes tudósról bosszúból is terjesztette e mende-mondákat s ezek széleskörben elterjedtek s bekerültek a kéziratot gyűjteményekbe is.

Hatvani István kegyeséletű, istenfélő tudós volt — ilyennek ismerjük meg őt teológiai munkájából, hiveinek, tanítványainak szánt népszerű traktátusából, az *Urvacsorára tanító könyvecskéből*, valamint nemes emberi dokumentumából, végrendeletéből is. Hűségese szeretettel viseli szívében iskolája sorsát — 1000 rh. forint pályadíjat alapított latin nyelvű értekezések jutalmazására.

Az utókor Arany János Hatvani c., kis remekművéből ismeri leginkább a debreceni tudós alakját, ez egyben kiemeli őt a kortársak babonás köztudatából. Ilyen értelemben ábrázolja őt Nagy Sándor dr. kollégiumi professzor szép dramolettje a *Hatvani* is (1941.) A Hatvani-mondák másfél századon át mind a mai napig a kollégiumi diákság élő hagyománykincséhez tartoznak.

Irodalom.

Dr. Lósy-Schmidt Ede: Hatvani István élete és művei. 1718—1786. I. Debrecen 1931.

Németi Pál.

Németi Pál a latinnyelvű lírai költészetnek nemcsak a Kollégium diákköltészetében legjelesebb művelője, hanem az egyetemes újlatin költészetben is kimagasló képviselője. 1758—1783-ig élt Debrecenben. Az egyszerű debreceni szabómester fia a Kollégiumnak valóságos csodadiákja lett. Szilágyi Sámuel püspök személyesen képezte a tudományokra és költészetre. Már az iskolában

sajátjává tette a héber, görög, latin, német és francia nyelvet. A Kollégium diákköltője pompás latin alkalmi ódáival nagy hírnévre tett szert. Tanulmányai végeztével *Teleki József gróf* fiai mellé kérte fel nevelőnek. Három évig élt a nagyműveltségű család körében, míg 25 éves korában, legszebb ifjúságában a halál tragikus hirtelenséggel kettétörte költői pályáját.

Németi Pál verseit diákkorában, 18—21 éves fejjel írta, mégis bámulatos tökéletességre vitte a latin versírást. Versei vérbeli költői alkotásai, személyes érzéseket zeng lantja, sőt az utánérzést is megkapó közvetlenséggel fejezi ki. Távol áll költészete az újlatin poézis nagyrészenek hideg téma-jellegétől, sablonos klasszikus barokk-ratorikájától és mitologizálásától. Üde fiatalos temperamentum árad el versein; a latin stílus nemes tisztaságát a verselés virtuóz könnyedsége teszi művészi hatásúvá. Sohasem válik a nagy klasszikus minták pusztá utánzójává.

Kortársai csodálattal néztek fel rá s korai halálát megrendülve siratta a Kollégium és több diák-poéta. Költészete és szelleme évtizedeken át ihlette a Kollégium verselőit. A 15 évvel fiatalabb Csokonai is az ő nyomain járt, mikor latin üdvözlő verseit írta.

Németi verseit *Péczely József*, a nagyérdemű irodalom-pártoló professzor mentette meg a feledéstől s adta ki 1830-ban a diáksereg buzdítására. Címe: *Carmina Pauli Németi. Debrecini 1830.*

A közölt szép költemény tiszta líra: üde természeti képekkel ragad meg, majd Debrecen után érzett honvágya csendül meg megható, őszinte hangon. A Szamos partjának festői szép vidékéről szeretettel és hálával gondol városára, az Alma materre; vágyódását még inkább fokozza az, hogy Phyllise is Debrecenben van. A klasszikus hatások és a személyes élmény megkapó harmóniába olvad benne. A költemény versformája is lírai: metrum Asclepidum quartum.

Irodalom:

Varga László: Németi Pál, a debreceni Kollégium latin diákköltője. Tisza István Tud. Társ. I. o. kiadv. Debrecen 1940.

Szilágyi Sámuel.

Voltér úrnak Henriása.

magyar versekben frantzia nyelvből fordítottott a Tizán-túl lévő reformátusok' districtusának néhai nagy érdemű superintendensi idős' Szilágyi Sámuel úr által.

Posonyban Fűskúti Landerer Mihály költségével és betűivel, 1789.

A fordítást *Piskárkosi Szilágyi Sámuel* püspök 1784-ben készítette — fia, ifj. *Szilágyi Sámuel* Bihar és Szatmár megyék táblabírája adta ki és látta el bevezetéssel. Igen sokra tartja ezt a fordítást — szerinte apja megmutatta azt, hogy a mi nyelvünket a francia „sem az ékes, sem a bölcs szólásnak formáiban felül nem haladja“ s az olvasók látni fogják, hogy a magyar versek „nemcsak hogy utólérik, de némely helyeken felül is múlják az eredetit“.

A mű felvilágosult szellemű „előljáró beszéd“-ét, *Nagy Frigyes* porosz király bevezetését, fia fordította le. Ebből is közlünk összefüggő részleteket — ezek erősen megvilágítják a mű tárgyát, célzatát, s közvetve a debreceni írók meleg rokonszenvének okát is: a vallásos vakbuzgóság elfajulásainak, a vallásüldözésnek, kemény bírálatát s a felvilágosult türelmesség és emberszeretet magasztalását, azt az új korszellemet, melytől az üldözött magyar református egyház sorsa jobbrafordulását várta.

A *Henriade*-ot *id. Péczely József*, a franciás műveltségű komáromi ref. lelkész, a debreceni Kollégium másik kiváló neveltje is lefordította 1786-ban. Műve hat év múlva második kiadását is megérte. Szilágyi híven tolmácsolja Voltairet, nyelve mégis magvasabb, erőteljesebb, mint Péczelyé: Péczely verselése viszont jóval fejlettebb, nyelve is könnyedébb, simább, viszont az eredetit gyakran változtatgatja, s jelentősen kibővíti. Mindkét író nyelvünk fejlesztésének nemes becsvágya sarkalta a sokrattartott francia eposz klasszikus stílusának visszaadására.

Irodalom.

Vende Ernő: A Henriások. Egy. Phil. Közl. 1899. évfolyam,

Tóth Emőke : Voltaire Henriadeja és a magyar irodalom. Szeged, 1933. (Disszertáció.)

Némedi Lajos : Péczeli és Szilágyi Henriade-fordítása.

Adalék a XVIII század magyar stílustörténetéhez. Debrecen 1936. Bertók Lajos kiad. (Különlenyomat a *Pallas Debrecina* c. emlékkönyvből.)

Varjas János.

Varjas János a Kollégiumban a keleti nyelvek és a zsidó régiségtan tanára volt 34 esztendőn át (1752—86). A népszerű professzort diákjai tréfásan „Verjes Jénes”-nek becézték maguk között az ő hirhedt „egyhangú” versei módján. Mulatságos példái ezek annak a mesterkedő verselő modornak, mely a kollégiumi „poetica classis” rigmusfaragó diákjai s néhány nagyratartott korabeli verselő (*Gyöngyösi János, Édes Gergely, Kovács József, Gáti István*) igénytelen lantján egész költői iskolává fejlődött. Különösen Debrecenben volt népszerű a rokokónak ez a furcsa provinciális változata, a „paraszt rokokó” agyafurt, játékos formái. Különös maliciával éppen *Kazinczy* adta ki másodjára Varjas idézett munkáját; talán éppen önmagával akarta kigúnyolni s lehetlenné tenni ezt az izléstelen verselő ügyeskedést. „A nyelvünkben lévő sok e-hang pirulásra kényszerít, — írja a mű előszavában — dicsekedés helyett szégyenkezünk kell, hogy illy undok fajzatot szülhet nyelvünk”

A jókedvű *Szilágyi Sámuel* püspök már értett Varjas nyelvén, mikor e rövid válasszal küldte vissza barátja kéziratát: „Lúdhúst szúrjunk, úgy újuljunk!”

Kazinczy izlésnemesítő hadjárata hamar leszorította ezt a fiúbántó verselést az irodalom alá.

A diákköltészetben s a kéziratot gyűjteményirodalomban még hosszú ideig burjánzik ez a mesterdalnokokra emlékeztető primitív és öncélú formakultusz, mely játékoságával annyira tetszett a fejletlen izlésű olvasóknak.

Irodalom.

Kazinczy Ferenc kiadása: Magyar Régiségek és Ritkaságok. Pest 1808, *Zsigmond Ferenc*; i, m, 28—31. l.

Domokos Lajos Fénelon-fordítása.

Domokos Lajos (1728—1803) debreceni főbíró, a korabeli egyházi és országos politika egyik vezéralakja volt. Nagy eréllyel és tekintéllyel irányította egyháza és városa ügyeit és a Kollégium iskolapolitikáját, utóbbit mint a főiskola főgondnoka. Kemény küzdelem árán a világi urakat juttatta túlsúlyra az egyházi életben *Sinai Miklós* papi pártjával szemben. Domokos tudós hajlamú, külföldet járt, sokoldalú műveltségű férfiú volt. Felvilágosult, reális szelleme valóságos rendszerváltozást jelentett: a Kollégium egyoldalú humanista tanításmódjával való szakítást, a természettudományok és a magyar nyelv felkarolását. Úttörő kísérlete 1795-ben a magyarnyelvű tanítás általános bevezetése a Kollégiumba — ezzel az összes hazai iskolákat, sőt a pesti egyetemet is megelőzte a debreceni főiskola.

Mint író is szolgálta felvilágosult eszméit. 1781-ben egy II. Józsefet dicsőítő szabadszellemű röpiratot fordított magyarra *Alom II. Józsefről* címen.

A kor legnépszerűbb könyvét, Fénelon állambölcseleti regényét *Haller László gróf* (1755) és *Zoltán József* (1753, megjelent 1783) Télémaque-fordításai után harmadiknak ő szólaltatta meg magyarul. Domokos azonban már elkésett a fordítással, kiadására nem is került sor s a maga kedvtelésére fordított mű így kéziratban maradt. 1782-ben kezdte, s csak 1802-ben fejezte be.

Előszavában fordításának elveit fejtegeti. Meg akarja mutatni, „miképpen kell az idegen nyelveket a maguk ruhájából egészen levetkeztetni és a miénkbe öltöztetni. Akkor tetszik meg mi az igaz magyarság, fél nyelv-e a magyar, vagy egész és ha nem egész, sok híja van-e vagy kevés?”

Domokos valóban hű marad elveihez, a Fénelon finom, elegáns és hajlékony stílusát jó nyers magyar zamattal, teljes szabadsággal adja vissza. A nyelv és stílusújítás minden faját elveti, mert benne a tiszta és helyes magyarság megrontását látja. Ez a nyelvi álláspontja érvényesült a *Debreceni Grammatikában* is, melynek ő volt egyik szerkesztője. *Kazinczyt* s a korabeli „nyugatos” költészetet mereven elutasítja, a neológusok

esztétikai és stilisztikai szempontjai nem számítanak előtte. Kazinczy benne látja leginkább megtestesülve „Debrecen puritán makacsságát“. A kifejezéssel azonban Domokos is küzdött; a deák szavakat megtűri, sőt sokszor a francia eredetét is kiteszi a nehezkesebb vagy pontatlanabb magyar kifejezés mellé.

Az itt közölt első szemelvényben Mentor a vidéki „természeti“ élet örömeiről, s a városból vidékre telepített földművelő nép boldogulása feltételeiről beszél (szabadság, kevés, de jó törvény, méltányos, csekély adózás, béke és biztonság), a másokban Telemek a háború kegyetlenségeit kárhoztatja a felvilágosult humanista eszményi álláspontján.

Mindkét részben a közszabadságot elnyomó abszolút monarchia burkolt bírálata rejlik, mint korszerű célzatosság.

Irodalom.

Molnár Ágnes: Debreceni arckok a felvilágosodás századából. Bp. 1939. Szerző kiadása.

A Debreceni Grammatika.

A reformkori szellemi megújulás irodalmi előkészítésében a nyelvújítás a legfontosabb tényező. A nyelvújítási harcban Debrecen volt az újítók ellenzéke, az orthológusok fellegvára; a nyelvi konzervativizmus kánona a Debreceni Grammatika lett. Nem véletlen ez a magatartás, hanem Debrecen lényének alkatából következik. Debrecen a maga nyelvét mindig hamisítatlan magyar nyelvnek érezte, magyar észjárása hű kifejezőjének tartotta s kevéssé látta szükségét a nyelvi reformnak. Ez a tiszta magyarsága s minden idegennel szemben való bizalmatlansága vezeti a nyelvújítás elleni állásfoglalását.

A D. G. főleg *Földi János* kiváló értékű nyelvi dolgozatain alapul, mellyel a *Görög—Kerekes*-féle nyelvtanpályázaton első pályadíjként 26 aranyat nyert. Debreceni pályabírái (*Benedek Mihály, Domokos Lajos, Gál András* és *Szikszai György*) a pályázatra érkezett öt műből egy nagyterjedelmű egésszet szerkesztettek, mely 1795-ben

Bécsben jelent meg. Nyelvünk első tudományos rendszerezése ez. A szerkesztők ugyan nem voltak képzett nyelvészek, de jó és bő forrásokból dolgoztak s az addigi nyelvkutatás kérdéseiben tisztán láttak. A leíró rész sikerült, a magyarázó annál kevésbé. A finnugor rokonságról még nem tudnak, a zsidó nyelvhasználat téves eszméjétől ők sem szabadok. Ezzel szemben számtalan találó szabály bizonyítja az élő nyelv helyes megfigyelését. Az úttörő vállalkozás után könnyű volt a rendszert a meginduló nyelvtörténeti kutatások eredményei nyomán tökéletesíteni, továbbépíteni az utódoknak.

Kazinczy és köre gúnnyal és lekicsinyléssel szólt mindig róla (Lev. II. 421, 446, III. 386., XII. 255): „nyomorult munká“-nak tartotta s elítélte a szerkesztők valóban különös eljárását, t. i. hogy „mások sok esztendei studiumokból“ írták művüket.

Szemelvényeink jellemző képet adnak a D. G. irányelveiről, tévedéseiről és erényeiről. A népi hagyományok ereje és tisztelete, az újítások ellenzése, igazi debreceni alkotássá teszi a művet. Még a deák szavakat is szívesebben megtűri, mint az „újonnan koholt szokatlan szókat“. A bevezetés nyelvünk elidegenedésének, megromlásának okaira mutat rá, majd hitet tesz a nép tiszta magyar beszéde, az élő nyelv szokás érvénye mellett. *Csokonai* is ezt vallotta: „Keressétek fel, a rabotázó együgyű magyart az ő erdeiben, hányjátok fel a gyarló énekeskönyveket, a veszködő prédikátorokat... hallgassátok figyelemmel a danoló falusi leányt: akkor találtok rá Árpád szerencsi táborára...“

A rendszeres tárgyalásból vett részek rávilágítanak a D. G. tévedéseire (a debreceni *-ódom*, *-ödöm* visszaható alak mint passzívum), ma már szinte mulatságos délibábos szófejtő eljárására; végül néhány helytelen új szónak éleselméjű bírálatát olvassuk.

A D. G. szintén rossz hírbe került Kazinczy révén az utókor előtt, ma már tisztán látjuk azonban úttörő érdemeit is.

Kazinczy nyelvújításából is bizonyára elvetett annyit az utókor, mint a D. G.-ből a nyelvtudomány.

Irodalom.

Törös László : A D. G. vitás kérdései. Pap Károly-Emlékkönyv. D. 1939.

Tolnai Vilmos : A nyelvújítás. A Magyar Nyelvtudomány kézikönyve. II. kötet, 12 füzet. Bp. 1929.

Földi János.

Földi János (1755—1801) a debreceni „fűvészipóéták“ és tudósok baráti körének (Csokonai, Fazekas Mihály, Diószeghi Sámuel) tanítója és irányító szelleme volt. Munkássága sokoldalú és termékeny : költői, nyelvészeti és természettudományi. Mint árvafiú, 11 évig tanult a Kollégiumban (1773—1784) sanyarú viszonyok között. Pesti egyetemi évei alatt szoros kapcsolatba került a magyar íróvilággal, *Kazinczy* kassai folyóiratainak (*Magyar Museum, Orpheus*) is buzgó munkatársa volt verseivel és fordításaival. 1791-ben a Debrecenel szomszédos Hajdúhadházon telepedett le mint orvos. Házassága révén szoros kapcsolatba került Debrecen íróival; *Veszprémi Istvánnak*, a tudós debreceni főorvosnak a leányát, Juliskát vette el, szoros baráti és rokoni kapcsolatba jut *Diószeghi Sámuellel* és *Fazekas Mihálylyal* is. Családi élete igen boldogtalan volt; visszavonult életében csak a tudomány szeretete és művelése adott vigaszt. Tüdőbaja korán, 45 éves korában sirba vitte (1801). Hadházon temették el kedves akácfái alá.

Földi tanult és jóízű költő, bár inkább utánzó, mint alkotó tehetség. Elméletben és gyakorlatban szakértője a verstechnikának; különösen a rímes-időmértékes versformákat szerette, ezek az ő példái nyomán honosodtak meg nálunk. *Csokonai* ízlése kifejlesztésében neki van legnagyobb érdeme, tőle tanulja ez a költői lángelme a nyugati dallamos versformákat és a rokokó-ízlést, melynek irodalmunkban legnagyobb mestere lett.

Közölt versei közt az „*Ényim Juliska*“ címűt eljegyzése után írta, a formás versből öröm és boldogság sugárzik. Formája egészen ritka : ionicus a minori (Örömmnek gyönyörű hajnala tetszik : U U — — | U U — — U U — — |). „*Az én sírhalmom*“ megtört, szomorú életé

nek megható hattyúdala. Sikerült műfordításai (*Anakreon, Horatius, Catullus*) nagy gonddal készültek; szép és értelmes magyarsággal fordít s mégis eltalálja a klasszikus hangot.

Mint nyelvész, sokat fáradozott nyelvünk kiművelésén, rendszerezésén, tisztázásán. *Magyar Nyelvkönyv* című díjnyertes munkája a *Debreceni Grammatika* alapjává lett. A magyarnyelvű természettudomány meg-alapítása, szókincse kifejlesztése terén úttörő érdemei vannak. (Állattan, növénytan.) A *Füvészkönyv* írói is az ő útmutatásai nyomán haladnak.

Irodalom.

Földi János költeményei. Kiadta és bevezette dr. *Mixich Lajos*. Régi Magyar Könyvtár 25. sz. Bpest, 1910.

Bessenyei György: Debretzen Siralma.

Bessenyei György nem Debrecen írója, hanem a szomszédos Szabolcs és Biharé, de leíró költeményét, mely az 1802. június 11-i debreceni nagy tűzvész hatása alatt keletkezett, mint a város életére nevezetes irodalmi dokumentumot kivételesen fel kellett vennünk ebbe a gyűjteménybe.

Az 1802-i borzasztó tűzvésznek áldozatul esett a város háromnegyed része, leégett a kéttornyú híres Veres-templom (melyet *Gvadányi* is emleget a *Falusi Nótáriusban*), tornyából lezuhant I. Rákóczy György nagy harangja, elpusztult a Kollégium nagy része — a könyvtárt sikerült a diákok hősieis áldozatkészségével megmenteni —; elhamvadt Csokonai háza, virágoskertjével, magakészítette rózsalugasával s terebélyes öreg bodzafájával együtt.

Bessenyei műve terjedelmes, 1330 alexandrinus-versből álló leíró és bölcselkedő, ú. n. tanköltemény. Irodalmi mintája *Voltaire*nek az 1755-i lissaboni föld-rengésről írt tanító költeménye volt.

A költeményből csupán rövid szemelvényeket közölhetünk *Harsányi István* kiadása nyomán (Irodalom-

történeti Közlemények 1923. évf. II. füzet, 54—82. l.).

A tűzvész mozgalmas leírása élénk alkotóképzeletre és jó költői kifejezőerőre vall. Nyelvében népies ízek vannak, szemlélete is friss, — kár, hogy e sikerült részek a terjedős elmélkedések között szinte elvesznek. A város gazdagságának jellemzése is érdekes kortörténeti adalék: a saját zsirjában fulladozó parlagi magyar világ képe.

A költemény nagyrészt a tűzvész hatására feltámadó eszméket fejtegeti az isteni gondviselésről, az embernek Istenhez, a világhoz és a természethez, a jónak a rosszhoz való viszonyáról. Oktatja olvasóit, hogy hitüket ne rendítse meg az ilyen szerencsétlenség. Isten világának rendjében áldás és csapás egymást váltogatják. Nem az egyes eseteket kell néznünk, hanem az egész teremtest, s úgy kell itélnünk a lét főokáról: Istenről. Buzdít a szerencsétlenül jártak felségélyezésére és a jó cselekedetekre. Felvilágosult humanizmusa elítéli a háború pusztításait s fájdalommal gondol arra: „mennyi kincset adnak a verekedésre, ország dülésára és emberölésre“, — mit lehetne ebből építeni, segíteni, hány embert boldoggá lehetne tenni?

A költő kétségek közt vergődő lelkére is jellemző fényt vet e költemény.

Budai Ézsaiás.

Budai Ézsaiás (1766—1841) a Kollégium legnagyobb professzorai közé tartozik. Európai hírű tudós, a göttingai egyetem bölcsészeti doktora és hittudományi díszdoktora, az Akadémia tiszteletbeli tagja. 1797—1821-ig működött a Kollégiumban, mint történelem-, majd teológiai tanár. 1822-től haláláig a tiszántúli egyházkerület püspöke.

Budai Ézsaiás és testvérbátyja, *Budai Ferenc* a magyar nyelvű nemzeti történetírás úttörői, debreceni tanártársaikkal, *Sárvári Pállal* és *Ercsei Dániellel* együtt a nemzeti nyelvű tudományosság nagyérdemű alapvetői. A Kollégiummal e téren úttörő jelentősége van nemzeti művelődésünk történetében.

Háromkötetes nagyműve: „*Magyarország történetiája*“ (1805—1812) az első tudományos alaposságú magyar-

nyelvű történelmi mű. Elsősorban tanítványainak írta, hogy megkímélje őket az addig szokásos fáradságos és meddő jegyzetírástól, s magyar nyelven, hogy a nemzeti tárgy megértését mindenkinek lehetővé tegye. Mint egy másik műve előszavában kifejti, tanítványainak nem emlékeztetét akarja terhelni, hanem ítélőképességét fejleszteni. Nemcsak nevelői, hanem tudományos szempontjai is emelkedett szellemre vallanak. Szintetikus látásra törekszik, mint a mai történetírók. Az irodalmat, mint a korszellem történeti dokumentumát sokra értékeli. Oknyomozó módszerrel, nagy tudományos apparátussal dolgozik, előadása mégis világos és egyszerű. Rendszerezésének elvei is önálló és tiszta látásra vallanak.

Mégis úgy látjuk ma, hogy elvei megvalósítása kevésbé sikerült a gyakorlatban. Jellemző ereje csekély, az eseménytörténetnél egyebet alig ad, s ezt is túlhalmozza adatokkal; a szélesebb művelődéstörténeti alapvetés is hiányzik. Az uralkodó korszakot, a világtörténeti háttért nem emeli ki. Még különösebb az uralkodóhízzal szemben való aulikus magatartása. E reakciós korban kritikai szellemű objektív nemzeti történetírás nem fejlődhetett ki, a cenzura a szellemet is béklyóba verte, a tankönyvekben pedig fokozott óvatosságra volt szükség. A tudós tehát jobb meggyőződése ellen megalkuvásra kényszerült s műve megjelenése érdekében, — azonban tanítványai kéziratossá jegyzetei előadásairól más képet adnak s már protestáns-kuruc pártállásra vallanak.

A könyvben különösen mostoha elbánásban részesülnek a reformáció és a nemzeti valláspolitikai küzdelmek, valamint a Rákóczi-szabadságharc. Itt szembetűnően kerüli az okok mélyebb kutatását.

Nemzeti és református történetiszemléletet tehát hiába keresünk a nagy református tudós munkájában.

A Magyar Fűvészkönyv és az Orvosi Fűvészkönyv.

A debreceni Fűvészkönyv irodalmi és nyelvi vonatkozásban is igen figyelemreméltó alkotás, szaktudománya területén pedig úttörő jelentőségű mű: az első magyar növényrendszertan és morfológia, a magyar növénytani

műnyelv megalapítója. E tudományos növényhatározó magyar tolmácsolása *Linné* rendszerének (a *Systema Vegetabilium* 1774) A növényneveket *Földi János* útmutatásai és irányelvei szerint állították össze tudós szerzőik: *Diószeghi Sámuel* debreceni ref. lelkész és esperes (1760—1813) és sógora, *Fazekas Mihály*, a jeles debreceni költő, a Kollégium pénztárosa (1766—1828).

E két férfit nem élethivatásuk, hanem hajlamuk és életviszonyaik tették természettudósokká.

Diószeghit már a Kollégiumban a legjobb matematikusnak tartották, a természettudományokkal is szeretettel foglalkozott. Két évig tanult a göttingai egyetemen, itt papnak készült, de szívesen foglalkozott orvosi- és botanikai tanulmányokkal is az itteni kitűnő természettudós professzorok (főleg *Gmelin Frigyes*) ösztönzésére. Itt ismerte meg *Linné* rendszerét. Hazatérve Hajdúnánáson 4, Bősörményben 10 évig lelkészkedett. 1803-ban hívták meg szülővárosába, Debrecenbe lelkésznek. Kedves tudományszakjába egész odaadással és gyönyörűséggel merült el fűvésztársaival és költőbarátaival, *Fazekas Mihállyal*, *Földi Jánossal*, *Szentgyörgyi Józseffel* és *Csokonai Vitéz Mihállyal* együtt.

Fazekas autodidakta volt a fűvészkedésben. Háza szép kertjében ültetgette, ápolgatta ritka palántáit, virágait. Az ő finom költői ízlésének, alapos népnyelvi ismeretének tudható be a mű másik úttörő érdeme: a növénytani elnevezések szerencsés megválasztása, e kitűnő kísérlet a magyar tudományos (növénytani) műnyelv megalapozására. Rendszerük 669 növény-nemzetség jellemzését foglalja össze. Ma már túlhaladt rajta a tudomány, tartalma is kibővült s a flórákutató lett a vezető szempont a növényhatározás helyett.

Jelentősége inkább a növényelnevezésekben van, a magyar nomenclatura megteremtésében.

A szerzők a növények elnevezésében felhasználták a régi, népnyelvi elnevezéseket (kb. 300), latin neveket magyarrá formálták (58), vagy fordítottak (24), igen sokat maguk alkottak, helyes nyelvérzékkel, népnyelvi analógiák szerint — a szóalkotás leghelyesebb módján. Az ő szavaik: *apolka*, *nőszírom*, *szíronták*, *bojtvirág*,

csillagfürt, iringó, mécsvirág, gyöngyhím, zuzmó, aranyfürt, lángvirág, csillaghúr, zsombor, gólyahír stb.

Legtöbb szavuk közkeletűvé vált, sőt költőink képzeletét is megragadták a szép növény- és virágnevek. (Tomba, Jókai, Arany.) Arany János is sokra tartotta e művet, a népi észjárás és magyar nyelvérzék szerencsés alkotását, a helyes nyelvújítás példaképét.

E művet, melytől oly sokat vártak szerzőik, nagy részvétlenség fogadta. A természettudományok művelése és tanítása csak később, 1823-ban kezdődik a Kollégiumban s a Fűvészkönyv csak ezután talál igazi megértőkre s válik a növénytan tankönyvévé országszerte. Tekintélyét több, mint félszázadon át változatlanul megőrizte.

A mű második része, folytatása is nagy munka: az *Orvosi Fűvészkönyv* (1813); ez már teljesen Diószegi műve. A Fűvészkönyv „praktika” (gyakorlati) része debreceni úttörő hagyományokban épít tovább. Méliusz *Herbáriumának* modernebb utóda: a növényeket gyakorlati hasznuk, gyógyító erejük, értékük szerint tárgyalja. De már nem ad gyógyító recepteket, kuruzslást, mint számos előde.

Ez a munka jóval kelendőbb lett testvérénél s valóságos családi könyvvé vált déd- és nagyapáink otthonában.

Irodalom.

Dr. Csűrös Ferenc: A Debreceni Fűvészkönyv és írói Debreceni ref. főgimn. értesítője, 1906—07. év. 3—45. l. (önállóan is).

Gombocz Endre: A magyar botanika története. Bp. 1936. Magyar Tudományos Akadémia. 370—385. l.

A Fűvészkönyv szerzőinek emlékéért Debrecenben és Budapesten emlékmű őrzi (a Déri, ill. a Nemzeti Múzeum kertjében).

Az 1813-i református énekeskönyvből.

A mai ref. énekeskönyv őse *Szegedi Gergely* debreceni lelkész 1569-i gyülekezeti énekgyűjteménye. Századokon át buzog a vallásos költészet forrása, sa biblia és a zsoltár

hódító hatalma együtt uralkodik a magyar református hívők szíven-lelkén. A reformátorok énekszövegeit eleinte népi dallamokra énekelték, később *Szenci Molnár Albert* zsoltárainak francia dallama kiszorította az ősi magyar melódiákat. E zsoltárok különben csak a XVIII. század derekán válnak az énekeskönyv szerves részévé.

Az énekeskönyv nagyobbik fele az 1788-i kiadás óta az alkalmi énekekből, az ú. n. dícséretekből áll. Az évszázados templomi éneklésben kiválogatódott versek mellé újabbakat is kellett írni, különösen az 1806-i új énekeskönyv számára. „Az új könyv épp Debrecenben készült — írja Németh László — Csokonai szelleme elvitathatatlanul ott van az új dícséretekben, aminthogy körének nem egy tagja is ott van a dícséretírók közt: *Budai Ézsaiás, Diószeghi Sámuel, Fazekas Mihály, Szentgyörgyi József* és *Lengyel József* — az ő élettörténetéből kitűnően ismert nevek“.

Az új énekeskönyv, mely 1921-ig érvényben volt, valóban debreceni alkotásnak tekinthető, nem csupán szerkesztési és kiadási helyénél fogva, hanem pap-szerzőik kollégiumi neveltetése révén is. E névtelen költők közül kimagaslanak költői tehetségükkel *Lengyel József* szalontaillelkész, négy évig a Kollégium professzora (38 ének szerzője), *Nagy István* böszörményi lelkész, a mély ihletű költő, *Szentgyörgyi József*, Debrecen város főorvosa, *Keresztesi József* szalacsi lelkész. Nemzedékek templomi áhítatában megnemesedett szebbnél-szebb énekek fűződnek nevükhöz; személytelenségükben is igazi költői alkotások; olykor méltók a középkor csodálatos himnuszaihoz is. A vallásos buzgóság forrósága, áhítata kap meg az egyikben, (130. d.) másutt drámai erő, kép gazdagság, művészi fokozás és kozmikus távlatokba szárnyaló monumentális pátosz, (15—77) a hit diadalmas ujjongása (19), majd a bűnbánat mély emberi hangja (164). A régi zsoltárritmus gazdag hajlékonysága s a magyar nyelv erőteljes ódon zamata, a stílus komoly robusztus méltósága, népi ízei a megszentelt hagyományok erejével összeforrva formálják ma is a magyar református gyülekezetek lelkét és összekötik a jelent és a multat.

Irodalom.

Szügyi József: A magyar ref. énekeskönyv multja. Debrecen 1910.

Németh László: A református énekeskönyv. Kelet Népe. 1941. febr. 9—11. l.

A KOLLÉGIUMI DIÁKKÖLTÉSZET ÉS A KÉZIRATOS VERSGYŰJTEMÉNYEK.

Jurátus-nóta.

Érdekesen jellemző példája a XVIII. századvégi diáknóta-költészetnek. Dallama a maga synkopás, sequentiás és pentatonikus szerkezetével tösgyökeresen magyaros, szövege fiatalos, tréfás. Valaha igen népszerű lehetett. Erre mutat, hogy *Ruzicska* is felhasználta egyik szerzeményében, aminek cigányos, sallangós cífrázatú változata *Sarasate* „Zigeunerweisen“ c. szerzeményében újjáéled. *Liszt* is feldolgozta a XIII. rapszódiajában. Népdalváltozata Bihar megye egyes vidékein még ma is él.

Közli *D. Dr. Nagy Sándor*.

A magyarnyelvű diákköltészet kialakulása. A szemelvények áttekintése.

Debrecen szellemi kultúrájának színepe nem lenne teljes a Kollégium ősi eredetű, gazdag termésű diákköltészete nélkül. Ez a kéziratos versgyűjteményekben heverő, lappangó, elfeledett „irodalomalatti irodalom“ adja meg igazán Debrecen irodalmának sajátos táji jellegét, mely átszínezi a Csokonai-korszak magasabbrendű irodalmát is.

A diákköltészet eredetét a kollégiumi *poetica classis* latin verselési gyakorlataiban nyomozhatjuk. A XVIII. század elejétől kezdve már feltűnedeznek a latin rigmusok között a magyar versek is, a század vége felé pedig magyarrá válik egészen a diákpóézis. Nagyrészt alkalmi versek ezek: a debreceni iskolai és társadalmi élet igényei és szükségletei termelték a diákpóéták köszöntő, sirató-

verseit, elégiákat, ódákat, epitaphiumokat, vizsgai verseket stb. A témák sablonáiban meglehetősen kényelmetlenül mozog a diák s csak a legjobbaknak sikerül szabadulni a bibliai közhelyektől, a siránkozó, panaszos hang unalmától és terjengősségétől, a pedáns tanáros oktató modortól, a példák száraz elsorolásától s az egyhangúan kerepelt gyarló verseléstől. A felvilágosult korszellem később felbátorítja a diákverselőket a személyes megnyilatkozásra is: egyre leplezetlenebbül beleviszik a maguk egész valóját, érzésvilágát a kezdetleges rigmusokba s a kegyes, kenetteljes hangot felváltja a tréfás, dévaj hang, mely az erotikus témákban merészen szabadszájúvá válik. E felszabadulásban éppen *Csokonai*, a diákság példátlanul népszerű poétája játszotta a legfontosabb szerepet deákos-népies verseivel, frivolhangú travesztiáival és erotikus témáival. Csokonai géniusza hamar kibontakozott az iskolai milióból, de a diáktársak és verselő utódok szemében ez a bohémlelkű szabadszájú Csokonai maradt a bálványozott mintakép. Az ő epikáját, durvábbhangú verseit másolgtatja és utánozza a diák utókor a kéziratossá válsággyűjteményekben. Erre van lelkük ráhangolva; a költészet magasabb régióiba már nem tudják követni a lángeszű költőt.

Az ilyen versek érthetőleg nem kerültek szélesebb nyilvánosság elé — már csak a rebellis politikai, felekezeti és szociális célzatosság miatt sem — de annál több örömet, szórakozást talált benne a diáktársak szűk baráti köre. Éppen ezért rendkívül jellemző képet kapunk belőlük a diáktársak ízléséről, e „közönség“ irodalmi igényeiről, a kor szelleméről és a benne végbemenő változásról. A magyar diákélet és diákszellem ősi arculatát ezek a rendkívül érdekes és eredeti „kéziratossá válsággyűjtemények“ őrzik. Híven tükröződik benne a Kollégium és a város miliője, az iskolázás teológikus-deákos hatásai (a bőséges bibliai és klasszikus mitológiai vonatkozásokban), a falusi szegénysorsú környezetből jött diákság ízlésének vaskos nyerségeiben s nyelvének, eszejárásának gyökeres magyarságában.

A Kollégium kisugárzó erejét és egész országot át-fogó hatását a diákköltészet is bizonyítja: a falusi pa-

pok, rektorok, kántorok közvetítésével leszállt a néphez s mái napig él körében, mint köszöntővers, lakodalmi rigmus vagy halotti búcsúztató. Kivételes esetben pedig felemelkedik az irodalom magaslatára, mint Csokonai csodálatos bölcselő költeménye: *A lélek halhatatlansága*.

Szemelvényeink közül az első az R 667. sz. kollégiumi gyűjteményből (89—100 l.) vett allegorikus vallásos tárgyú költemény, *Háló Kovács József* debreceni praecceptor, (Csokonai tanára) később nagykőrösi lelkipásztor 1779-ből való: „*Tejunio . . .*“ c. műve. A XVIII. századi gyűjtemények hangját, szellemét jól jellemzi ez a darab; a szerző egyháza és iskolája megpróbáltatásait panaszolja, sorsukért aggódva fohászkodik a Gondviselő segítségéért a veszedelmek idején. (Mária Terézia elnyomása.) Az egyházával, iskolájával való megható együttérzés, igaz vallásos bűnbánat és töredelem szólal meg az elégikus hangú, terjengős gyarló versezetben. Jellemző példája a debreceni „lugubris“ tónusnak.

Az allegória értelme: Egy vihardúlta völgyben szép kis erdő nőtt, fáit 1516-ban ültették (időrejtvény versben). Ebben az erdőben (= evangéliumi vallás) eredt egy tisztavízű forrás, (= az Ige kútfeje) ennek vize táplálja, öntözi a fiatal fákat (= iskolák). A forrás partjain sok hattyú kesereg, (= lelkészek, tanítók) fáin bús madarak fészkelnek (= tanulók). Az erdő dísze egy sötétlombú óriási ciprusfa (= a Kollégium). Ezt 1660-ban plántálták ide (időrejtvény versben). Megtépázták ezt is a rontó szelek, letörték sok ágát, elriasztottak sok madárkát (= diákot), de Isten kegyelméből tönkre mégsem tehették.

Az uralkodó egyház hatalmaskodásával szemben a tiltakozás csak ilyen burkolt formában szólalhatott meg.

Ugyanezen gyűjteményből való a diák-izlésre jellemző két verses találós-kérdés és egy diáknóta. A *Szívós János*-féle vidám anekdota a mesterkelt leonin-verselésnek érdekes példája (az R. 1173. sz. Zilahy János-féle gyűjteményből).

Csokonai diákkorában már a diákság legfőbb mulatója a szellemes és frivol *Blumauer*, az osztrák felvilágosodás „bohócruhába öltöztetett apostola“ volt.

Híres Aeneis-travestiája Szalkay Antal debreceni diák fordításában (1792) sok kéziratos másolatban forgott közkezen. A kifigurázott olimpusi istenekről a tréfa és a gúny hamarosan az egyházi és világi tekintélyek ellen fordult.

A diákság politikai és szociális felfogását, mely erősen rebellis (demokratikus és kuruc) színezetű, a Jókai révén híressé vált „*A kopottabb nemesekhez*“ c. vers (Kovács József műve, — lásd Jókai: *És mégis mozog a föld* c. regényében — 17 l.) továbbá a *Kondé Miklós* nagyváradai püspök halálára készült pasquillus egy részlete illusztrálja. A németek ellen szóló allegórikus vers: *Az elnyomatott jobbágyok miatyánkja* a földesurak ellen. A népköltészet iránti érdeklődést mutatja a sok népi helyzetdal és valódi népdal a kéziratos versgyűjteményekben. A közölt népdalt *Kiss Pál* nevű d-i diák másolta 1807-ben egy hódmezővásárhelyi gyűjteménybe.

A diákköltészet és a „mindenes gyűjtemények“ tárgyi és műfaji szempontból rendkívül keverték, változatosak, vaskos kötetre menne csupán a jellemző és érdekesebb darabok bemutatása is. Itt csak izelítőt adhattunk. A nagyterjedelmű s főleg debreceni eredetű gyűjteményirodalom még feltárára vár — a tárgykör kutatója *dr. otrokocsi Nagy Gábor* debreceni tanár a kéziratos kötetek számát száznál is többre becsüli. Tőle várhatjuk a gyűjteményirodalom keletkezésére, életformájára, tárgyára, forrásaira, szerzőire vonatkozó további fontos kérdések tisztázását.

Irodalom.

Otrokocsi Nagy Gábor: Református kollégiumi diákirodalom a felvilágosodás korában. Debrecen 1942, Ref. Tanárképző Intézet.

Csokonai Vitéz Mihály.

Debrecen irodalmának mindmáig legfőbb dicsősége. Az első igazán nagyszabású költői egyéniség, aki itt született, itt tanult, jórészt itt működött és itt is halt meg. Benne egyesül a felújuláskorabeli Debrecen és a felvilágosult Európa lényege, sajátos egyéni jellegű szintézisben.

Költészete mélyen eresztette gyökereit a régi Debrecen hagyományaiba s magyar népiségébe — innen nő bele

Európa szellemi éghajlatába. E debreceni hatásokat és ízlésörökséget már tisztázta a szellemtörténeti kutatás, ezért itt csak utalhatunk rájuk. A debreceni Kollégium diákmiliójében születtek meg pajzán, sőt itt-ott trágárhángú versei, innen sarjadt ki népies-diákoshangú epikája és szindarabjai, alkalmi verseinek szapora termése — anakreoni verseinek pompás zamatán is a debreceni népnyelv friss íze érzik.

Élete debreceni háttere, vonatkozásai, író társaira és a kollégiumi diákköltészetre gyakorolt ösztönző hatása megtalálható az eléggé gazdag Csokonai-irodalomban. (Sajnos, a Haraszti-monográfia éppen e szempontokból nem megbízható.)

Csokonai szelleme Méliusz koráig mutat vissza s a mi századunkig világít előre. Benne válik igazán irodalmivá Debrecen lényege. Az ősi vallásos orthodoxia nyomása ellen lázadt fel Rousseau debreceni költőtanítványa. A korán érkezett, fajából kinőtt magyar költő-génius tragédiája annál teljesebb, mert élete és műve is torzó maradt, a végzet haragja kibontakozása előtt sujtott le rá.

Mindezen okból joggal illetné meg Csokonait középonti hely gyűjteményünkben. Mégis úgy látjuk, hogy e sokszínű költészetből csupán egypár jellemző darabot közölni céltalan dolog volna. Hosszabb költemények közlését (Cs. epikája!) egyáltalán nem engedné meg e kis kiadvány szűk kerete. Így csak cím szerint utalhatunk a Harsányi—Gulyás-féle kritikai Csokonai-kiadásban könnyen hozzáférhető darabok címére a lelőhely és a jellemzési szempont megjelölésével.

A választás nem önkényes: főleg a diákok versgyűjteményeiben sűrűn szereplő s korukban igen népszerű Csokonai-darabok ezek, a debreceni ízlésörökségnek és irodalmi igénynek hú tükrei. Értékük természetesen igen egyenetlen, mint a költő kiforratlan ízlése. Jórészt Csokonai diákkori művei ezek — hiszen ekkor még alig látott túl a költő környezetén s csak lassan bontakozott ki mű-ösztöne a diákpoézis hagyományaiból.

Mindez természetesen nem az egész Csokonai — a művelt és érett költő tisztuló ízlése, felvilágosult

humanizmusa, magas esztétikai igénye csak Európát táfogó fogékony szelleméből és nemes költői kedélyéből magyarázható.

Csokonainak a debreceni népi rokokón kivirágzott formaművészete egész napjainkig mintakép és eszmény maradt a debreceni költőutódok számára. (*Tóth Árpád, Oláh Gábor, Szabó Lőrinc, Nagy Zoltán, Gulyás Pál, Juhász Géza.*)

Irodalom :

Zsigmond Ferenc: A debreceni Kollégium és a magyar irodalom. 43—50 l. Debrecen, 1940.

Molnár Pál: i. m. 31—42 l.

Horváth János: Csokonai. Egyetemi előadások. Budapest, 1936. Kókai L. kiad.

Csokonai-irodalom: Barcsa János: Csokonai-reper-tórium Irodalomtörténeti közlemények, 1908. 95—111 l.

Écsy Ödön István: A Csokonai-irodalom, 1908—1940. Irod. tört. közl. 1940. 170—180 és 297 l.

Fazekas Mihály.

Csokonai mellett ő a felújulás korának legjellemzőben debreceni költője, a felvilágosodás korabeli Debrecen sajátos jellegű irodalmának vezéralakja. Világotjárt, művelt, felvilágosult polgár ez a debreceni civisfiú, mégis egyedül Debrecen patriarchális életében érzi otthon magát s élvezi a felvilágosult böles harmónikus, független életét a maga Tusculumában, kis kertje virágai, bokrai közt. E fűvész-paradicsom nyájas körében keresik fel költő és íróbarátai *Földi János, Diószeghi Sámuel, Domokos Lajos, Szentgyörgyi József, Lengyel József* és a legnagyobb fűvészpoéta, a hűséges barát *Csokonai Vitéz Mihály*.

Mai nagy esztétikusaink igazat adnak a költőjükre büszke — Kazinczytól annyit ócsárolt — debreceni kortársaknak: Fazekas elsőrendű költő korában, tehetsége javával mérve; csak Debrecenben második, Csokonai mellett (Illyés Gyula.) Költészete a rokokó és a zamatos debreceni népiesség vonzó ötvözete. *Hortobágyi dala*

Petőfi népies magyar hangját üti meg. Fínom, mozgalmas rokokó leírásai az alföldi táj hangulatait, életmozzanatait tükrözik. Ezekbe is bőven vegyülnek nyersebb, népi ízek — a *Ludas Matyi* azonban tiszta és művészi töménységű népi remek, szerkesztése kerek, meséje frissen perdül, észjárása, nyelve, jelleme a régi magyar világ derűs, kedves megnyilatkozása. *Fűvészkönyve* lírai természeteszemlélete szép tudományos eredménye.

Csokonai és Fazekas költészete a rokokó, deákos-népi és rousseau-i-preromantikus hatások, hangulatok szívárványos színjátéka. Hangjuk tisztán és a friss személyes élmény erejével cseng mégis, akár a klasszikus, akár magyaros vagy nyugati versformák zenéje, ritmusa kíséri. Minden hatást magukba olvasztanak, a játékos könnyedség épúgy sikerül, mint az epigramma érces, tömör zengése és a nyugati formák dallamos finom hajlékonysága.

Csokonai, Fazekas és Földi három egyformán hangolt lélek: a bennük nyilatkozó erős természetérzés, finom formakultusz, a népi és polgári hagyományok, európai és magyar műveltség adja a Csokonai-korszak debreceni irodalmának pompás színképét és nemes magyarságát. E virágzás sajnos csak rövid volt, de a XIX. század fordulóján önálló jellegű debreceni irodalmat termelt a maga képére és a maga erejéből. Ma is frissen állja az időt Csokonai és Fazekas, ma is felüdülünk ősi tiszta magyarságukban, míg a nyelvújítók és a külföld-utánzók művei régen kiestek a köztudatból s iskolás irodalmi emlékké fakultak. Mire Pest az ország szívévé, egyetlen irodalmi góciává válik, Debrecen fényei kialszanak, kultúrális öntudata elzsibbad, s maga is az idegen romantikus-biedermeier divat epigonává válik.

Irodalom :

Fazekas Mihály versei: *dr. Tóth Rezső* kiadása. Budapest, 1900. Régi Magyar Könyvtár 17.

Kovács Máté: Fazekas Mihály, a rokokó költő. Debrecen, 1940.

Molnár Pál: i. m. 42—52 l.

Az árkádiai pör.

Az első elvi szempontból is jelentős vita irodalmunk történetében az „árkádiai pör“: Kazinczynak a debreceni írókkal vívott tollharca. A polémia Csokonai halála után támadt, a nagy debreceni költő síremlékének felirata miatt, de a furcsa félreértésből származó nézeteltérésnek mélyebb ellentét az oka, mint a lappangó ellenszenv és gyanakodás Kazinczy iránt. Debrecen és Kazinczy vitája a kétféle magyar magatartás ősi ellentétét jelenti: a keleti és a nyugati magyarság, a konzervatív (hagyományörző, mély magyarságú) és újító európai szellem mérkőzését.

Irodalmi ízlésben összeférhetetlen Kazinczy német-görög klasszicizmusa, esztétikai élet-szemlélete Debrecen magyaros népi-rokokójával. Kazinczy merész nyelvújításával szembenáll az orthológia főműve: a Debreceni Grammatika. Ott a „fentebb stílus“ érzelmes lágyágával, irodalmas mesterkéltisége itt a magyar észjárás valósága, plasztikus erőteljes nyelve.

Világnézeti téren is szembekerül Kazinczy felvilágosult humanizmusa Debrecen vallási orthodoxiájával. Társadalmi életformáik is teljesen elütők voltak: Kazinczy arisztokratikus fölényétől, előkelő modorától, hajlékony jellemétől idegen a debreceniek puritánsága, érdessége, megfontoltsága, önérzetes büszkesége, pedantériája és józan vaskalapossága.

Debrecen tehát általában a mélyebb magyarság ösztönös tartózkodását, elzárkózását jelenti a gyökeretlen nyugatmásolással szemben; legnagyobb íróiban (Csokonai, Fazekas) egy gyökeresen magyar stíluselv és népi költői szemlélet kibontakozását látjuk. Erre az ellensúlyra és józan mérsékletre valóban szüksége lett volna mind a kor bágyadt, vértelen irodalmának (Kazinczy—Kölcsey—Kisfaludy K., Bajza), mind a felületes nyelvhitásnak.

Az idézett levelekben valóban jól megfigyelhetők mindezen jellemző vonások.

Ezen ősi ellentétekből pattant ki az „árkádiai pör“, valamint ennek későbbi epizódjai: a *Mondolat* és *Felelet* és a Csokonai értékelése körüli viták.

A vitában Kazinczy ellenfelei *Fazekas Mihály* és *Kiss Imre* debreceni írók voltak. Az élesebb hangot *Fazekas* üti meg, mikor azt állítja, hogy Kazinczy „vad öklelődésekkel dúl-fúl” Debrecen ellen s nem magyarázza meg, kik ellen szórja vádjait. Kazinczyt mélyen megbántja, hogy debreceni hívei félreértik és félremagyarázzák az ő tiszta szándékú tervét, s több levelében (*Lev. IV. 324, 344, 360—62, 380—82 l.*) kifejti Debrecenről táplált lesújtó véleményét, megbélyegzi elmaradottságát és kicsinyességét, önérzettel utasítva vissza a vele szemben használt leckéztető hangot. A vitát mindegyik fél az országos nyilvánosság elé tárja a *Hazai Tudósítások*ban (1806—7. évf.).

Kazinczy higgadt hangon, előkelő modorban, zárta le a vitát, nagy helyzeti fölénye, magasabb műveltsége, az általa szervezett irodalom súlya és a kor ízlése neki szerezték meg a döntő erkölcsi sikert és elégtételt. A maradi Debrecen rossz hírbe került az országos közvélemény előtt s a magyar (pesti) íróvilág még évtizedek múlva a Kazinczy által hirhedtté tett „debreceniség” szégyenbélyegét sütötte rá a városra és ismételtette bosszús elfogultságának vádjait okkal-ok nélkül. (*Pákh Albert—Petőfi.*)

Irodalom :

Molnár Pál: i. m. 45—46 l. és 56—57 l.

Ember Ernő: Kazinczy és Debrecen. Pap Károly Emlékkönyv. Debrecen, 1938.

Váczy János: Az „arkádiai pör”. Irodalomtörténeti Közlemények. 1896. évf. 129—175 l.

Kölcsey Ferenc.

Kölcsey debreceni ifjúsága és nevelkedése (1796—1809) élményeiről legrészletesebben itt közölt levelében nyilatkozik. Az érett férfi itt már megenyhült érzéssel, higgadt nyugalommal tekint vissza írói fejlődése kezdetére, a debreceni tanulóévek lelki gazdagodására. Nyomát sem találjuk benne annak a hidegségnek és fanyar ellenszenvnek, mely Kazinczy hatására meggyökeresedett benne Debrecen iránt. Érzékeny, mélabús

lelkében elcsitultak az ifjúkor lázadozásai s megértéssel ír arról, mit köszönhet a debreceni Kollégiumnak.

Figyelemreméltó, hogy iskolájától kapja az első irodalmi ösztönzést, tanítója ismerteti meg az élő magyar irodalom java termékeivel. Pedig ekkor még latinul ment a tanítás és a magyar beszéd is tiltva volt az iskolában. *Csokonai* bővületébe ő is belekerült, s utánozta pajkos, diákos hangú verseit, a kollégiumi diákköltészet modorát s műfajait. Gyermekefővel gyakran láthatta is a Kollégium mellett lakó nagy költőt, az ifjúság bálványát, aki nem léphette át többé az Alma Mater kapuját. Fogékony szelleme minden hatást felszívott, minden önművelési lehetőséget kihasznált: a kollégiumi könyvtár régi és új könyveit bújta, megtanult franciául, görögül, németül, francia írókba mélyedt, vallási kétségeken emésztődött; érzelmes „lamentabilis tónusú” verseket írogatott. Sturm und Drang-évei voltak ezek számára.

Valóban jól kihasználta idejét, s nem csodálhatjuk, ha a félénk, árva, félszemű gyermekifjú érzékeny lelke s olthatatlan tudásszomja gátlásaival idegenül és félszegen mozgott a rakoncátlan, vidám és nyersmodorú diáktársak között, ahol annyi sebet kaphatott léptenyomon.

Később, mikor Kazinczyért megtagadja Debrecent, elégeti ifjúkori zsengeit. Az öntudatra s önállóságra ébredt ifjú természetes reakciója ez a környezet lenyűgöző erőivel szemben. Ízlésben, irodalmi pártállásban ellentétes oldalra sodródott, de világnézete alapelvei elszakíthatatlanul ide kötötték a Kollégiumhoz, mely tudását, jellemét, hazafiságát táplálta, erősítette.

Irodalom :

Zsigmond Ferenc: A debreceni Kollégium és a magyar irodalom. Debrecen, 1940. 51—60 l.

Jancsó Benedek: Kölcsey Ferenc élete és művei. Budapest, 1885. 25—56 l.

Kardos Albert: Kölcsey és Debrecen. Debr. Képes Kal. 1939. évf.

Molnár Pál: Kölcsey és Debrecen. Debreceni Szemle 1939. évf. és i. m. 47—48 l.

TARTALOM.

Lap

<i>Előszó</i> D. Dr. Révész Imrétől	3
<i>Bevezető</i> dr. Molnár Páltól.....	5
Az ifjúsági munkaközösség tagjai	10
<i>Gulyás Pál</i> : Debrecen ó-kikötő (vers)	11
Szemelvények Debrecen régi irodalmából.	
<i>A Debreceni kódexből</i> Régi és mai magyar nyelven	12
<i>A Lugossy-kódexből</i>	15
<i>Dézi András</i> : Makhabeusról. Benedictio magistratus	16
<i>Méliusz (Juhász) Péter</i> :	
A Magyar Predikatiokból	17
Az úrvacsora osztogatásának idején éneklendő isteni dicséret	22
A Herbariumból (címlappal)	24
<i>Huszár Gál</i> : 90. dicséret	26
<i>Szenczi Molnár Albert</i> : Kálvin Institutió-fordításából (címlappal)	27
<i>Martonfalvi György</i> : Petri Rami dialecticae libri duo (magyar fordítással)	31
<i>Örvendi Molnár Ferenc</i> : Lelki Tárház	34
<i>Köleséri Sámuel</i> : Arany Alma. XV. Predikatio	36
<i>Szentpéteri István</i> :	
Hangos trombita	38
Táncz pestise	40
<i>Maróthi György</i> :	
Az Arithmeticából	43
A LXXXIX. zsoltár (négy szólamra)	48

<i>Hatvani István</i> : Az úri szent vatsorára megtanító könyvetskéből.	50
Testamentumából	52
<i>Németi Pál</i> : Ad ripas Samusii (<i>Műfordítással</i>)....	55
<i>Szilágyi Sámuel</i> : Voltaire Henriása fordításából ...	58
<i>Varjas János</i> : Megtért embernek énekje	64
<i>Domokos Lajos</i> : Fénelon-fordításából	65
<i>A Debreceni Grammatikából</i>	67
<i>Földi János</i> :	
Enyim Juliska	77
Az én sírhalmom	78
Horátz' X-dik éneke a' II-dik könyvből	79
Anakreoni dalok.	
Magáról	79
Hogy inni kell	80
<i>Bessenyei György</i> : Debretzennek siralma	80
<i>Budai Ézsaiás</i> :	
Közönséges História. Előljáró beszéd	85
Magyar Ország Históriaja II. 48, 56, 57 §.	88
Magyar Ország Históriaja III. 11, 12, 13, 14, 15 §	90
<i>A Magyar Fűvészkönyvből</i>	93
<i>Az Orvosi Fűvészkönyvből</i>	96
<i>A református énekeskönyvből</i> :	
Nagy István: 15. dicséret	99
Nagy István: 130. dicséret	100
Lengyel József: 19. dicséret	101
Szentgyörgyi József: 77. dicséret	102
Keresztesi József: 164. dicséret	103
<i>A kollégiumi diákköltészetből és a kéziratoss- gyűjteményekből</i>	105—124
Jurátus-nóta a XVIII. század végéről	107

Lap

Háló Kovács József: Versus de Jejunio (1779)	108
Diáknóta	110
Találós kérdések	110
Szivos János: A kecske és a hajdú	110
De vere. (Tavaszi vers)	111
Szalkai Antal: Blumauer Aeneis-travestiája fordításából	112
Sírvers Kondé Miklós nagyváradai püspök emlékezetére és dicsőségére	118
Az elnyomatott jobbágyok miatyánkja a földesurak ellen	118
Lakodalmi és névnapi tréfás köszöntővers. .	119
Népdal	121
Tréfás bordal (latin)	121
Quodlibet	121
Disznótorban (A E I O U Ö Ü vocalisokból)....	122
Csokonai-utánezatok	122
Berzsenyi-utánezat.	124
<i>Csokonai Vitéz Mihály:</i>	
Debreceni jellegű műveinek jegyzéke	125
<i>Fazekas Mihály:</i>	
Csokonai nevenapjára	126
Csokonai Vitéz Mihály halálára	126
(Ámelihez) Ugyan a' hoz	127
Hortobágyi dal	127
Cicázás	128
<i>Az árkádiai per:</i>	129
<i>Kölcsey Ferenc:</i>	
Önéletrajzi levele Szemere Pálhoz	129
Jegyzetek az irodalomtörténeti szemelvényekhez (a közlés sorrendjében.) dr. Molnár Páltól. 133—172	

Felelős kiadó : Dr. Molnár Pál.

38.018. — Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. (F.: Thiering Richárd.)

18. Péterfy Jenő dramaturgiai dolgozatai. Harmadik sorozat. Ára 1— P.
19. Péterfy Jenő dramaturgiai dolgozatai. Negyedik sorozat. Ára 150 P.
20. Pázmány világa. Ára 4— P.
21. Tragédia magyar nyelven. Az Sophocles Electrájából nagyobb részre fordítottatott Pesti Bornemisza Péter deák által. Ára 1— P.
22. Riedl Frigyes: Vajda, Reviczky, Komjáthy. Ára 250 P.
23. Berzsenyi Dániel: A magyarországi mezei szorgalom némely akadályairul. Ára 1— P.
24. Régi magyar folyóiratok szemelvényekben. Athenaeum, Életképek, Hölgyfutár. Ára 150 P.
25. Baresay Ábrahám költeményei. Ára 2— P.
26. Riedl Frigyes: Madách. Ára 2— P.
27. Madách Imre levelezéséből. Ára 150 P.
28. Horvát István Magyar Irodalomtörténete. Ára 150 P.
29. Magyar reneszánsz írók. Ára 2— P.
30. Greguss Ágost: Írói arcképek. Ára 4— P.
31. Karacs Ferencné Takács Éva válogatott munkái. Ára 150 P.
32. Verseghy Ferenc: Rikóti Mátyás. Ára 250 P.
33. Vachott Sándorné: Rajzok a multból. Emlékiratok. (Szemelvények.) Ára 150 P.
34. Szeged a régi magyar irodalomban. Ára 150 P.
35. (Kisdi Benedek) Cantus Catholici 1651. I. Ára 350 P.
36. Sopron a régi magyar irodalomban. Ára 2— P.
37. Riedl Frigyes: Vörösmarty Mihály élete és művei. Ára 3— P.
38. (Kisdi Benedek) Cantus Catholici. 1651. II. Ára 350 P.

39. (Kisdi Benedek) Cantus Catholici. 1715. és 1703. III. Ára 3-50 P.
40. Báró Wesselényi Miklós naplójából.
Ára 1— P.
41. Péterfy Jenő: Magyar irodalmi bírálatai.
Ára 2— pengő.
42. Riedl Frigyes: Kölcsey Ferenc. Ára 2— P.
43. Riedl Frigyes: A magyar dráma története I.
Ára 2— P.
52. Bessenyei György: Galant levelek.
Ára 80 fillér.
53. Bessenyei György Társasága.
Ára 1'50 pengő.
54. Fáy András: Színészeti tanulmányai.
Ára 1'50 pengő.
55. Bessenyei György: Magyarországnak törvényes állása I. Ára 2— P.
56. Bessenyei György: Magyarországnak törvényes állása II. Ára 1'50 P.
57. Bessenyei György: Magyarországnak törvényes állása III. Ára 1'50 P.

58. DEBRECEN

A RÉGI MAGYAR IRODALOMBAN

Dr. Molnár Pál tanár gondozásában kiadta a debreceni ref. kollégium gimnáziumának Arany János Önképzőköre.

Ára: 3— pengő.